

1991

1

MINISTERUL ȘTIINȚEI ȘI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI AL REPUBLICII MOLDOVA
SOCIETATEA «LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ»

IMBA

ISSN 0235-9111

ROMÂNĂ

CHIȘINĂU

"...Măcar dară că și la istorii și la graiul și străinilor și în de sine, cu vremi, cu vacuri, cu primenele, au și dobîndesc și alte nume, iară acela care le este vechi nume stă întemeiat și înrădăcinat, ROMÂN, cum vedem. Că săvai ne răspundem acmu moldoveni, iară nu întrebăm: știi moldovenește? ce știi românește?..."

Miron COSTIN
(1691)

"...Nici mai este astăzi cestiunea originii noastre, abstrăgînd de la împrejurarea că o asemenea interesantă cestiune nu este de nici o importanță. Daci sau romani, romani sau daci: e indiferent, SÎNTEM ROMÂNI ȘI PUNCTUM. Nimeni n-are să ne învețe ce-am fost sau ce-am trebui să fim; voim să fim ceea ce sintem : ROMÂNI."

Mihai EMINESCU
(1876)

"... Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel sintem niște nenorociți rătăciți. TREBUIE SĂ ȘTIM CĂ SÎNTEM ROMÂNI, stră-nepoți de-ai romanilor, și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie să le-o spunem și copiilor și tuturor celor nelămuriți.

Să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă."

Alexe MATEEVICI
(1917)

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă trimestrială
editată de
MINISTERUL
ȘTIINȚEI
ȘI
ÎNVĂȚĂMÎNTULUI
AL
REPUBLICII MOLDOVA
cu concursul
SOCIETĂȚII
LIMBA NOASTRĂ
CEA
ROMÂNĂ

Ianuarie — martie 1991, 1

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef
Ion DUMENIUK
Redactor-șef adjunct
Alexandru BANTOȘ
Secretar de redacție
Leo BORDEIANU
Redactori de secții
Ion CIOCANU
Ion CONTESCU
Emil MÎNDÎCANU

Consiliul de redacție

Vasile BAHNARU
Pavel BALMUȘ
Anatol CIOBANU
Ion COTEANU (București)
Nicolae DABIJA
Mihai DRĂGAN (Iași)
Ion ETCU
Ion IACHIM
Dumitru IRIMIA (Iași)
Ilarion MATCOVSCHI
Nicolae MĂTCAȘ
Ion MELNICIUC
Vlad PÎSLARU
Ilie POPESCU (Cernăuți)
Stanislav SEMCINSKI (Kiev)
Constantin TĂNASE
Grigore VIERU

SUMAR

Cuvînt înainte

3

URĂRI DE ÎNCEPUT

5

OPINII ȘI ATITUDINI

Cum să ieșim din impasul lingvistic. Sondaj realizat de Emil MÎNDÎCANU

7

Constantin TĂNASE. Intelectualii și limba maternă

13

ANTOLOGIA «L.R.»

Nichita STĂNESCU, Bogdan-Petriceicu HASDEU (16), Constantin NEGRUZZI (33), George SION (43), Gheorghe TĂUTU (117), George COȘBUC (125)

OBÎRȘII

Ion CONȚESCU. De ce moldovenii sînt români (1)

17

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Antonio BONFINI (22), Aron PUMNUL, Nicolae BĂLCESCU (63), Jules MICHELET, HOFFMANN (86), Edgar Quinet (137)

DIN SCRIPTURILE ROMÂNE

Pavel BALMUȘ. Dovezi de românism în Moldova

23

PERMANENȚA CLASICILOR

Ion NUȚĂ. Al. Mateevici și limba română

28

Radu DRAGNEA. Influența lui Mihail Kogălniceanu în cultura românească

98

GRAMATICĂ

Anatol CIOBANU. Normele de punctuație în vigoare (I)

34

Ortografie pentru toți

Mioara AVRAM. K sau C, Ch, Ck, Q ?

40

«PE MINE MIE REDĂ-MĂ»

Gheorghe VODĂ. Limba română — patria noastră

45

Leo BORDEIANU. Șansele supraviețuirii

112

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

Ion CIOCANU. În căutarea numitorului comun

47

Analize și interpretări

Eliza BOTEZATU. «Moartea câprioarei» de Nicolae Labiș

56

EMINESCIANA

Mihai DRĂGAN. Actualitatea lui Eminescu

64

Mihai CIMPOI. Eminescu, homo folcloricus (1)

68

Analize și interpretări

Petru URSACHE. *DOINA* eminesciană — expresie a mentalului românesc
73

AVANPREMIERE EDITORIALE

Opera lui M. Eminescu în întregime și fără «redactări»
83

V-ați abonat la *OPERE* de Ion Luca Caragiale?
85

COMEMORĂRI

75 de ani de la nașterea Magdei Isanos

Ana BANTOȘ. «...sint ca un cer printre brazii...»
87

Veronica BÂTCĂ. Registrul epic al poetei
90

RESTITUTIO

Mihail KOGĂLNICEANU. Discursul la Congresul de la Berlin
95

Constantin RĂDULESCU-MOTRU. Sufletul neamului nostru
104

OPERE AMÂNATE

Lucian BLAGA. Luntrea lui Caron
111

DRAMA LIMBII ROMÂNE

Valentin ERHAN. Ideal ce nu trebuie trădat
114

Constantin MORARIU. Părți din istoria românilor bucovineni
116

SOCIOLINGVISTICĂ

Aurelian SILVESTRU. Victime ale bilingvismului: copiii complexați
118

METODICĂ

Limba română în școala națională

Tatiana GUȚUȚUI. Pentru «turbina» elevului
121

ONOMASTICĂ

Albina DUMBRĂVEANU. Noi și numele noastre
125

CUM VORBIM, CUM SCRIM

Irina CONDREA. Explicarea pleonastică
129

Alexei PALII. Să consultăm mai des dicționarul
130

Alexandru GROMOV. Sindromul firmei învecinate
131

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

V. Bahnaru, V. Purice. Dicționar explicativ pentru elevi
124

SUMAR

Carti participante la frământările, căutările, luptele și izbinzile poporului nostru

Povară sau tezaur sfânt
138

«VIN DIN MUNȚII LATINIEL...»

Traian DIACONESCU. V. Bogrea și clasicismul antic
133

Maxime și cugetări. Comentariu de Anatol CIOBANU
136

CENTRUL REPUBLICAN DE TERMINOLOGIE RECOMANDĂ

Acte oficiale: modele și terminologie
140

CUVINTE ÎNCRUCIȘATE

Andrei CAȘENCU. Limba română
142

DRAGI CITITORI!

Abonarea la numerele 3-4 ale revistei **LIMBA ROMÂNĂ** continuă până la 10 august a.c. (abonamentul la **LIMBA NOASTRĂ** pentru a. 1991 asigură primirea doar a primelor două numere ale noii reviste din cauza dublării volumului și respectiv a prețului ei).

Nu uitați că un abonament făcut din timp vă va scuti de goana după texte inedite, absolut necesare în anevoiosul proces al renașterii limbii române.

DRAGI CITITORI!

Revista pe care o aveți în față reia firul palpitantei activități declanșate acum cîțiva ani întru renașterea graiului străbun al basarabenilor. Presa noastră, harnică și receptivă în etapa incipientă de redobîndire a dreptului elementar al națiunii — vă amintiți efervescența polemicii purtate în problema statalității limbii române și a alfabetului ei, — acum aproape că a uitat de situația lingvistică precară semnalată atunci, cu durere și cu argumente edificatoare. Păcat, deoarece actul adoptării istoricelor legi nu a făcut decît să impulsioneze reîntrarea limbii noastre pe făgașul ei firesc, marile probleme rămînînd, totuși, fără soluții corespunzătoare.

Publicația noastră își propune să readucă în prim-plan obiectivele și finalitățile pentru care am militat fără preget ani și decenii în șir.

Cine vor fi cititorii revistei, cui se adresează ea?

Desigur, tuturor vorbitorilor acestui grai fără seamăn, tuturor celor pentru care limba română, "nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia" neamului, este avere nepieritoare a națiunii, un ideal sacru al existenței ei. Ne vom adresa în primul rînd pedagogilor, studenților, elevilor, într-un cuvînt, școlii de toate treptele, unde se dă de fapt bătălia decisivă pentru revigorarea și perpetuarea neamului și graiului matern, pentru conștientizarea unității etnice și spirituale a românilor de pretutindeni.

O preocupare deosebită a revistei o vor constitui problemele legate de metodică predării limbii și literaturii române. Pentru realizarea acestui obiectiv vom apela la concursul filologilor și al cadrelor didactice din Republică și din România, stimulînd orice efort al autorilor în direcția renașterii vechilor tradiții ale școlii românești. Majoritatea materialelor publicate vor avea, mai mult sau mai puțin, un caracter practic, aplicativ, fiind deopotrivă destinate specialiștilor în materie și celor care se află la început de cale în acumularea cunoștințelor de limbă și literatură. Registrul tematic al revistei îl avem deja conturat, el urmînd a fi imboga-

tit, completat, diversificat în funcție de necesitățile și de doleanțele cititorilor.

Întrucît limba este indisolubilă legată de literatură, aceste două compartimente ale patrimoniului național aflîndu-se în permanentă conlucrare și fuziune, publicația noastră le va reflecta în egală măsură, căutînd calea cea mai scurtă și mai sigură spre inima și sufletul cititorului, contribuind efectiv la lărgirea orizontului de gîndire filologică a concetățenilor noștri. Evident, vom pune accentul în primul rînd pe subiectele ce au tangențe cu programele școlare și universitare, dar diapazonul preocupărilor noastre la compartimentul literatură va fi mai larg; el va include rubrici ce vizează atît istoria literaturii, critica și teoria literară, cit și mișcarea actuală a literelor românești.

Criteriul de selectare a articolelor va fi calitatea, originalitatea și eficiența practică a subiectelor abordate. Vom publica tot ce contribuie la "creșterea limbii românești/ și-a Patriei cînstire", sfetnici și judecători fiindu-ne cititorii de la care așteptăm propuneri, sugestii și o colaborare cit mai fructuoasă. Sîntem convinși că numai cu concursul energic și concret al specialiștilor onești și al marelui

public vom putea stopa cu adevărat procesul degradării limbii, vom ieși odată și odată din infernul lingvistic al cărui captivi mai sîntem, vom depăși perimatele dogme de sorginte imperial-bolșevică privind etnogeneza, limba și cultura poporului, vom traduce în viață apelul mereu actual al lui Alexe MATEEVICI: să luminăm poporul cu lumină dreaptă.

COLEGIUL
DE REDACȚIE

"VIVAT, CRESCAT, FLOREAT!"

La nașterea unei publicații noi se zice, de obicei, tradiționalul: "Vivat, crescat, floreați!" În ceea ce privește revista "Limba Română", aș vrea însă să mai adaug o urare: să fie o publicație care să lupte cu perseverență pentru adevărul științific în domeniul filologiei române. Și când spun "adevăr științific" mă gîndesc, în primul rînd, la unitatea limbii pe care o vorbesc muntenii, moldovenii, bucovinenii, oltenii, bănațenii etc. — limba română. Acest adevăr "sine qua non" a fost călcat în picioare pînă nu demult de promotorii stalinismului, care, în pofida adevărului, au inventat teoria celor două limbi est-romane diferite: limba română și cea moldovenească. Dar specialiștii de seamă și de bună-credință în romanistică n-au recunoscut niciodată aceste invenții, pretins științifice, aberante care au dus, în ultimă instanță, la degradarea limbii vorbite în Transnistria și Basarabia. Revistei "Limba română" îi revine acum nobila misiune de a spune cititorului tot adevărul, de a-i întoarce pe cei rătăciți la sinul limbii materne, de a le cultiva dragostea și respectul față de ea, de a-i îndemna s-o învețe permanent și asiduu, căci ea reprezintă un indicator al culturii generale a românului și a națiunii române. Vreau să sper că "Limba Română" va deveni un adevărat vademecum pentru toți cei care doresc să vorbească și să scrie într-o limbă ridicată pe înălțimi nebănuite de iluștrii predecesori: Negruzzi, Creangă, Eminescu, Mateevici, Arghezi, Sadoveanu, Rebreanu și mulți alții.

R. BUDAGOV, membru
correspondent al A. Ș. a
U.R.S.S., doctor în filologie,
profesor la Universitatea
"Lomonosov" din Moscova.

URĂRI DE ÎNCEPUT

VA FI BINE!

Secția de română a Universității Alberto-Ludoviciana din Freiburg, Societatea "Mihai Eminescu" și redacția revistei DACOROMANIA salută cu deosebită bucurie noul răsad în cimpul romanității orientale și vă asigură de frățescul lor sprijin.

De aici, de la izvoarele Dunării, vă trimitem cu apele bătrînului fluviu, încă limpezi la noi, cele mai calde gînduri și doriri de izbîndă în munca în care v-ați angajat. Lumina realizărilor voastre, sîntem siguri, va străluci peste fruntarii, risipind negurile minciunii, înșelătoriei și ale blestematelor împilări; din rodul și binecuvîntarea ei ne vom hrăni și noi.

Iar de vă vor încerca griji și greutăți, să învățați cum am învățat și noi, să vă căliți prin cuvintele cu care vă mîngîie străbunele plaiuri, cuvinte însemnate de acel mare scriitor — al vostru și al nostru — din șoapta nucului copilăriei: "Las' că-i bine, Ioane!" — las' c-o să fie bine, dragii noștri frați!

Elsa LÜDER
Paul MIRON

DUPĂ UN VEAC DE IARNĂ

Tot începutul de drum este dificil, oricât de mare ar fi entuziasmul. Însă românii din Basarabia au știut să depășească inerentele dificultăți ale renașterii, scoțind la lumina primăverii rădăcinile pe care moșii le-au îngropat, spre a le proteja împotriva veacului de iarnă care a căutat să le distrugă. O publicație destinată cultivării limbii naționale, înainte de toate, de afirmarea sentimentului de românitate și de răspindire a expresivei și bogatei noastre limbi literare. Îi doresc noii reviste "Limba Română" mult succes în realizarea idealurilor înălțătoare pe care și le propune.

Dan MĂNUCĂ
Membru al Uniunii Scriitorilor
din România, doctor în
filologie, cercetător științific principal,
directorul Institutului de
Filologie Română "Alexandru
Philippide" din Iași

TELEGRAMĂ:

Consiliul societății GOLGOTA a victimelor represaliilor staliniste din Bucovina vă felicită cu ocazia fondării, întru propășirea culturii naționale, a revistei LIMBA ROMÂNĂ.

POPESCU, Cernăuți

URĂRI DE ÎNCEPUT

BATE CEASUL RENAȘTERII

Robită pînă mai ieri de roșul sîngeriu, amenințată de săgețile întunericii care vroiau să te arunce în hău, Tu ai știut, totuși, să-ți păstrezi vigoarea firului de iarbă ce răzbate prin beton.

O, chinuită LIMBĂ ROMÂNĂ!

Iată că ai ieșit în larg!

Ai ieșit la libertate!

Se anunță vremuri noi. Vremuri în care răul trecut se preface în binele prezent. Alături de DOINA cea dulce-amară a fost întotdeauna și DAINA noastră. Împreună sîntem și acum cînd bate ceasul renașterii neamurilor noastre.

Cu sincere asigurări de dragoste
și profund respect, Societatea
de cultură și limbă lituaniană
"Lietuva" din Moldova

PLEDOARIE PENTRU LIMBA ROMÂNĂ

Salutăm din inimă fondarea revistei "Limba română". Vedem cu toții cum cauza salvării limbii naționale a devenit, de fapt, o cauză a salvării poporului însuși. Vă dorim succes și împlinirea tuturor aspirațiilor!

Boris SANDLER, copreședinte al
Societății culturale evreiești din Moldova,
Alexandr BRODSKI, redactor-șef al gazetei "Naș golos"

STIMAȚI COLEGI!

Fie ca steaua călăuzitoare Eminescu să vă lumineze întotdeauna calea! Nădărdum că grafia diferită nu va împiedica publicațiile noastre să semene "înțelepciunea, bunătatea și veșnicia" pe nobilul tărîm al învățămîntului.

Sîntem incredințați că prin cuvîntul tipărit ne vom putea aduce prinosul la apropierea spirituală și la înțelegerea reciprocă a trăitorilor Moldovei suverane.

Colaboratorii și membrii
colegiului de redacție al revistei
"Russkoie slovo"

CUM SĂ IEȘIM DIN IMPASUL LINGVISTIC?

Este indiscutabil faptul că, în cei aproape doi ani ce s-au scurs de la istorica sesiune din august 1989, situația lingvistică de la noi s-a îmbunătățit într-o anumită măsură. Dar tot atât de indiscutabil este și faptul că cele obținute deja nu alcătuiesc decît a suta parie din prevederile Legilor. Pornind de la acest trist adevăr, am hotărît să solicităm opinia mai multor persoane — cu și fără funcții de răspundere — pentru a afla...

...I. Prin ce se explică impasul în care se află acum procesul realizării celor două legi cu privire la limbi și

2. Care sînt caile de îmbunătățire substanțială a situației?

Vasile BAHNARU,
directorul general al Departamentului de Stat pentru Edituri, Poligrafie și Comerțul cu Cărți:

I. Aș putea insista asupra unei serii întregi de motive obiective și subiective. Nu voi proceda astfel, întrucît cea mai mare parte a acestora este cunoscută, fie doar la nivel intuitiv. Totuși, principala cauză rezidă în inerția noastră tradițională devenită, de la 1940 încoace, proverbială (faptul că am avut curajul de a ieși în stradă cerînd limbă și alfabet, pe care le-

am obținut, în fine, este doar o excepție care confirmă legea), dat fiind că un număr impunător de persoane bine intenționate, care au pledat cu toată ardoarea pentru revenirea la grafia latină și decretarea limbii române drept limbă de stat, boicotează în mod inconștient transpunerea în fapt a acestor legi, continuînd să redacteze diferite documente oficiale în limba rusă. O soluție totuși există: să învățăm a elabora acte oficiale în limba română. Și de această dată întîmpinăm același obstacol-inerția noastră intelectuală. Așa deci, cercul s-a închis. Să ne așternem pe studierea limbii, fiindcă înainte de a le cere altora să ne-o cunoască, este necesar s-o cunoaștem noi înșine: nu limba este săracă, ci noi sîntem săraci, necunoscînd-o.

2. Principala cale cred că ar fi cea menționată anterior — studierea profundă a limbii materne de către persoanele care practică, în baza obligațiilor de serviciu, întocmirea actelor oficiale (funcționari de toate nivelurile, profesori etc.). Și cea de-a doua cale ar fi renunțarea definitivă la bilingvismul fals, exprimat în perpetuarea oarbă a elaborării actelor în două limbi, în prezența firmelor și a anunțurilor bilingve. Acest fapt contribuie la menținerea situației precedente: românul nostru continuă să folosească termenii rusești, iar rusofonii sînt prea puțin cînteransați în însușirea limbii române.

Ion CARCEA,
lăcătuș la uzina
"Moldavghidromaș":

I. După părerea mea, acest impas se explică prin starea deplorabilă a culturii noastre. Sistemul comunist a băgat în noi spaima, a făcut ca societatea să degradeze, să putrezească; au apărut o sumedenie de muncurți, de lumpeni care nu înțeleg altceva decît "edinstvenno pravilnoie reșenie", limba, națiunea pentru ei nu înseamnă nimic.

2. Există o singură cale: muncă, muncă și iar muncă. O muncă grea și de lungă durată. Cei ce știu — să nu obosească să explice, cei ce nu știu — să nu se lenevească să învețe.

Sint optimist: cu chiu cu vai, dar vom ajunge, fără doar și poate, să respectăm legile statului nostru.

Vasile CIOBANU,
profesor de limba română la
Ș.T.P. nr. 3 din Chișinău:

1-2. Deși n-am stat nici noi la școală cu minile în sin, mai avem încă foarte multe de făcut. Una dintre problemele noastre este că și acum la majoritatea ședințelor, careurilor, a altor întruniri se vorbește rusește pe motiv că nu toți pedagogii înțeleg româna. Mă întreb însă: bine, domnilor, dar cind vor învăța ei limba? Sau poate cineva crede că e vorba de o campanie ca multe altele din viața noastră? Sint de acord că e nevoie de cursuri de română, dar aș putea aduce multe exemple convingătoare cind omul, dacă vrea, pune singur mina pe carte și obține rezultate destul de bune. Din păcate însă mulți zic și azi: "A na cito mine vaș moldavschii?"

Ei, dar dacă ar fi vorba numai de rusofoni! Moldovenii, mulți dintre ei, sint încă dureros de indiferenți... Unde mai pui că nu avem nici programe, manuale, materiale didactice. Ni se spune că nu-i hirtie, de aceea aș ruga conducerea Republicii să nu se zgircească atunci cind e vorba de copiii noștri, de viitorul lor. Poate e cazul să dăm la maculatură milioanele de tomuri doldora de ideologie comunistă, miile de manuale ce adună praf în biblioteci?! Vom avea atunci și hirtie!

Viorel CIUBOTARU,
membru al prezidiului Societății
"Limba Noastră cea Română":

I. Există, după părerea mea, mai multe cauze:

a) evoluția situației politice din U.R.S.S., în general, și din Republica Moldova, în particular, a plasat în prim-planul opiniei publice alte probleme politice, marginalizînd-o pe cea a limbii (a limbilor);

b) stricto sensu, legea cu privire la limba de stat nu este o lege propriu-zisă, care ar oferi și mecanismul de realizare a ei, ci mai curînd un act ce formulează principiile de funcționare a limbilor pe

teritoriul Republicii. Această lege se referă la o situație ideală (în sensul că e destul de departe de realitate, nu în sensul că ar fi optimă), ceea ce o face inaplicabilă fără un program complex de stat, menit să creeze condițiile necesare pentru realizarea ei;

c) la ora actuală prevederile Legii sint încălcate în masă pe ambele maluri ale Nistrului, atît de românofoni, cit și de rusofoni. Se pare însă că forțele politice aflate la cîrma puterii de stat nu sint interesate direct în realizarea Legii.

2. Consider că este necesar:

a) să se desfășoare o intensă muncă de convingere a românofonilor și a rusofonilor de faptul că realizarea Legii, asigurarea respectării ei va fi în folosul ambelor părți, le va garanta nondiscriminarea reciprocă;

b) ca activitatea tuturor organizațiilor politice și culturale interesate în suveranitatea Republicii Moldova să fie reorientată spre stabilizarea situației politice pe baza căutării unor poziții de compromis, de consens interetnic. Legea poate fi aplicată și respectată numai în condiții de stabilitate politică.

Valeriu CULEV,
vicepreședinte al Centrului
Republican de Terminologie:

I. În condițiile în care nu sint respectate multe alte legi, ba chiar și Constituția Republicii, nu e de mirare că nu se realizează prevederile Legii cu privire la limba de stat. E vorba nu de un impas "local", ca să-i zic așa, ci de unul general, impas în care am ajuns după zeci de ani de totalitarism și din care nu vom putea ieși cu una cu două. S-a scurs prea puțin timp de la adoptarea Legilor, sint mult prea limitate forțele antrenate în realizarea Programului complex de stat cu privire la funcționarea limbilor și mult prea numeroase sint forțele ostile acestui program pentru a ne bucura de rezultate bune după nici doi ani de la adoptarea lui. Firește, Programul poate fi criticat (și pe bună dreptate) dar chiar și așa, imperfect cum este, ar fi fost bine să-l realizăm.

2. Da, avem lege, avem pro-

gram, dar nu avem un mecanism eficient de transpunere a lor în viață. Mai întâi e nevoie să devenim un stat suveran în sensul deplin al cuvîntului. E condiția principală pentru supraviețuirea atît a poporului nostru, cît și a limbii lui. Iar căile, modalitățile de îmbunătățire a situației limbii noastre urmează a fi permanente în centrul atenției tuturor organizațiilor de stat și obștești, a întregii opinii publice. Se cer eforturi susținute, bine chibzuite și eșalonate pe mai mulți ani. Căci ceea ce a fost distrus prin politica de deznaționalizare timp de decenii nu poate fi refăcut în cîțiva ani.

La momentul actual cred că noua Comisie guvernamentală pentru controlul asupra îndeplinirii Legii cu privire la limba de stat trebuie să analizeze starea de lucruri și să traseze urgent căile de rezolvare a problemelor ce frînează buna desfășurare a procesului de renaștere a limbii române.

Ilie COȘANU,
președintele Comisiei municipale Chișinău de control asupra realizării Legilor cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul Republicii Moldova:

1. Impasul se explică, cred eu, prin faptul că:

a) nu avem nici pînă astăzi un mecanism de tragere la răspundere a celor ce încalcă Legile;

b) practic, comisiile de toate nivelurile menite să supravegheze realizarea lor nu funcționează;

c) lipsesc materialele necesare (manuale, dicționare etc).

2. Este necesar să fie adoptate, și cît mai repede, niște acte normative capabile să asigure traducerea în viață a Legilor.

Andrei CRÎJANOVSCI,
viceministru de Stat al Republicii Moldova:

1. Modul în care se realizează cele două legi cu privire la limbă nu a putut să ducă decît la impas. Enorme sume de bani prevăzute cu atîta generozitate în acest scop în bugetul Republicii sînt, în realitate, aruncate cu aceeași generozitate în vînt. Efectul acestor

cheltuieli este minimal, dacă nu chiar nul. Nimic nu e mai umilitor și lipsit de sens decît să implori pe cineva, la tine acasă, să-ți învețe limba. Mai întâi de toate, cred, eu, noi înșine trebuie să învățăm limba română pe care o cunoaștem atît de prost. Ceilalți să ne învețe graiul din interes și necesitate.

2. Consider că milioanele de ruble alocate pentru realizarea Legilor ar trebui folosite cu mai multă înțelepciune, de un organ special creat în cadrul Guvernului...

În general însă nu este nevoie de legi privind limbile. Nici de o singură lege. E nevoie de un singur rînd în Legea Fundamentală și anume: "Limba de stat a Republicii Moldova este limba română."

Victor GREBENȘCICOV,
directorul general al Departamentului de Stat pentru Probleme Naționale al Republicii Moldova:

1. După părerea mea, lipsește un sistem unic la nivel executiv care ar asigura înfăptuirea Legilor. În cadrul cancelariei de stat a Guvernului există un consultant superior ce se ocupă de aceste probleme, însă o singură persoană nu e în stare să îndeplinească un volum de lucru atît de mare. Conducătorii întreprinderilor, organizațiilor și instituțiilor care poartă răspundere personală pentru realizarea Legilor adesea se eschivează de la îndeplinirea acestui lucru, deoarece nu există un sistem eficient de penalizare în caz de neîndeplinire a Legilor.

2. Consider că este necesar să se creeze un inspectorat pe lângă Guvern care ar coordona transpunerea în viață a Legilor cu privire la limbi. În cazul neindeplinirii lor conducătorii de toate rangurile să fie sancționați. Să se asigure predarea fără plată a limbii române și a altor limbi vorbite în Republică. Pentru a evita comiterea unor greșeli în firme și anunțuri este necesar să fie create în orașe și raioane centre lingvistice specializate în consultații de limbă. Sînt sigur însă că aceste măsuri vor fi insuficiente dacă nu vor exista strînse legături culturale cu România. Susțin cu fermitate ideea creării unei confederații culturale cu țara vecină. Circulația liberă a oamenilor și a valorilor spirituale între România și Republica Moldova va redresa starea deplorabilă în care se află deocamdată limba română în Basarabia și Transnistria. Eabsolut necesar, mai ales pentru conlocuitorii de alte naționalități, să fie oficializată denumirea firească a limbii — româna. Existența paralelă a două denumiri induce în eroare pe cei neinițiați, reduce interesul multora față de limbă atunci cînd e numită moldovenească: acești oameni cred că "moldoveneasca" se vorbește numai în Republica Moldova în care toată lumea cunoaște rusa și prin urmare ei, vorbitorii acestei limbi, vor fi totdeauna înțeleși. Dacă însă vor ști că româna și "moldoveneasca" sînt aceeași limbă, care permite familiarizarea cu cultura României și le deschide deci noi orizonturi, interesul lor, fără îndoială, va crește. Și totuși, cred că realizarea Legilor depinde într-o măsură hotărîtoare de purtătorii limbii române care trebuie să servească drept model de exprimare pentru toți.

Galina LUPĂȘCU,
colaborator științific superior la
Academia de Științe a
Republicii Moldova:

I. Neîfiind transpusă în viață, legea — orice lege — se transformă într-o simplă declarație, iar de declarații lumea e suprasaturată. Se creează impresia că de legile adop-

tate au nevoie doar cei ce au luptat pentru ele, lucru pe care și l-au însușit de minune adversarii statalității limbii noastre. Unde-s cei ce stau de strajă legilor? Fostul procuror al Republicii reacționa mai prompt decît actualul. Pe atunci o simplă caricatură era ridicată la rang de crimă, în schimb astăzi încălcările grave (concedierea moldovenilor în stînga Nistrului, neaprobarea sau chiar batjocorirea Tricolorului, insultarea conducerii Republicii) au devenit o normă de conduită pentru unii. Și nimeni nu-i pedepsește! La institutul unde sînt angajată, institut condus altădată de Jucenco, moldovenii alcătuiesc doar vreo 20 și ceva la sută. Singurul lucru care s-a schimbat la noi de la 31 august 1989 este că acum inscripțiile de pe uși sînt executate în două limbi. Adică s-a făcut ceea ce e mai ușor. În rest, limba noastră cum a fost, așa a și rămas, o limbă a coridoarelor și ascensoarelor. Aceeași situație, știu bine, e caracteristică pentru mai toată Academia, poate doar cu excepția Institutului de Lingvistică. În urmă cu doi ani majoritatea nemoldovenilor se inscriaseră la cursuri de limbă, iar acum m-aș mira dacă au mai rămas vreo 5-6 doritori de a învăța româna. De ce se întîmplă așa? Probabil că cei ce nu ne cunosc limba nici nu au nevoie de ea. Toate ședințele se desfășoară în limba rusă, lucrările de secretariat se execută tot în rusă, nici chiar o simplă cerere de concediu n-o poți scrie în limba de stat, pentru că șeful de cadre nu înțelege această limbă! Îi mai trebuie rusofonului (mai exact monolingvului) să ne cunoască limba? Ba bine că nu. Dar în acest caz nici moldovenii nu-și mai pot folosi limba. Cu alte cuvinte continuă starea de lucruri din timpul stagnării.

2. Consider că atîta timp cît vom continua să fim o colonie, chiar și a unei "federații innoite", legile noastre nu vor fi luate în serios de "eliberatori" și vor rămîne doar pe hirtie. Totodată multe lucruri s-ar schimba dacă un oarecare organ guvernamental investit cu puterea necesară ar con-

trola transpunerea în viață a legilor. Dacă directorii de institute ar prezenta dări de seamă în fața prezidiului Academiei, iar acesta din urmă în fața Guvernului în ceea ce privește situația lingvistică, atunci, cred eu, ar apărea și necesitatea însușirii și aplicării limbii române.

Gheorghe MAZILU,
scriitor, deputat în Parlamentul Republicii Moldova:

1. Legea cu privire la limba de stat nu funcționează eficient din simplul motiv că nu sîntem un stat liber, independent și cu adevărat suveran. Mai sînt și alte cauze (în general, cultura și învățămîntul sînt la noi într-o stare catastrofală), care își au sorgintea în criza social-politică din Republică și în acțiunile destabilizatoare ale Centrului de a ne ține cu orice preț în imperiu și a ne periclita integritatea teritorială.

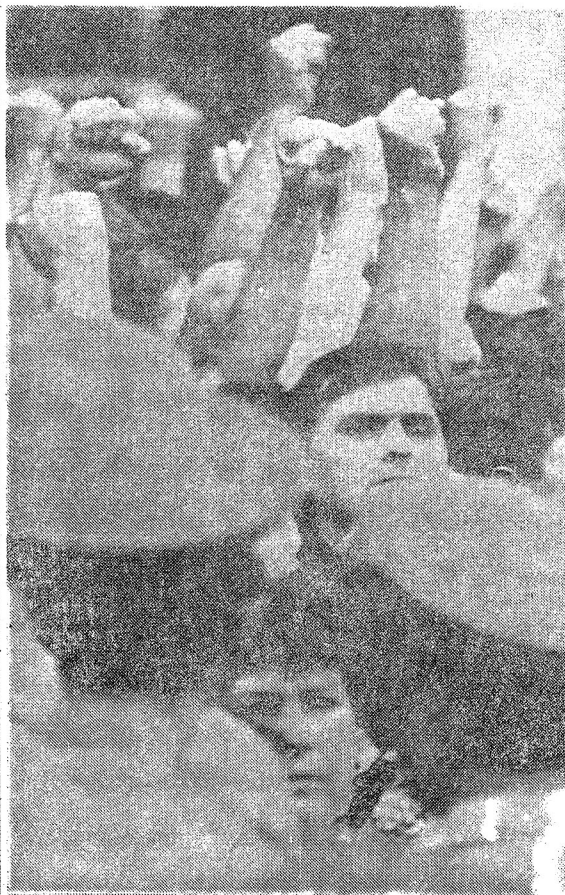
2. Soluția e una: să ne unim toate eforturile pentru a ne cîștiga libertatea politică, socială și economică. În cadrul Uniunii Sovietice, experiența socială ne-a demonstrat-o, nu e cu puțință să fim liberi, să posedăm adevărata mîndrie națională și demnitate spirituală. Așadar: înainte, spre Republica Moldova, liberă și independentă, în afara imperiului sovietic.

Petru SOLTAN,
președintele Comisiei
pentru Știință și Învățămînt a
Parlamentului Republicii Moldova:

I. O lege nouă e ca și o plantă sădită. Ea tinjește dacă nu o îngrijești... Dar această lipsă de atenție este nu numai rezultatul nepăsării noastre, ci și povara altor necazuri, aruncate cu tot dinadinsul în curtea noastră și pe care le cunoaștem cu toții. Cert e faptul că, indiferent de circumstanțe, am fi putut face mai multe. Pe de o parte Comisia respectivă din cadrul Guvernului, practic vorbind, s-a autodizolvat și abia nu demult a fost reorganizată. Pe de altă parte și Parlamentul își are păcatul său, în special Comisia noastră care n-a manifestat destulă insistență pentru a duce la capăt formarea unei sub-

diviziuni parlamentare de control.

2. Calea mai importantă e cea care își are originea în miezul sufletelor noastre, fie ale celor de la talpă, fie ale celor ce dețin posturi înalte. Sigur că și organizarea muncii de realizare a Legilor necesită niște acțiuni imediate și energice. Ni s-ar părea firească formarea în cadrul Guvernului a unui departament special care s-ar ocupa exclusiv de problemele limbii de stat.

* * *

Menționăm de la bun început îngrijorarea participanților la sondajul nostru în legătură cu starea dificilă a limbii de stat. Este firesc, în același timp, ca răspunsurile să fie dintre cele mai variate. Totuși, la o lectură mai atentă, vom găsi multe puncte comune care ne oferă posibilitatea să conturăm tabloul general și să tragem anumite concluzii.

Impasul în care se află acum Legile cu privire la limbi este cauzat de criza generală — socială, economică, politică, culturală — în care ne-au adus imperiul și sistemul totalitar (I. Carcea, V. Culev, Gh. Mazilu). Această criză provoacă inerție intelectuală (V. Bahnaru), indiferență totală (G. Lupașcu), pasivitate sau lipsă de insistență din partea Guvernului și a Parlamentului (P. Soltan), precum și din partea comisiilor pentru supravegherea Legilor (I. Coșanu), împotrivirea, ascunsă sau fățișă, a rusofonilor (V. Ciobanu, A. Crijanovschi, G. Lupașcu).

Pentru a redresa situația este necesar: a) să obținem suveranitatea reală (V. Culev, G. Lupașcu, Gh. Mazilu) și să creăm o largă confederație culturală cu România (V. Grebenșciov), b) să se formeze un organism guvernamental special pentru dirijarea procesului de realizare a celor două Legi (A. Crijanovschi, V. Grebenșciov, G. Lupașcu, P. Soltan), organism care să elaboreze mecanismul concret de introducere a limbii de stat în toate sferele vieții (V. Ciubotaru, V. Culev) și de creare a unui sistem executiv unic (V. Grebenșciov), c) să se elaboreze un sistem de penalizare a celor care încalcă Legile (I. Coșanu, V. Grebenșciov, G. Lupașcu), dar totodată să se desfășoare în Republică o mare muncă de lămurire pentru stabilirea unui consens interetnic (V. Ciubotaru), d) să ne cunoaștem noi înșine limba (V. Bahnaru, A. Crijanovschi, V. Grebenșciov), iar pentru aceasta se cere o muncă asiduă din partea fiecăruia (I. Carcea).

Sintem absolut de acord cu Petru Soltan că dintre "acțiunile imediate și energice" cea mai importantă ar fi crearea "în cadrul Guvernului a unui departament special care s-ar ocupa exclusiv de problemele limbii de stat", aceasta cu atât mai mult cu cât avem deja un departament pentru problemele minorităților naționale angajat, desigur, și în soluționarea chestiunilor legate de celelalte

limbi vorbite în Republică. Vom remarca de asemenea că prezidiul Societății "Limba Noastră cea Română" a înaintat încă acum câteva luni o adresare Președintelui și Prim-ministrului Republicii, în care se sublinia necesitatea adoptării unui complex de măsuri de ordin conceptual, juridic, ideologic, organizatoric, economico-financiar și tehnic, precum și a formării "unui ORGANISM GUVERNAMENTAL SPECIAL (a unui departament sau inspectorat), finanțat din bugetul Republicii, care să organizeze și să coordoneze întregul proces de traducere în viață a legilor cu privire la limbi, prin concursul tuturor forțelor deja angajate în acest proces și al celor ce abia urmează a fi create" ("Sfatul Tării", 4.03.91).

Așteptăm așadar decizia organelor de resort.

Emil MÎNDICANU

Mai 1991

"Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte, nu după fantezia sau inspirația noastră momentană, ci după ideea în genere și în amănunte care a predomnit în zidirea sanctuarului, astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspirație împlătoare, e un cuvânt de-a ne atinge de această gingașă și frumoasă zidire, în care poate că unele cuvinte aparțin unei arhitecturi vechi, dar în ideea ei generală, este însăși floarea sufletului etnic al românimii".

Mihai EMINESCU

Constantin TĂNASE,
deputat al poporului

INTELECTUALII ȘI LIMBA MATERNĂ

Ați luptat luptă deșartă...
M. Eminescu, "Epigonii..."

Eu nu știu dacă a venit momentul pertinent să abordăm problema. Oricum, voi încerca să vorbesc, chiar cu riscul de a declanșa împotriva mea nemulțumirea unei părți a intelectualității noastre, crescută și educată în spiritul perversiunii intelectuale și morale, gata oricând la o nouă piruetă în numele confortului personal. Această parte a intelectualității — placidă, aproape leșinată ca factor de conștiință națională, sătulă și agresivă, vanitoasă prin sentimentul preeminenței sale față de cei fără studii superioare — a moștenit genetic de la intelectualii basarabeni codul supunerii oarbe față de oficialități, a adulării a tot ce vine de la răsărit. Această parte a intelectualității n-a cerut nici limbă de stat, nici alfabet latin, nici tricolor, nici suveranitate. Când disidența națională scanda la mitinguri și demonstrații pe străzile capitalei, acești intelectuali priveau televizorul, ori respirau aer curat la "fazende", departe de larma politică a Chișinăului. Tocmai această intelectualitate a devenit astăzi un factor nociv de stagnare și blocare a proceselor de eliberare națională. Pe ei mizează astăzi forțele antinaționale, rezervându-le funcția de ponderare a stărilor de spirit în societate și, dacă e posibil, chiar de stopare a proceselor democratice care, potrivit opiniei lor, pot ajunge prea departe.

Nu intenționez să schitez un portret social al acestei păтури sociale, lucru care ar solicita timp și spațiu considerabil, investigații suplimentare. Mă voi limita în rindurile ce urmează doar la un singur aspect — intelectualii și limba maternă.

Crescută și educată prin școli rusești, ca și toți cărturarii noștri, această parte a intelectualității basarabene, rămasă străină de istoria și spiritul național, concepe limba ca un factor derizoriu în raport cu valorile intelectuale (culturale, științifice, tehnice etc.) pe care le produce. Atașamentul aproape fanatic al intelectualității de bună credință față de limba maternă nu este înțeles de ei, fiind tratat fie ca ceva demential, fie ca o modalitate de a face carieră în noile condiții social-politice din Republică. Ei au fost privați de posibilitatea de a gusta din fascinația cuvântului matern. Limba — această dulce ciocîrlie a ființei noastre naționale — niciodată nu li s-a arătat cîntînd deasupra cerului vieții lor; rămași afoni la simfonia ei dumnezeiască, aceștia au însușit limba maternă superficial, posedînd vreo 300 de vocabile. Ei consideră limba maternă, limba "de acasă", necultivată și zdruncinată semantic și ortoepic. Aceasta e pentru dinșii "adevărata noastră limbă moldovenească". Stratul superior al limbii, cel care include în sine abstractul și neologicul, depășește limita înțelegerii lor și e declarat... limbă română. Ca urmare a unei atare interpretări, aceștia s-au desistat de adevărata limbă literară (pe care n-au știut-o niciodată) și în viața de toate zilele practică un idiom pestriț sub aspect lexical, un volapuk româno-rus cu pronunțat caracter dialectal. O asemenea "limbă moldovenească" este astăzi în uz în luările de cuvînt de la radioul și televiziunea națională, în ședințele guvernului și ale parlamentului. O asemenea limbă ne demonstrează cu persuasivitate că lupta pentru veritabila limbă română în stînga Prutului abia începe și oponenții ei principali sînt, nu străinii, ci intelectualii noștri care se bat cu pumnul în piept că ei sînt moldoveni, și nu români.

Printr-o asemenea atitudine aceștia se plasează — conștient sau inconștient — la periferia interesului național și contribuie la adîncirea precipitiului spiritual și economic în care ne-a împins un regim falimentar.

Printr-o asemenea atitudine, acești intelectuali nici nu observă că această parte a Moldovei dintre Prut și Nistru, plină cu vîntură-vînt din toate colțurile Rusiei, a fost transformată într-o popotă murdară în care unica limbă acceptată e limba rusă. Printr-o asemenea atitudine acești intelectuali handicapați și devansați ca spiritualitate națională, prin posturile pe care le ocupă în ierarhia socială, disimulează o stare de lucruri odioasă: se creează iluzia — totalmente deluzorie — că ei sînt adevărații exponenți ai voinței poporului. Și cînd starea de spirit românofobă a acestei intelectualități coincide sută la sută cu românofobia țăranilor noștri imbecilizați de o ideologie colonialist — bolșevică, atunci iluzia consensului național și a idealurilor naționale devine și mai disimulată.

Punerea accentului pe momentul educativ rămîne a fi totuși un paliativ — această generație de intelectuali nu poate fi "convertită" totalmente la adevărul istoric și la idealurile naționale românești dintotdeauna. Îndubitabil, unii vor trece cu timpul în tabăra noastră, majoritatea însă vor rămîne pentru totdeauna ceea ce sînt: o generație tragică, crescută și consumată sub zodia anaționalului, a înstrăinării de neam. Și dacă înstrăinarea s-a făcut prin limbă — și tocmai prin limbă s-a făcut — regăsirea de sine a multora tot prin limbă trebuie să se facă. Renunțarea la mitul despre limba moldovenească și poporul moldovenesc și acceptarea religiei adevărate — limba română și poporul român — nu pot fi realizate numai prin lozinci. E nevoie ca această intelectualitate să fie trezită la viață prin forța prestigiului unei politici statale adecvate. Crescută și educată în spiritul respectului față de stat, această intelectualitate va fi readusă în albia intereselor naționale numai printr-o politică națională promovată la nivel de stat. Din păcate, la ora actuală o atare politică este numai declarată, dar nu și promovată efectiv. Mulți din cei care astăzi se află în virful piramidei au fost recrutați un an-doi în urmă din rindurile acestor intelectuali.

Așadar, în actuala situație,

reabilitarea limbii române în spațiul dintre Prut și Nistru, inclusiv în Transnistria, este o utopie și continuă să rămînă o ecuație cu mai multe necunoscute. Un singur element al acestei ecuații este sesizat cu certitudine: principalul ferment al politicii duplicitare vis-à-vis de limba română și românism îl constituie intelectualitatea anațională desprinsă recent, fără prea multă sinceritate, de la partid, dar manipulată abil de nomenclatura aparatului respectiv.

Pericolul pe care îl prezintă această intelectualitate nu trebuie în nici un caz minimalizat. Simulînd atașamentul față de idealurile naționale, ea este de fapt o frînă serioasă în calea realizării lor. Un pericol de moarte pentru unitatea națională a românilor din spațiul dintre Carpați și Mare îl constituie ideea așa-zisei suveranități a Republicii Moldova, idee cu priză la public, idee ce a contaminat chiar și o parte a românilor lucizi și de bună credință.

Ideea suveranității Republicii, așa cum e concepută ea astăzi, a încolțit anume în sinul intelectualității văduvite de o conștiință de neam autentică.

Materializarea acestor idei ar însemna practic crearea a încă unui stătuțel român în estul Europei, stătuțel care desigur, se va numi Republica Moldova, cu limba de stat moldovenească. Ideea creării unui asemenea stat "suveran" și "independent" a fost exprimată cu toată claritatea de către un intelectual național de la tribuna parlamentului, nefiind — întimplător oare?! — de nimeni dezavuată. Cu toate că am recunoscut că sîntem ocupați, că în urma tratatului Ribbentrop - Molotov teritoriul dintre Prut și Nistru a fost rupt cu forța tancurilor din trupul Țării — România —, astăzi luptăm nu pentru reînțegrarea acestui teritoriu în spațiul românesc matern, ci pentru crearea unui stat moldovenesc independent. Și acest proiect politic e pe cale de a se realiza. Intelectualilor despre care vorbim le convine o atare perspectivă, fiindcă aceasta le va permite să rămînă moldoveni și să trăiască în Mol-

dova, și nu în România. (Să ne amintim cu cită furie au respins ei propunerea F.P.M.-ului de a numi Republica noastră—Republica Română Moldova).

Intellectualitatea care lucrează pentru a crea o asemenea "republică" nu s-a ridicat la nivelul deputaților anului 1918 care au săvârșit marea unire cu Tara. Aviditatea de putere și confort personal a împins pe planul doi interesul național, destinul limbii române, lăsat la cheremul lor, continuă a fi extrem de problematic între Prut și Nistru. Voi încerca să-mi justific scepticismul printr-un exemplu: dorind să aflu reacția în cazul unei eventuale modificări a legii despre limba de stat—renunțarea oficială la glotonimul "limba moldovenească" în favoarea celui de "limbă română", am discutat cu unii intelectuali din parlament. Părerea lor a fost categorică. Motivele invocate sint, desigur, cele tradiționale: noi sintem moldoveni, și nu români, limba noastră e moldovenească și nu română și apoi, chiar dacă ar fi română, poporul nu ne va înțelege, căci acest lucru ar fi interpretat drept încercări de a ne uni cu românii.

Sărmanii noștri intelectuali români... Sărmanii noștri români din stînga Prutului. Trădați de atîtea ori din interior și din afară, aruncați de destin în calea tuturor răutăților, măcinați aproape două sute de ani la moara diabolică a slavismului, s-au pomenit astăzi instrăinați de ei înșiși, de istoria, limba, cultura și rădăcinile lor.

Scriu aceste cuvinte pline de obidă și reproșuri și mă surprind asupra gîndului că poate nu fac bine ce fac, poate nu am dreptate invinuind o parte a intelectualilor noștri de lipsa sentimentelor patriotice, de faptul că ei susțin sus și tare că sint moldoveni și limba lor e moldovenească? Poate e cazul să le acordăm un anumit rabat ținînd cont de condițiile vitrege în care au crescut și s-au format ca intelectuali?

... E necesar poate un asemenea gest, nu zic. Cum rămîne, totuși, cu rușinea, vorba lui moș Ion Roată? Am în vedere rușinea față de străbuni, care au fost români

și au vorbit românește. Față de străbunii care fiind moldoveni au fost totodată și buni români și care, vorbind moldovenește, au purtat prin veacuri dulcea și fascinantă limbă română. Au purtat-o pînă la noi, cei de azi, care renunțăm la ea, precum ai renunța la o haină străină ce te strînge la încheieturi.

Deci, cum rămîne cu rușinea, domnilor intelectuali?

DESPRE LIMBA ROMÂNĂ

A vorbi despre limba în care gîndești, a gîndi — gîndire nu se poate face decît numai într-o limbă — în cazul nostru a vorbi despre limba română este ca o duminică. Frumusețea lucrurilor concrete nu poate fi decît exprimată în limba română. Pentru mine iarba se numește iarbă, pentru mine arborele se numește arbore, malul se numește mal, iar norul se numește nor. Ce patrie minunată este această limbă! Ce nuanță apare, îmi dau seama că ea o are! Această observație, această revelație am avut-o abia atunci cînd am învățat o altă limbă.

Nu spun că alte limbi, alte vorbiri nu ar fi minunate și frumoase. Dar atît de proprie, atît de familiară, atît de intimă îmi este limba în care m-am născut, încît aproape nu o pot considera altfel decît iarbă. Noi, de fapt, avem două patrii coincidente; o dată este patria de pămînt și de piatră și încă o dată este numele patriei de pămînt și de piatră. Numele patriei este tot patrie. O patrie fără de nume nu este o patrie. Limba română este patria mea.

De aceea, pentru mine, muntele munte se zice, de aceea, pentru mine iarba iarbă se spune, de aceea, pentru mine, izvorul izvorăște, de aceea, pentru mine, viața se trăiește.

B. P. HASDEU

SĂ VORBIM ROMÂNEȘTE

Cugetarea românească
Are portul românesc.
Nu lăsați dar s-o ciuntească
Cei ce limba ni-o pocesc.

Cînd românul se-ndirjește
Din țîtină cînd mi-l scoți,
El îți toarnă românește
Un blestem de șapte coți.

Cînd de dragoste s-aprinde
El vorbește lin și blind,
Încît dorul te cuprinde
Dulcea-i vorbă ascultînd.

Niciodată altă limbă,
De pre buze românești,
Nu se-ndoaie, nu se schimbă
După gîndul ce gîndești.

La minie, la iubire,
La suspin și chiuuit,
După chiar a noastră fire
Graiul nostru e croit.

La iubire, la minie,
La chiot și la suspin,
România-i Românie
Cu fagur și cu pelin.

Românimea cît trăiește
Graiul nu și-l va lăsa;
Să vorbim dar românește:
Orice neam cu limba sa!

DE CE MOLDOVENII SÎNT ROMÂNI

I

CE SPUNE ISTORIA

Povestea mancutilui e mai tragică în părțile noastre... Și nici nu e o poveste, nici legendă măcar, ci e un adevăr, e un prezent, sfîșietor de dureros.

Pe vremea cînd turcii stăpîneau țările creștine de la Dunăre, în afară de biruri grele ei mai cereau și tributul în singe. Feciorii de o anumită vîrstă erau smulși din cuiburile părintești, duși în Turcia unde erau făcuți copii de suflet ai Islamului și înscriși în trupele de ieniceri. Aici învățau să minuiască armele, erau hrăniți dintr-un cazan comun, simbolul ieniceresc și, pîncipalul, treceau o pregătire "ideologică" socotită de turci foarte importantă. Pic cu pic, acestor copii nenorociți li se altoia o ură de moarte față de tot ce-i creștin, față de frații lor, de pămîntul natal, față de graiul în care li s-au cîntat cîntece de leagăn. Venind apoi ca ieniceri în țările de unde au fost răpiți cîndva, se întimpla de multe ori să-i ucidă pe cei ce le-au dat viață, fiindcă nu-i mai cunoșteau sau fiindcă aceștia se încăpățîneau să rămîină creștini.

S-au schimbat timpurile, s-au schimbat și imperiile. Alți sultani au luat de suflet popoare întregi sau părți de popoare și le-au trecut la cazanul comun. Le-au trecut și prin școala de ieniceri, pe toate, delaolaltă. Cel mai greu le-a fost popoarelor înjumătățite, frații "de dincolo" devenind imediat dușmani de moarte. "Ei" sînt "ei", iar "voi" sînteți "voi", —arătau profesorii de ienicerie cu degetul amenințător spre Prut, cu toate că nu erau, "ei" și "voi", ci numai "noi", noi toți. "Ei" au altă limbă, spuneau profesorii, "VOI" aveți alta, deși "NOI" aveam și avem cea mai unitară limbă.

Unii și-au dat seama care-i

adevărul și au tăcut, alții, din păcate foarte mulți, și-au însușit de minune materia de la școala de ieniceri. Azi această materie le este și zestre intelectuală și normă de comportare.

Noi n-am plătit pe vremuri tributul în singe. Îl plătim azi, mult mai greu, mult mai umilitor.

* * *

În urma a două războaie singeroase purtate pe pămîntul ei, Dacia, patria străbunilor noștri, este cucerită în vara anului 106 după Hristos și transformată în provincie romană. Ca să exploateze bogățiile fabuloase ale noii provincii, Traian, împăratul învingător, aduce "ex toto orbe romano" — "din toate colțurile lumii romane" zeci de mii de coloniști și-i așază cu traiul în Dacia. Prin munca în comun a acestora și a populației băstinașe, se valorifică adîncurile, scoțîndu-se metale nobile și sare, se taie drumuri și șosele, iar pe locul vechilor dave dacice se ridică acum orașe înfloritoare. În scurt timp Dacia prosperă, i se zice "Felix" — "Fericită". Cu anii se dă uitării dușmănia dintre învingători și învinși, se încheagă căsătorii mixte și tot mai mult singe latin curge în vinele dacilor. Aceștia își însușesc limba romanilor și chiar numele lor etnic. Astfel, Dacia este cucerită a doua oară, de data aceasta pe cale pașnică, prin cultură și civilizație, cucerită deplin, ireversibil.

La anul 271 Imperiul Roman, slăbit mult de lupte interne și năvăliri din afară, este nevoit să-și retragă administrația și armatele dincolo de Dunăre, care devine din nou hotar ca pe vremea lui Decebal. Însă odată cu retragerea romanilor, statul dac nu renaște, căci populația Daciei romane nu are o conștiință dacică, ea simte și vorbește latinește, și se socoate o parte a poporului roman. Această populație nu pleacă peste Dunăre, acolo demult nu mai sînt pămînturi libere și apoi cine și unde ar da adăpost circa unui milion de suflete în vremuri așa de tulburi; cînd însăși existența imperiului e în mare cumpănă?! Ea rămîne să-și

ducă mai departe traiul pe vatra-i milenară, înfruntînd vitregiile soartei. Primii pun stăpînire, mai mult nominală, pe Dacia goții, un popor germanic care se creștinează în această perioadă. Un secol mai târziu locul lor îl iau prin lupte crîncene hunii, nomazi cu ochii oblici, de o cruzime nemai-pomenită, veniți din adîncurile Asiei. Ei distrug totul în calea lor și populația este nevoită să-și găsească refugiu în munți și codri, unde hunii nu pot pătrunde cu cavaleria lor. Sînt însă și ei bătuți și risipiți de gepizi, alt popor germanic. După gepizi, stăpîni în Dacia devin un timp mai îndelungat avarii, care-i aduc cu ei și pe slavi. Aceștia din urmă se stabilesc cu traiul în Dacia de unde singuri sau în tovărășie cu avarii năvălesc în Imperiul Bizantin după pradă și jaf. La 602 ei rup granița bizantină pe Dunăre și se așază în număr mare pe teritoriul Bulgariei de azi, izolînd astfel Dacia de restul lumii romanice. Slavii lasă urme adînci în toponimie și în limba strămoșilor noștri, dar sfîrșesc prin a fi asimilați de aceștia la nord de Dunăre. Două popoare turcice, înrudite între ele, pecenegii și cumanii, calcă în copitele cailor pămînturile noastre prin secolele IX—XIII, ca apoi să fie și ele distruse și spulberate de marea invazie tătar-mongolă de la 1241 prin care culminează năvălirile barbare. În toată această perioadă de peste o mie de ani populația daco-romană își păstrează cu sfințenie limba, credința creștină și obiceiurile, dar mai cu seamă numele de roman pe care-l transmite din generație în generație. Fără a avea o viață statală intensă, ferită pe cît e posibil de ochiul năvălitorilor, ea se aseamănă cu un rîu ce-și duce domol apele, pe sub stratul de gheață, așteptînd razele primăverii. De aceea pînă pe la sfîrșitul mileniului întii cronicarii vremii nu ne lasă aproape nici un fel de mărturie despre populația Daciei de odinioară, pomenindu-i doar pe cei ce au supremația politică în părțile noastre.

Prin secolul al V-lea limba latină populară care se vorbește în Dacia (și în alte părți ale fostului

Imperiu Roman) începe să sufere unele metamorfoze, începe să sune altfel în gura localnicilor. Schimbările acestea afectează limba în întregime, dar se simt mai cu seamă la nivel fonologic (ros-tire) și morfologic (flexiune). Ele nu se produc așa haotic, la voia întîmplării, ci după anumite reguli, avînd caracter de lege. Iată cîteva exemple:

Orice l latin aflat între două vocale se transformă acum în Dacia în r (în alte părți ale lumii romanice au loc cu totul alte schimbări):

doLus — doR guLa — guRă
saLis — saRe paLus — paR etc.

Orice o latin se diftonghează în oa, dacă silaba următoare se termină în e sau a scurt:

sOle — sOAre fIOre — fIOAre
pOrta — pOArtă rOta — rOAtă
etc.

Orice a latin accentuat +n + vocală trece în i (după unii prin fază intermediară ă), deci a+n înainte de vocală=în:

mAnus — mînă pAnis — pîne
fontAna — fîntînă lAna — lînă
etc.

Se supune desigur acestei legi fonetice și numele poporului băștinaș, roman, care devine acum român. Legile fonetice și morfologice acționează vreo 200 — 300 de ani, din secolul al V-lea pînă în secolele VII — VIII, perioadă în care latina populară se transformă într-o limbă nouă, cu o structură morfologică simplificată, cu alt inventar de foneme (sunete), cu modificări de ordin lexico-semantic și reminiscențe lexicale dacice. Aria de răspîndire a acestei limbi este destul de vastă, cuprinzînd nu numai teritoriul Daciei romane, ci și pe cel al dacilor liberi, neîncorporați în imperiu la anul 106. [Muntenia (sic!) cu centrul și nordul Moldovei]; aceștia o deprind acum dacă, eventual, nu se romanizaseră mai devreme. E unica limbă romanică vorbită în Dacia istorică, răsunînd din văile

Nistrului, și pînă la Tisa, din Carpați și pînă la Dunăre și departe în sudul ei.

Apariția acestei limbi nu e numai un eveniment lingvistic în sine, ci o mărturie incontestabilă despre nașterea unei noi realități etnice, despre formarea unui nou popor, cu limba sa proprie, diferită substanțial de cea din care a evoluat (latina), precum și de celelalte limbi romanice. Prin numele său, români, acest popor își păstrează conștiința romanică, dar își subliniază și individualitatea.

Deci, român, evoluat foneticeste de la roman e de prin secolele VII-VIII și nu apare nicidecum abia la 1859, anul Unirii principatelor, cum încearcă să ne convingă unii istorici chișinăuieni.

Români e etnonimul intern, adică numele pe care și-l dă poporul singur și pe care-l folosește curent de atunci și pînă în zilele noastre pentru a se identifica. Străinii, însă cunoscîndu-i pe români, le dau alt nume — vlahi, etnonimul extern, numele din afară.

În germana veche walh însemna roman sau gal romanizat, deci un latinofon, nativ sau asimilat. Mai tirziu termenul își îngustează sensul desemnînd doar locuitorii Italiei. Cînd lumea slavă intră în contact cu cea germană ea îl împrumută fie de la goți, fie de la gepizi pe walh și-l preface prin metateză în vlah, păstrîndu-i sensul de vorbitor de limbă romanică. Stabilindu-se în Dacia și în sudul Dunării, slavii găsesc aici pe români și îi numesc vlahi (volohi) pentru că aceștia din urmă vorbesc o limbă (neo) latină și își arată descendența romană chiar prin numele lor. Slavii sînt cei care transmit etnonimul vlah bizantinilor, ungurilor, italienilor și chiar nemților (cu sens restrîns).

Etnonimul intern, român, va razbate la lumină doar peste cîteva secole, cînd unii călători străini se vor documenta la fața locului. De fapt, și vlah înseamnă, după cum am văzut tot roman, romanizat, și camuflează doar originea romană prin faptul că provine de la alt radical.

Prezența a două etnonime, intern și extern, ale căror rădăcini nu coincid e frecventă în Europa. Astfel nemții se numesc pe sine Deutsch (pronunțați doi-ci), francezii le spun allemandes, italienii tedeschi, iar noi — germani. La fel e cazul cu grecii, albanezii etc. pentru care etnonimul intern este ellini și respectiv skiptari. Încercînd în fel și chip să demonstreze existența a două popoare și a două limbi romanice la nord de Dunăre, unii savanți sovietici confundă în mod deliberat etnonimul intern și extern și promovează ideea unui popor voloh (de fapt etnonimul extern al românilor) care a dat, chipurile, naștere mai tirziu la două popoare înrudite, — român și moldovenesc. Cînd, unde și cum s-a întîmplat această scindare imaginară istoricii nu ne spun nimic, în schimb încearcă să-l inducă în eroare pe cititorul neavizat, îndrumîndu-l la un soi de patriotism local, moldovenesc, care pînă la urmă e îndreptat împotriva fraților de singe. În realitate etnonimul vlahi (volohi) e folosit pentru populația băstinașă a Moldovei, Munteniei și Transilvaniei atît în documentele interne, redactate în limba slavă, cit și în cele externe, știindu-se bine că e vorba de unul și același popor — poporul român (vlah). Spre exemplu, documentele cancelariilor statelor vecine, notele călătorilor și diplomaților străini, buni cunoscători ai realităților etnice din această parte a Europei, vorbesc clar, explicit despre această unitate de neam, de limbă, de teritoriu și chiar de nume a poporului nostru. Autorii în cauză nu urmăresc nici un fel de interese politice, ei sînt destul de imparțiali și obiectivi în constatările lor. Astfel unul din cei mai mari istorici bizantini din secolul al XV-lea Laconic Chalcocondil (cca 1423—cca 1490), referindu-se la Moldova (în original Bogdania Neagră) menționează că "ea se întinde de la dacii de lingă Istru", (Dunăre, n. n.), adică românii din Muntenia, și "pînă la lituani și sarmați" —(ucraineni-apuseni, n.n.). "Neamul acesta este des-

toinic, — scrie Chalcocondil în continuare, — și se poate dovedi că vorbește aceeași limbă (subl. n.), deși de demult despărțit în două, a fost așezat sub două stăpîniri și cirmuiri". Deci moldovenii și muntenii, sînt un singur neam, vorbesc aceeași limbă, dar se află sub două stăpîniri, adică în două state.

La fel de explicit e un contemporan al ilustrului istoric bizantin, italianul Filippo Buonaccorsi Callimaco (1438 — 1496), consilier la curtea regală a Poloniei și care a fost de mai multe ori în Moldova. Într-o cuvîntare redactată de el pentru a fi dată citirii la un înalt for din Roma (1490) Buonaccorsi, relatînd despre valahi (români) scrie: "gens in duas partes divisa" — "neam împărțit în două părți" (subl. n.) Cu vreo jumătate de secol mai înainte de cuvîntarea lui Buonaccorsi, papa Eugeniu al IV-lea aprecia la 1443 că "... Valahia cuprinde teritoriul între Bulgaria și Rusia (Ucraina de Apus, n.n.). La mijloc nu e nici o eroare geografică. Valahia (România) la care se referă sfîntul părinte însumează Muntenia și Moldova. La 1526 un alt prelat, cardinalul Antonio Burgio, nota într-un raport că: "Aceste două provincii, Moldova și Transalpina (Muntenia, n.n.) sînt (formează împreună) Valahia, colonie de romani". Ceva mai tirziu, un francez, la Popelinière, în lucrarea sa *L'Histoire de France...* afirmă că "Valahia este împărțită în Transalpina (Muntenia, n.n.), care are ca frontieră Dunărea, și Moldova, numită după riul cu același nume". Ne oprim aici cu exemplele și precizăm că chiar la o lectură superficială se poate lesne constata că autorii citați nu se inspiră dintr-o sursă comună, ci e vorba de o părere justă, întemeiată pe fapte, larg răspîdită în epocă. În viziunea lor Valahia (România) este Moldova plus Muntenia, pe care o privesc ca pe un tot întreg, inseparabil din punct de vedere etnic și lingvistic, dar dezbinată politiceste.

Acum e cazul să ne oprim puțin asupra acestei dezbinări statale. Pentru a nu devia de la temă nu vom aborda apariția statelor românești în secolul al XIV-lea,

eveniment capital în viața poporului nostru, ci vom reaminti doar cititorului că la sud de Carpați se întemeiază Muntenia (1330), iar la răsărit de ei, Moldova (1359). Tocmai această dualitate statală, condiționată de împrejurări istorice explicabile le-ar da parcă apă la moară unor istorici de la noi. În timpul lecțiilor publice îi auzi întrebînd patetic: "Cum se numește statul? Moldova?! Păi, atunci și limba se numește moldovenească!" Evident, e un truc ieftin, banal de tot, care mizează pe ignoranța ascultătorilor, căci se pune semnul egalității între două lucruri complet diferite — stat și popor, — știindu-se bine că un popor poate forma mai multe state și viceversa, un stat poate fi alcătuit din mai multe popoare (statele arabe, Elveția etc.) Dacă ar fi să urmăim logica domniilor lor, atunci cum se numește limba pe care o vorbesc austriecii? Austriacă?! Dar elvețienii ce limbă folosesc în viața de toate zilele?! Elvețiană? sau, să zicem, belgienii?!...

Apariția celor două state românești în secolul al XIV-lea nu înseamnă nicidecum că ele ar fi fost create de două popoare sau că întemeierea și evoluția lor ulterioară ar fi pus începutul a două popoare. Dimpotrivă. Numele lor inițial, cel adevărat, vădește clar că cititorul celor două formațiuni politice, Muntenia și Moldova, este unul și același popor — român sau valah, cum îi zic străinii. Astfel documentele cancelariei bizantine și ale altor state numesc curent Muntenia Ungrovlahia, adică Valahia sau România dinspre Ungaria (de fapt dinspre Transilvania stăpînită de unguri, n.n.), iar Moldova e numită Moldovlahia, adică Vlahia sau România de pe riul Moldova. Deci, două state poartă același nume — Vlahia, fiindcă sînt locuite de vlahi (români), iar pentru a le deosebi, se mai adaugă cite un element component — ungro — și moldo, — care le localizează, precizînd despre care din ele este vorba.

Patriarhia din Constantinopol folosește în ultimii șase ani ai secolului al XIV-lea termenul Maurovlahia — Vlahia Neagră sau

Rusovlahia, adică Vlahia dinspre Rusia (Ucraina de Apus, n.n.) pentru Moldova, în opoziție cu Ungrovlahia, termen folosit și azi pentru Mitropolia Munteniei.

Atît în Bizanț, cît și în Europa Apuseană există și alte modalități pentru a distinge cele două state românești. În unele cazuri Moldova e numită Valahia maior, adică Valahia mare, iar Muntenia — Valahia minor — Valahia mică, în alte cazuri viceversa.

În 1386 Vasile, fiul cneazului moscovit Dimitrie Donskoi, scapă din prizonieratul tătarilor și își găsește pentru un timp adăpost în Valahia mare, la curtea domnitorului moldovean Petru Mușat (1375 — 1391). Tătarii nu cer extrădarea lui. Vasile Dmitrievici se întoarce la Moscova și în curînd ocupă tronul tatălui. În 1423 împăratul bizantin Ioan al VIII-lea pleacă la Veneția să solicite sprijin împotriva turcilor. Cînd se întoarce spre casă în anul următor, face un ultim popas în Moldova unde, la Cetatea Albă sau Chilia, (care sînt în Valahia Mare), împăratul se urcă pe corabie. Vedem deci că și un document și altul mărturisesc despre Moldova ca despre Valahia maior. Dimpotrivă, ambasadorul francez Ghilbérêt de Lannoy trece în 1421 prin Moldova și scrie că ea se numește Valachie la Petite — Valahia mică. Patru ani mai tîrziu, la 1425, Johann Schiltberger, în trecere și el prin Moldova notează, de asemenea, că țara se numește "der kleinen Walachie" — Valahia mică, că Suceava este cetatea de scaun a Valahiei mici. Și într-un caz și în altul interesează, desigur, nu mărimea teritoriului, determinativele "mare" sau "mic" fiind folosite în mod arbitrar, autorii intenționînd să facă doar o precizare, să pună în opoziție cele două Valahii pentru a le distinge. Să ne amintim cum se procedează după 1949 cînd apar cele două state germane: la numele comun Germania se mai adaugă cîte un calificativ: Germania de Vest — Germania de Est, Germania Federală — Germania Democrată etc. Sau cazul celor două Corei, Yemenuri etc.

Din cele expuse pînă aici s-ar

putea desprinde următoarele concluzii:

1. Pe teritoriul Daciei istorice se formează în secolele V— VIII sau poate VI — IX o comunitate etnică nouă — poporul român, avînd limba sa proprie, cea română. E unicul popor și unica limbă romanică în acest teritoriu. Nimic din cele ce se întîmplă aici nu aduce probe, nici chiar la cea mai minuțioasă cercetare, despre nașterea unui alt popor sau a unei alte limbi. Băștinașii își zic români (de la roman) străinii, însă, le spun vlah-vlahi (voloh-volohi).

2. Existența celor două state, Moldova și Muntenia, e de or din politic și nu etnic. Aceste state sînt formate de unul și același popor și poartă numele de Valahia.

3. Unitatea teritorială, etnică și lingvistică a poporului român e confirmată din plin de documentele cancelariilor străine, de călători și diplomați.

Îmi inchipui reacția unor cititori: Bine, străinii sînt străini, puțin ne interesează afirmațiile lor și apoi nu se știe cît de documentați sînt ei, aflîndu-se doar în treacăt prin părțile noastre. N-ar fi oare cazul să aflăm ce spun moldovenii despre ei înșiși, se consideră români sau nu? Ce glăsuiesc hrisoavele domnitorilor noștri, letopisețele, tipăriturile moldovenești? Ce spun cronicarii, cărturarii și scriitorii născuți la răsărit de Carpați: Varlaam, M. Costin, D. Cantemir, Gh. Asachi, C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Eminescu? Care e părerea înfirșit a moldovenilor de la răsărit de Prut, a basarabenilor: A. Hîjdeu, B. P. Hasdeu, C. Stamati-Ciurea, A. Russo, A. Mateevici? Întrebarea e destul de firească și în numărul următor al revistei vom aborda aceste probleme.

(Va urma)

NEATINSĂ LIMBA

Căci românii se trag din romani, ceea ce mărturisește pînă în vremea de acum limba lor, care deși se afla în mijlocul unor neamuri barbare atît de felurite, nu a putut fi răpusă. Ei au locuit de partea cealaltă a Dunării pe care odinioară o populau dacii și geții, căci partea de dincoace au ocupat-o apoi bulgarii care au venit din Sarmatia (Rusia — n.r.). Căci din legiunile și din coloniile duse în Dacia de Traian și de ceilalți împărați romani s-au tras românii.

Deși năvăliri barbare de tot felul s-au revărsat asupra provinciei Dacia și asupra poporului roman și asupra regiunii geților împreună cu Panonia, totuși s-a văzut că n-au putut fi răpuse coloniile și legiunile romane care se dezvoltaseră de curînd.

Înecate sub valul de barbari, ele totuși mai exală limba romană, și ca să nu o părăsească nicidecum, se împotrivesc cu atîta îndrjire, încît îi vezi că luptă nu atît pentru păstrarea neatînsă a vieții cît a limbii (sublinierile ne aparțin). Căci cine nu s-ar minuna — dacă ar sta să socotească deseale puhoaie ale sarmaților și goților, și de asemenea ale hunilor, vandalilor și gepizilor și incursiunile germanilor și longobarzilor — că s-au mai păstrat încă pînă acum la daci și geți rămășițele limbii romane?

Antonio BONFINI
(1434—1503)
umanist italian

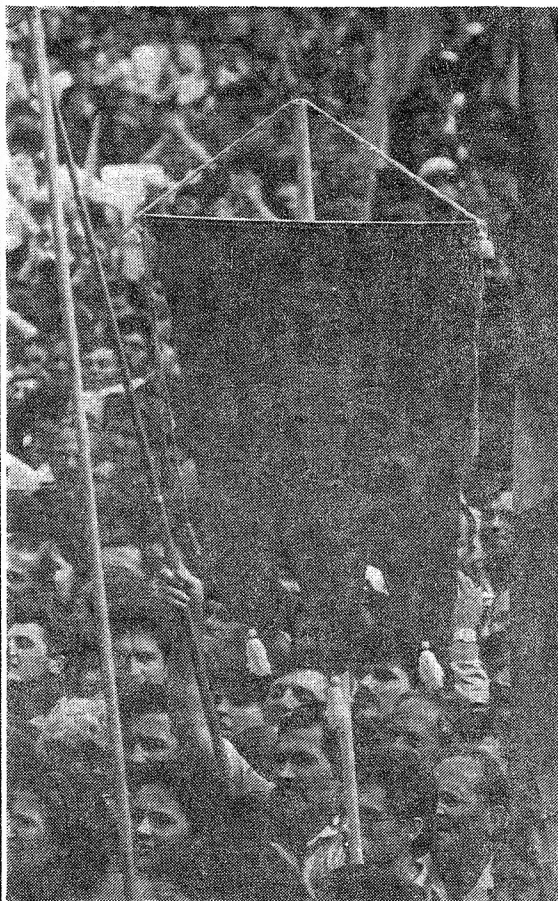

DOVEZI DE ROMÂNISM ÎN MOLDOVA

Se pare că atât de instructivul și strămoșescul îndemn "Cognosce te ipsum" ar putea fi înscris pe una din lozincile noastre de moment, în sensul autocunoașterii și... recunoașterii faptului că avem încă multe de învățat de la înaintașii noștri întru cărturare și luminare spirituală, de la cronicarii și oamenii de cultură (din Moldova, Muntenia și Ardeal), cărora le datorăm respect, dar și recunoștință. Adăstînd, astăzi, în ciuda frământărilor de tot felul (mai bine zis: grație acestora!), asupra filelor scrise cu atita dragoste și cu tragere de inimă, cu gândul mereu treaz la cei ce urmau a veni, adică și la noi, la cei care vor citi aceste "scripturi române" (M. Eminescu), ne alegem, iată, cu multe sugestii și idei, cu "dumeriri" și "dezmeticiri" asupra unor probleme (devenite "probleme", "complicații" în aceste blestемate decenii), "aspecte" ce țin de istoria noastră ca popor, de statutul limbii române (indiferent de "hotarele" impuse, răscoite de știm noi cine...)

În prezent, cînd sîntem îndemnați să condamnăm și să demascăm orice ține de calificata mentalitate, perioadă "de stagnare" (adică de... involuție spirituală, nu numai politică și economică), răsfoind amăriți unele ziare antinaționale (republicane, dar și raionale, "orășenești-separatiste" îndeosebi), parcurgînd, concomitent, paginile mereu proaspete și vii ale cronicilor și tipăriturilor din Moldova de pînă la desprinderea arbitrară de la pieptu-i a Bucovinei, Basarabiei, a Sudului și Răsăritului ei, te gîndești că mulți, dacă nu majoritatea dintre noi, nu observă că a susține cu îndărătnicie preținsul "drept de existență" al noțiunilor: "popor (chiar "no-rod") moldovenesc", "limbă moldovenească" echivalează nu numai cu niște moravuri anacronic-regionaliste, ci și cu "cultivarea", promovarea "ideinică" și "vigilentă" a unor speculații "stagnante" (deci: mincinoase, de mis-

ificare!!!). Or, dacă ținem cont de faptul că, deja o jumătate de secol, a treia sau chiar a cincea parte dintr-o țară românească, în pofida a tot felul de dezmembrări (de la 1775, 1812, 1940 etc.), această "republicuță" (de "producție sovietică") este impusă a trăi cu o altă inimă, cu un alt suflet și respirație decît cea românească, mai revenindu-ți în memorie și cele scrise, cu veacuri în urmă, despre aproximativ aceleași lucruri, nu poți să nu recunoști că mai batem pasul pe loc (și... apa în pîuă), și că susținem și revigorăm stagnarea (mlăștina, mocirla!) de ordin filologic, *id est* și politic.

Pe de altă parte, e suficient să citești cele afirmate cu siguranță și răspicat de către cronicari și cărturari spre a-ți da seama, de exemplu, de apropierea pînă la identitate a termenilor "muntean sau "moldovean", ambii echivalînd cu străvechiul "roman" (adică: român). În legătură cu aceste atît de elementare adevăruri (noiunea

de "Moldova" și "moldovean" semnificând... riu, regiune din preajma unei albie de riu, precum și trăitorul de pe malul acestei ape, "riureanul" sau "văleanul", spre deosebire bunăoară, de "Muntenia", "munteanul" de alături ori de pe ... la munte, dintr-un... plai, ceva mai ridicat, ne-am încumeta, la rindu-ne, să presupunem că aceste "înfrățite" denumiri, "porecle" pot fi considerate drept "moștenitoare" ale anticelor etnonime de "get" (care, în armeneste, înseamnă și... riu, albie de riu, vale, adîncitură!) și "dac" (ceva ce se află și există lângă munți, pe deal ori în preajma unui promontoriu). Iar dacă-i să ne plasăm mai aproape de realitățile și zilele noastre, am încerca să...reconsiderăm și balada ("moldovenească"?) drept operă general-românească, așa-zisul "spațiu mioritic" (L. Blaga) reprezentînd ca atare o fericită simbioză a ceea ce s-a numit și continuă să fie cunoscut ca "muntenesc" (deal) și "moldovenesc" (vale).

Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai,
Iată, vin în cale,
Se cobor la vale...

"Să numim acest spațiu-matrice, înalt și indefinit ondulat și inzestrat cu specificele accente ale unui anume sentiment al destinului: spațiu mioritic," — propune același Lucian Blaga...

Pe urmă, un lucru demn de luare aminte a noastră, cînd parcurgem mărturiile și aprecierile unui Gr. Ureche, Varlaam, N. Milescu-Spătaru, Dosoftei, M. Costin ș. a., este "curajul", "riscul" ce și-l asumă (mai ales unele "fețe bisericești"), cînd afirmă că atît limba noastră, cît și neamul românesc sînt de origine romană, deci latină, pericolul constînd în posibila "învinuire" (din partea "securității" vremii!) de "simpatizare" cu "latinia" sau cu biserica Romei, adică a catolicilor...

VARLAAM

(cca 1590-1657):

1. "LEASTVIȚA" ("Scara") lui Ioan Scărarul (1618)

Din "Înainte cuvîntarea talmăcitorului"

"... Iară acum pentru folosul neamului creștinesc, cui va vrea să cetească, din slovenie scoasă pre înțelesul a toată limba ROMÂNEASCĂ (aici și în continuare sublinierile ne aparțin — P. B.) de smeritul întru călugărie Varlaam, preot... întru mănăstirea ce se cheamă Săcul, ca de mult preț sufletului de folos această carte..."

2. "CARTE ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂȚĂTURĂ" sau "EVANGHELIE ÎNVĂȚĂTOARE", 1643, și nu doar "CAZANIE"!!!

a) "Cuvînt împreună către toată semenția ROMÂNEASCĂ"

"...Io Vasilie-voievod, cu darul lui Dumnedzău țiitoriu și biruitoriu și domn a toată Țara Moldovei, dar și milă și pace și spăsenie a toată semenția ROMÂNEASCĂ, pretutinderea ce să află pravoslavnici întru această limbă..."

b) "Cuvînt către cetitoriu"

"... cu mult mai virtos limba noastră ROMÂNEASCĂ, ce n-are carte pre limba sa, cu (a) nevoe iaste a înțelege cartea alții limbi..."

3. "CARTE CARE SĂ CHEAMĂ RĂSPUNS ÎMPOTRIVA "CATEHIZMUSULUI" CALVINESC" (1645)

Din "Predoslovie":

"Varlaam, cu mila lui Dumnedzău mitropolitul Suceavei și arhiepiscopul Țării Moldovei, către creștinii de Ardeal: Credincioși pravoslavnici și adevărați fii ai svinței noastre besearci apostolești, iubiți creștini și cu noi de un neam ROMÂN, pretutindirea tuturor ce să află în părțile Ardealului..."

... Adusu-mi-au (logofătul și cumnatul domnului Matei Basarab din Muntenia, Udriște Năsturel — P.B.) și o cărțuie mică în limba noastră ROMÂNEASCĂ tipărită..."

(În "OTVEATNIC":)

"... Această cărțuie ("Catehizmusul creștinesc" — P.B.) au ajuns și la noi, la ROMÂNII din Țara Moldovei și din Țara Românească..."

Gr. URECHE

(cca 1590-1647):

"LEATOPISETUL TĂRII MOLDOVEI" (în paragraful "Pentru Țara Ungurească de Jos și Ardealul de Sus vom să arătăm, fiindu-ne vecini de aproape și cum au avut și ei crăile mare ca și leșii")

"...RUMĂNII, ciți să află lăcui-tori la Țara Ungurească și la Ardeal, și la Maramoroș, de la un loc sîntu cu moldovenii și toți de la Rym să trag..."

N. MILESCU - SPĂTARU (1636 -1708):

"CARTE CU MULTE ÎNTREBĂRI foarte de folos pentru multe trebi ale credinței noastre, tălmăcită de Nicolae Spăt(aru) de pre limba grecească pre limba noastră proastă (simplă!) RUMĂNEASCĂ"

"... Dumnędzău să zice pre limba grecească *θεως* iară pe limba letenească *deus*, iară RUMĂNEȘTE să chiamă Dumnędzău, care nume iaste luat de la letinie, în ce chip și mai jumătate de limbă RUMĂNEAS-

CĂ luată de la letini..."

DOSOFTEI (1624 -1693):

1. "PSALTIRE" (1673)

a) (Foaia de titlu:) "PSĂLTIRE a svîntului proroc David. Pre limba RUMĂNEASCĂ..."

b) La sfîrșitul unui "Cuvînt către cititor" ("Слово к читателю") "... A lui David svînt proroc și împărat *Psăltire*, tilcuită RUMĂNEȘTE pre stihuri"

2. "DŌMNII TĂRII MOLDOVEI", Poem cronologic:

a) "...Descălecat-au ȧara dom-nul Dragoș-vódă,

Fericită, buiacă, cu tot feli de ródă,

Cînd au adus într-însă RUMĂNEASCĂ limbă,

De bun neam și ferită de la calea strîmbă..."

b) Nota finală din cea de-a treia variantă (de la 1690?) a aceleiași cronici versificate:

"... Țara Moldovei și Ardealul, și Țara Muntenescă, acest loc de pămînt să cheamă Misiia pînă la Dunăre. Aflat-am citînd cum fiul lui Constantin-împărat, Consta, au

purceș asupra vlahilor, adecă (a) RUMĂNILOR celor de pe Dună-re, să-i bată, căce să rocoșisă pre împărăție, și i-au potolit. Dintr-aceaea să vede că și mai de demult au lăcuit RUMĂNI într-aceaste țări. Dară pentrubisugul pămîntului zburdînd oamenii în păcate, s-au pustiiit, precum ș-acmu pat aceaste părți..."

Dară între Prut și-ntre Nistru lăcuia taifalii pre-atunci, de n-ar hi fost ș-aceia RUMĂNI, că pre-aceale vremi și RUMĂNII era războinici cu rușii, cu scythii, că era tot păgini. Iară între Bolgariia și-ntre Machedoniia sînt RUMĂNI din rădăcina cea bătrînă, din carea s-au lășit alalți rumăni, de s-au răzlețit unii și pănă în Italia, la Rym. Și pentru năselnici ce era, era tot prin inchisori. Și scoțîndu-i chesariul Rymului la o treabă, slujiră bine și li-au dat un loc pustii ce să cheamă acmu Maramurăș. Dintr-acei rumăni a Maramurășului s-au descălecat Țara Moldovei, uitată de demult pustie, precum pănă nu demult purta cerc în cap moldovenii, cevluît(i), ca și maramurișenii..."

3. STIHURI

"PREDOSLOVI(E)I"

"Leatopisăț din grece

Ce s-au scos pre ROMĂNIE,

Cu învățături prea bune

Și cu istorii depline..."

(... Această "Predoslovie" în versuri e reproducă și în cronografele — manuscris tip Danovici de la aceeași epocă, cronografe întocmite nu fără participarea activă și a lui Dosoftei. Unul dintre acestea e și acea "Stringere noă", manuscris ce se păstrează la biblioteca "V. G. Korolenco" din or. Harkov, variantă din începutul căreia mai cităm:

"... Iară fiind istoriile acelea scrisă pre limba adîncă elinească și slovenească, de nu putea înțălege cei neînvățați, era lucru de nice un folos. Care istorii, cu vrerea lui Dumnędzău, indemnîndu-să dumnealui răposat Pătrașco Danovici, ...pus-au nevoință de le-au prepus (transpus — P.B.) din grece pre ROMĂNIE..."; "... Și să cheamă cartea aceasta Leatopisățu, întru care cineș va citi, multe

istorii și lucruri de folos va afla. Și-i scrisă și prepusă această carte de pre limba grecească pre limba de înțales ROMÂNEASCĂ de dumnealui răposat Pătrașco Danovici, ce-au fost odată supt vlastiia luminatei și blagocestivei domniei Moldovei logofăt al treilea și gramatic de scrisoare grecească..."

MIRON COSTIN

(1633--1691):

1. "STIHURI DE DESCĂLECATUL ȚĂRII"

(După "Preadoslovie, adecă voroavă către cititoriul" la "LEATOPISETUL ȚĂRII MOLDOVEI")

"... Traian întiiu, împăratul, supuind pre dahi,

Dragoș, apoi, în moldoveni premenind pre vlahi..."

2. "CRONICA ȚĂRILOR MOLDOVEI ȘI MUNTENIEI" sau "Cronica polonă" (de la 1677):

"... Ca și noi, și muntenii se numesc RUMĂNI; ceea ce este același lucru ca romani. Și dintre ei sint mulți în Țara Transilvaniei și peste tot ținutul Maramureșului și al Oltului, în munți, de asemenea un ținut al Țării Transilvaniei..."

... Despre diferitele numiri ale poporului moldovean și muntean

Numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat prin Traian este RUMÂN sau romanus, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dinșii, și îndată după descălecat și după pustiire, cum s-a spus, și după al doilea descălecat, până astăzi, același nume este dat îndeobște și muntenilor, și moldovenilor, și celor ce locuiesc în Țara Transilvaniei. RUMÂN este un nume schimbat în curgerea anilor din "roman"; și astăzi, când întreb pe cineva dacă știe moldovenește, spun: "știi rumânește", aproape ca "scis romanice". Un alt nume ei înșii nu au primit între dinșii niciodată...

... Despre limba moldovenească sau ROMÂNEASCĂ

"Cea mai strălucită dovadă a acestui popor, de unde se trage, este limba lui, care este adevărată

latină, stricăta, ca și italiana... Totuși, întreaga temelie a vorbirii și pină astăzi se ține pe limba latină..."

3. "ISTORIE ÎN VERSURI POLONE DESPRE MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ" sau "Poema polonă" (de la 1684)

Partea I. De neamul moldovenilor

Despre prima lui descălecare de către Traian

"... Atit aceștia, cit și ceilalți poartă numele vestit de RUMĂNI. Deci nimeni să nu se indoiască că se trag de la Roma..."

Partea a II-a. De risipirea coloniilor lui Traian de către tătari și de locuința romanilor în munți

"...Mergeau veseli la luptă romanii, acum prefăcuți în RUMĂNI, cu numele acesta mare astfel corupt. Ei își aminteau de Traian și delocurile glorificate prin numele său, precum și de virtuțile și calitățile lui antice..."

Partea a III-a. Despre al doilea descălecat al Moldovei și Munteniei, după alungarea tătarilor

"După o așa de mare înfringere în lupta de la Roman, hoardele tătare se retraseră (de) peste tot și, nemaifiind nici o piedică din partea acestora, se făcu pe urmele lor al doilea descălecat, întâi al Munteniei, curind apoi și al Moldovei, aci prin voievodul Dragoș cu ai săi, dincolo — prin Negru-voievod cu muntenii pedestri. De acum vor fi de o parte moldovenii, de alta — muntenii... În acest de al doilea descălecat cele două țări și-au schimbat numele de RUMĂNI, dar, trăgîndu-și originea de la Roma, nu pierdură cu totul acest nume. "RUMÂN" înseamnă "romanus", și unul cînd întreabă pe celălalt despre limbă, zice pînă în ziua de azi: "Știi rumânește?", ceea ce este aproape "Scis romanice?", nu zice "moldovenește" (sau "munteneste"! — P. B.). Și numai acei care au trecut în aceste două țări și-au schimbat numele în "muntean" și "moldovean", dar cei rămași pe loc, în Ardeal, au păstrat neschimbat numele cel vechi și se mindresc și azi cu numele "RUMĂNI"...

4. "DE NEAMUL MOLDOVENILOR, DIN CE ȚARĂ AU IEȘIT STRĂMOȘII LOR".

Predoslovie, adică cuvîntare
dintîi de descălecacul țării cel dintîi
și a neamului Moldovenesc.

"... Biruit-au gîndul să mă
apucî de această trudă, să scot
lumii la vedere felul neamului, din
ce izvor și semîntie sîntî lăcuitoii
țării noastre, Moldovei și Țării
Muntenesti și românii din țările
ungurești, cum s-au pomenit mai
sus, că toți un neam și odată dis-
călecați sîntî, de unde sîntî veniți
strămoșii lorî pre aceste locuri,
supt ce nume au fostî întîi la dis-
călecacul lor și de cîndî s-au osebit
și au luat numele cest de acum,
moldovan și muntean..."

Capul al șaselea. De numerele
[numele sau denumirile — P.B.]
neamului acestor țări si de port și
de limba graiului, de unde au
luat...

"... Așa și neamul acesta, de
carele scriem, al țărilor acestora,
numele vechiu și mai dreptu iaste
"rumân" adică rimlean, de la
Roma. Acest nume de la discali-
catul lor de la Traian, și cît au
trăit până la pustiirea lor di pre
aceste locuri și cît au trăit în munți,
în Maramoroș și pe Olt, tot acest
nume au ținut și țin până astăzi
și încă mai bine muntenii decît
moldovenii, că ei și acum zic și
scriu țara sa "Rumânească", ca și
românii cei din Ardeal."

"...Măcară că și la istorii, și la
graiul și streinilor, și în-de-sine cu
vreame, cu vacuri, cu primeneale
au și dobîndescu și alte nume(re),
iară acele carile ieste vechiu nume
stă întemeiat și înrădăcinat:
RUMÂN. Cum vedem că, măcară
că ne răspundem acum moldoveni,
iară nu întrebăm: "Știi mol-
doveneste?", ce "Știi românește?",
adecă rimlenește, puțin nu zicem
"Scis romanice?" pre limba
latinească. Stă dară numele cel
vechiu ca un temei neclătit, deși
adaog ori vremile îndelungate, ori
streinii adaog și alte nume(re),
iară ceta din rădăcină nu să mută...
Și așa ieste acestor țări și țării
noastre, Moldovei, și Țării Mun-
tenești numile cel dreptu de
moșie, ieste RUMÂN, cum să ră-
spundî și acum toți aceia din țările
ungurești lăcuitoii și muntenii țara
lor, și scriu și răspundî cu graiul:
Tara Românească..."

Note

1. Moldovenii mai (nai) nte de Dragoș-
vodă să chema vlahi sau rumâni de la
Rym...

2. Glosă: Rumâni se numesc și mol-
dovenii, și muntenii (M.C.)

"...nici o durere nu poate să se
asemene cu acea durere, cînd își
vede omul nu numai pierirea sa,
ci vede totodată și pieirea unei
patrii, a unei națiuni întregi, fără
nici o speranță de ridicare din acea
pierire. Însă din toate aceste ruini
providența ne-a conservat încă în
aceste dureri cumplite un tezaur
neprețuit, care nu ni l-a putut răpi
nici sabia învingătorului, nici
cruzimea tiranului ce domnea pe
corpurile noastre, nici puterea
fizică, nici politica infernală, — un
tezaur născut cu noi de la pîțele
mamei noastre, dulce ca sărutările
măicuțelor, cînd ne aplecau la
sînul lor, tezaur mai scump decît
viața, tezaur care, de l-am fi pier-
dut, de l-am pierde, de vom suferi
vreodată, ca cineva cu puterea, sau
cu momeli să ni-l răpească din
mîinile noastre, atunci mai bine să
ne înghită pămîntul de vii. Să ne
adunăm la părinții noștri cu acea
mingîiere că nu am trădat cea mai
scumpă ereditate, fără de care nu
am fi demni de a ne mai număra
fiii lor — Limba română".

Timotei CIPARIU
1861

Ion NUTĂ
doctor în filologie,
Institutul de Filologie
Română "Al. Philippide" Iași

AL. MATEEVICI ȘI LIMBA ROMÂNĂ

Cei care au scris pînă acum despre viața și activitatea literară a lui Al. Mateevici au scos totdeauna în evidență o mare calitate a acestuia: dragostea față de țara, poporul și limba sa, cuvinte care, în concepția viitorului mare poet și animator cultural, se traduceau, de fapt, într-un cadru mai larg, prin România, român, română.

Ceea ce surprinde la Mateevici este faptul că, deși a învățat numai în școli cu limba de predare rusă, posedă, încă de la o vîrstă fragedă, aproape toate tainele limbii române. Învățase în familie să scrie și să citească românește (la început, cu ajutorul revistei "Albina"), întîlnind aici un cadru cultural propice, tatăl său, preotul Mihail, fiind un recunoscut om de carte și un bun român, iar din rudele dinspre mamă erau cîțiva cărturari de primă mină.

Debutul în literatura artistică (schita Toamna, în "Basarabia", 3 noiembrie 1906) a fost precedat de publicarea unui studiu cu caracter științific de popularizare (Cumătriile, în "Basarabia", 26 iulie 1906, semnat A. Lamprior), activitate continuată și îmbogățită cu alte articole, unele dintre ele legate de viața și aspirațiile basarabenilor, 22 la număr, pînă la mijlocul anului 1913 (în august 1913 publică, în "Luminătorul", un articol despre mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni). Din 1907 începe activitatea poetică originală (prima poezie, Cîntecul zorilor, în "Basarabia", 6 februarie 1907), iar pînă în 1917, cînd îi apare Limba noastră, publică în "Basarabia", "Viața Basarabiei", "Luminătorul" și "Cuvînt moldovenesc" încă 33 de poezii (lor li se adaugă altele 9, scrise la Mărășești, în 1917,

rămase în manuscris și publicate după moartea poetului).

Și toate acestea au fost scrise în limba română. Numai în perioada studenției publică unele studii în limba rusă, dar poezie și proză, niciodată! E de la sine înțeles că Mateevici devenise, surprinzător de rapid, un autentic și fin cunoscător al acestei limbi, după ce, chiar elev fiind, începuse să cocheteze cu poezia, care impunea, în primul rînd, fațada subtilă a limbajului. Dacă ne gîndim și la faptul că în perioada 1906—1914 efectuase o serie de traduceri din proza lui Cehov și din creația unor mari poeți ruși (Pușkin, Lermontov, Derjavin, Nadson, Nikitin etc.), ne putem da seama de nivelul atins de Mateevici în cunoașterea și întrebuințarea limbii române.

În tot cursul vieții sale Mateevici a acordat o atenție deosebită tuturor problemelor ce aparțineau poporului român și a făcut, prin mijloace diverse, o propagandă reală limbii și culturii românești. Astfel, în 1906, cînd se pornește o mișcare națională românească în Basarabia, întocmește un memoriu din partea elevilor Seminarului, cerînd obligativitatea predării în "limba moldovenească" la clasele superioare, introducerea istoriei naționale și a cîntării bisericești "moldovenești" (de fapt, prin "limba moldovenească" trebuie să înțelegem limba română; vezi "Revista Asociației învățătorilor din orașul și județul Bălți", nr. 1—2, 1938, p. 22); la Kiev, în cadrul societății "Deșteptarea", cere introducerea "limbii moldovenești" (=limbii române) în școlile primare, iar în 1917, la primul congres al învățătorilor, sublinia faptul că Basarabia face parte "din marele trup al românismului" și că "trebuie să știm că suntem români, strănepoți de-ai romanilor și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii" (vezi "Școala moldovenească", nr. 2—4, 1917, p. 56). Și exemple de acest fel găsim în majoritatea articolelor sale cu caracter de popularizare.

Dar marea sa pasiune a rămas cunoașterea culturii, în primul rînd

a literaturii române. Îi citea pe Eminescu, Creangă, Negruzzi, Goga, Sadoveanu, Coșbuc ș. a., era la curent cu publicistica literară din vechiul regat, știa poezia unor creatori pe atunci la modă (din care s-a și inspirat, de fapt), copia versurile unor poeți pentru, a-i avea ca model, selecta și prelucra tot ce avea tangență cu aspirațiile sale.

Poezia română era deci pilda care trebuia urmată!

În 1917, cînd era pe front, în România, stabilește contacte literare directe cu o serie de mari poeți și cărturari, dintre care amintim pe N. Iorga și Nichifor Crainic, desfășoară o muncă uriașă de a se pune la curent cu toate noutățile, de a procura cît mai multe cărți pentru el și pentru scriitorii din Basarabia. De altfel, Nichifor Crainic îl văzuse, la Iași, "depărîndu-se cu vrful de cărți prăfuite la supțioară, fericit că le-a găsit..." (Nichifor Crainic, *Icoanele vremii*, București, 1919, p. 48). De asemenea, N. Iorga afirma că rareori a înfîlînit "un om mai îndrăgît de acea vădire a tot ce avem mai bun în suflet, care e scrisul nostru" (N. Iorga, *Oameni cari au fost*, II, București, 1935, p. 262).

Cînd nu putea ajunge la aceste surse, apela la bunăvoința și înțelegerea unor cărturari din România. Așa s-a întîmplat în 1913, în preajma terminării studiilor de la Academia Teologică din Kiev, cînd își alesese ca subiect pentru teza de licență lucrarea *Elementele religioase ale folklorului moldovenesc*.

Deși pînă la această dată publicase în "*Basarabia*" unele articole despre cumetrii, obiceiurile de nuntă, colinde și Anul Nou, iar în limba rusă prezenta unele motive religioase în credințe și obiceiuri și discuta despre bocete și practici specifice unor anumite sărbători, Mateevici consideră că este insuficient pregătît pentru o astfel de lucrare. De aceea, cere concursul a doi specialiști, pentru a-i trimite materialele necesare, neexistente în Basarabia: Ioan Bianu, pe atunci bibliotecar la Biblioteca Academiei Române din București, și Artur Gorovei, un

nume cunoscut în folcloristica românească, autorul unor cărți fundamentale de specialitate.

Scrisoarea către Ioan Bianu urmează uneia expediată de Ștefan Berindei, coleg cu Mateevici la Kiev, fost profesor la Universitatea din Iași, care-l recomandă în termeni elogioși: "Avem aici un prea bun student basarabean, care nu-și bagă nasul numai în cartea românească, ci veșnic lucrează articole pe care le publică în jurnale, asupra istoriei și etnografiei românești condus de izvoare curat românești". În scrisoare sînt cerute de la Academie materialele folclorice necesare întocmirii tezei, exprimîndu-se sentimentele de dragoste față de folklorul "românilor noștri" și de uimire privind situația precară a cărții românești în Basarabia și dezinteresul arătat de "știința rusească" față de etnografie și folcloristică. Ioan Bianu, receptiv la toate cele arătate, la 20 aprilie 1913 scrie lui Artur Gorovei următoarea scrisoare:

Academia Română București
20 aprilie 1913

Iubite Dle Gorovei,

Un tînăr basarabean, Alexie Mihailovici Matveevici, student în anul III al Academiei Teologice din Kiev, îmi scrie o scrisoare mișcătoare — dar ți-o trimet să o citești și îndată să mi-o înapoezi.

Din ale Academiei îi trimitem tot ce avem folkloristic. Dacă ai putea, trimite-i și din "*Șezătoarea*". Vom contribui la învierea și creșterea simțului național în sufletul unui român.

Adresezi așa:

Monsieur Al. Mikhalovitch Matveevitch, etudiant à l'Académie Impériale Spirituelle, à Kiev (Russie).

Înapoiindu-mi scrisoarea de la Kiev, mă rog să-mi scrii două rînduri, ca să știu.

Încă una: nu vorbi despre aceste fapte, căci este bine să facem

treabă fără vorbă, că vorba cine știe ce rău poate aduce asupra lor.

Al D-tale cu prietenie,
I. BIANU

În urma acestor rugăminți, Artur Gorovei trimite lui Al. Mateevici 8 volume din "Sezătoarea" și o serie de cărți tipărite, primind, la un interval de timp relativ scurt, mulțumirile studentului basarabean, entuziasmat de faptul, că "și noi moldovenii basarabeni nu suntem cu totul uitați de frații noștri cei mari și orișicind putem să ne gândim la încurajarea și sprijinul lor moral".

Din motive necunoscute, Mateevici va abandona însă ideea întocmirii unei astfel de lucrări, își va alege ca subiect de licență Concepția religioasă și filozofică a lui Fechner, dar, materialul primit din România, îl va folosi la redactarea unor studii publicate ulterior.

Aceste scrisori au fost publicate de Artur Gorovei mult mai târziu, sub titlul Scrisori basarabene, în revista "Viața Basarabiei", an. IX, nr. 11 —12, noiembrie —decembrie 1940, p. 720 —725, și retipărite apoi în "Preocupări literare", an. VI, nr. 4, aprilie 1941, p. 134 —136 (Texte. Două scrisori din 1913 ale poetului basarabean Al. Mateevici), și în volumul Al. Mateevici, Scrieri (edii de Ion Nuță), Iași, 1989, p. 107 —110.

Publicăm în continuare aceste grăitoare mărturii ale poetului și cărturarului care, într-o perioadă tensionată din punct de vedere politic și cultural, a rămas credincios limbii și poporului său, dînd o adevărată lecție de patriotism contemporanilor și nu numai lor.

Către Ioan BIANU

10.IV. 1913, Kiev

Stimate domnule,

...Sunt român din Basarabia, "studentesc" la Academie de la 1910, cînd am absolvit Seminarul

din Chișinău. Mă aflu în anul al III [-lea], în ajunul tezei de licență (pe rusește, "candidație"). Din copilărie am avut multă dragoste pentru poporul părinților mei, ignorat de stăpînii săi de astăzi și de știința lor oficială chiar pînă la tăgăduirea existenței sale etnice și pînă la confundarea lui ba cu tătarii, ba cu Țiganii. M-a atras totdeauna [cu] o putere deosebită folklorul românilor noștri, datinele, poveștile strămoșești, frumoasele legende și cîntece poporane... Am și scris cîte ceva prin ediții rusești și românești din Basarabia (ziarul "Basarabia" din 1906 — 1907). Dar nevoia cea mare mi-a fost că n-am avut cărți trebuincioase spre călăuză. Am fost cu totul izolat de literatura folkloristică din Regat, de bogatele culegeri ale părintelui Marian, de cercetările adînci ale d-lor Șăineanu, A. și O. Densusianu și alții, dintre cari și acum multe le cunosc mai mult pe nume. Îmi aduc aminte uimirea ce m-a cuprins cînd am văzut întîmplător în Basarabia, într-o casă de buni români, culegerile voluminoase ale păr.[intelui] Marian. Am rămas impietrit. Nu-i nici de minune cînd îți aduci aminte că chiar un Eminescu popular e rara avis în Basarabia. Foametea de cărți în limba mămă la noi e de nedescris.

Știința rusească ce se interesează de limba și cîntecele "civașilor" și "calmicilor" de la Ural și a mongolilor din Rusia asiatică, nici nu-și bate capul de "moldovenii" basarabeni (cuvîntul "român" la noi nici nu se mai întrebuintează: rușii cred că "români" și "moldoveni" sunt două vițe cu totul deosebite), ce sunt pentru dînsa o adevărată "țară necunoscută", care nu este nici vrednică pentru cercetări sistematice. Tot ce s-a scris despre noi în rusește, sunt cîteva dări de seamă statistice, cîteva lucrări întîmplătoare de slavistică română și de istorie bisericească, și acele se datoresc nu rușilor, ci românilor basarabeni.

Cît pentru etnografie și folkloristică, aproape nimic. Asta totdeauna mi-au întărit îndemnul

meu de a lucra anume în această sferă mai mult decît pe tărîmul popularizării istoriei noastre naționale, de care eu, de asemenea, mă ocup.

Asta mă face și acum, la alegerea subiectului de teză, să mă opresc asupra Elementelor religioase ale folklorului moldovenesc și să mă îndrept către bunătatea d-tale cu călduroasă rugămintă de a mă înzestra gratis cu edițiile Academiei Române folkloristice și privitoare la folklor, spre executarea convenită a acestei lucrări științifice. Cele mai necesare cărți sunt toate operele lui Marian, Șăineanu, Gaster, Densusianu și alți folkloriști, precum și "Analele Academiei Române", cu articole corespunzătoare; asemenea culegerile de literatură poporană, apărute în Regat, peste munți sau în Bucovina. Pentru chestii generale mi-ar trebui și lucrările istorice ale lui A. D. Xenopol și B.P. Hasdeu, precum și Etymologicum Magnum al acestuia.

Alesul celorlalte lucrări și culegeri, precum și însemnarea scrierilor și culegerilor, apărute în alte ediții, pentru ca să mi le procur cu spesele mele, aștept de la competența și bunăvoința dumitale. Teza propusă va fi tipărită de mine în rusește în Kiev și românește în Basarabia (în Chișinău).

După terminarea ei, toate cărțile, ce acum vă rog să mi le trimiteți imediat mie, vor fi trecute de mine în proprietatea Bibliotecii Academiei noastre, ce este foarte săracă în ediții românești, cu toate că românii din Regat și din Basarabia niciodată n-au lipsit dintre studenții acestei Academii.

Vă rog, stimate domnule, să vă grăbiți cu trimeterea sau cu răspunsul. Am la dispoziție un termen foarte mărginit, numai 2 săptămîni. De nu voi da pînă atunci răspuns sigur despre subiectul ales, — iar fără nici o carte românească nu-l pot da — atunci va trebui să aleg ex officio alt subiect nedorit și neinteresant, ceea ce ar însemna pentru mine o crudă dezamăgire.

Primiți, vă rog, asigurarea

viilor și călduroaselor sentimente de stimă și devotament.

Alexe
MATEEVICI
Student al Academiei
Spirituale din Kiev

P.S. Cu nerăbdare aștept răspuns.

("Viața Basarabiei",
an. IX, nr. 11-12,
noiembrie-decembrie 1940,
p. 722 — 724)

Către Artur GOROVEI
A. Mih. Mateevici
Kiev, 8.V.1913

Mult stimată domnule,

Colecția volumelor "Șezătorii" și cărțile d-voastră, trimise mie de d-ta, am primit-o acum vro săptămîină. Iertați că nu v-am răspuns pînă acum, fiind ocupat cu examenele. Vă aduc călduroasele mele mulțămiri pentru acel răsunset viu ce l-a găsit în inima d-voastră dorința și năzuința mea de todeauna de a lucra în cîmpul etnografiei și folkloristice române. M-am bucurat nespus văzînd că și noi moldovenii basarabeni nu suntem cu totul uitați de frații noștri cei mari și orișicînd putem să ne gîndim la încurajarea și sprijinul lor moral. Volumele trimise îmi sunt de mare trebuință, de asemenea trebuință mi-ar fi și cele ce lipsesc... N-ai putea oare d-ta să-mi arăți modul prin care aș putea să mi le procur?

De asemenea, mult m-ai îndatori, dacă mi-ai face cunoscute prin însemnare toate lucrările streine (franceze, germane și engleze, ba și a noastre, afară de edițiile Academiei) despre folklorul românesc sau conținînd paralele folklorice din literaturile populare ale popoarelor romanice și germanice. Călauza unui folklorist, precum sunteți d-voastră, voi primi-o cu adîncă recunoștință. Mi-ar mai trebui o bibliografie exactă a lucrărilor lui Weigand de valoare limbistică și filologică. Cred că mi-ai

putea cel puțin arăta de unde pot s-o aștept.

Cît privește folklorul nostru basarabean, el m-a interesat, precum am și spus în scrisoarea către vrednicul de toată stima d. Bianu, din cei mai fragezi ani. Culegerea lui ar fi un lucru foarte de dorit. Fiind însă seminarist, am cules și eu ceva, dar mi se pare că caietele cu culegeri (unele au fost tipărite anonim în ziarul "Basarabia" din Chișinău) mi-au fost răpite de un coleg, iubitor și el de literatură populară. Trebuie însă să fac o observație că, pe cît am făcut pînă acum cunoștință cu lucrările părintelui Marian, folklorul nostru este aproape identic cu folklorul moldovenesc și a Bucovinei, ceea ce nici nu-i de mirat. Spre nenorocire, în vremea de față, n-am putință să mă ocup de culegeri, fiind nevoit să-mi opresc atenția asupra studierii și sistematizării materialurilor deja adunate în România. Cînd voi fi liber, voi culege cu dragoste, dacă va da Dumnezeu și voi trăi în Basarabia.

Folatoff a scris nu despre cîntece, ci despre basme moldovenesti din Basarabia (vezi Arbore, p. 771), tot acolo un articol Despre cîntece moldovenesti — anonim (nr. 31868, Arbore, 777). M-oi stărui să le găsesc aceste cîntece și să le traduc. [Mateevici face referiri la cartea lui Folatoff, Basarabia în secolul al XIX-lea, n.n.]

Primiți mărturisirea celor mai vii și călduroase simțiri.

A. MATEEVICI
("Viața Basarabiei",
an. IX, nr. 11—12,
noiembrie — decembrie
1940, p. 724—725)

C. NEGRUZZI

EU SÎNT ROMÂN ...

(Cintec)

*Francez, neamț, rus, ce firea te-a făcut,
Pământul tău e bine a nu uita;
Oricui e drag locul ce l-a născut.
Eu, frații mei, oriunde-oî căuta,
Nu mai găsesc ca dulcea Românie,
De-o și hulesc cîți se hrănesc în ea
Corci venetici. Dar oricum va fi, fie.
Eu sint Român, și-mi place țeara mea.*

*Laudă mulți pe franțezul voios,
Pe mindrul rus, pe neamțul regulat,
La dinșii, spun, că-i bine și frumos;
Dar, frații mei, eu oricît am imblat
Pe drumuri lungi eu șine ferecate,
Nu mă-nvoiam, și vreți să știți de ce?
Pentru că-mi plac șoselele stricate,
Eu sint Român, mi-e dragă țeara me.*

*Străine ți mi place-ades să văd,
Dar sint sătul lumea de-a colinda;
În țeara mea de-acuma voi să sed;
Căci, frații mei, oriunde voi imbla,
N-o să găsesc acea bună primire
Ce m-am deprins în țeară-mi a vedea;
Și în străini e rece găzduire!
Eu sint Român, mi-e dragă țeara mea.*

*Tinăr eram și sărutam cu-amor
Căprii ochi zburdateci Dridri.
Ea mă vindu! Și eu voiam să mor,
Cînd mă-ntilni o blondă milady;
Dragostea ei scăpă a mele zile,
Dar mă-ngheță, și mă-ncâlzi abia
Dulcele amor româncelor copile...
Eu sint Român, imi place țeara mea.*

*La masă beau adese vin străin,
Tocai, Bordo, Șampanie iubesc,
Iar mai ales prefer vinul de Rin,
Dacă nu am Cotnar și Odobesc;
Cînd înșă am, desert pline pahare,
Apoi încep să cînt vreo manea,
Și sint tot beat cît țin zilele-amare!
Eu sint Român, mi-e dragă țeara mea.*

1853

*Ca să poată cineva zice că
știe românește nu e destul că
e român, ci că poartă să
învețe gramatica limbii sale.*

A. Papiu-Ilarian

Anatol CIOBANU
doctor în filologie

NORMELE DE PUNCTUAȚIE ÎN VIGOARE (I)

În jurul principiilor de bază ale
punctuației românești

I. Observații preliminare

Este știut că ortografia și punctuația constituie două elemente absolut indispensabile unei scrieri corecte. Ortografia ne învață cum să ortografiem (să scriem) cuvintele și imbinările de cuvinte, iar punctuația — cum să distribuim semnele numite "de punctuație" în propoziții și fraze. Normele codificate ortografice și cele de punctuație urmăresc același scop — scrierea corectă, în conformitate cu pronunția naturală, într-o limbă, a unui text. Vorbind la figurat, am putea spune că ortografia și punctuația sînt două surori, fiice ale unei singure mame — corectitudinea textului scris sau citit.

Punctuația (de la cuvîntul latin *punctum* ("punct")) reprezintă un sistem de semne convenționale menite să marcheze grafic toate modificările intonației și pauzei în procesul rostirii unui cuvînt, a unei propoziții sau fraze.

După opinia prof. Mioară Avram "punctuația este un sistem de semne convenționale care au rolul de a despărți unitățile sintactice după raporturile stabilite între părți de propoziție, propoziții și fraze și de a atrage atenția asupra intonației și pauzelor corespunzătoare".¹

După cum vedem, se atrage atenția asupra unei legături indestructibile dintre modulațiile

vocii în timpul vorbirii, pauza în cursul rostirii, structura propoziției și a frazei, pe de o parte, și semnele de punctuație, pe de altă parte. Și totuși nu trebuie să uităm că punctuația, oricît de perfectă ar fi, reflectă realitățile fonice din vorbirea vie doar cu aproximație, "cu inconsecvențe, insuficiențe și depășiri de funcții".²

Între ortografie și punctuație există, după cum am văzut, anumite similitudini, dar și momente diferențiale. Astfel, ortografia poartă de fapt un caracter național, oglindind mai mult sau mai puțin fidel specificul structural, morfologic, fonetic, etimologic etc. al unei limbi, în timp ce punctuația are un caracter oarecum universal, deoarece diferite limbi utilizează cam aceleași semne de punctuație, plasindu-le, în principiu, conform aceluiași reguli.

Și încă ceva. Sub aspect temporal, ortografia e cu mult mai veche decît punctuația. Se poate afirma că normele ortografice se consolidează odată cu apariția scrierii (de exemplu, scrierea fonetică a fost folosită pentru prima dată de fenicieni — inventatorii alfabetului, în jurul anului 800 î.e.n.), pe cînd cele de punctuație își fac apariția mult mai târziu (fondator al punctuației este considerat Aristofan din Bizanț, sec. al II-lea î.e.n., care pentru prima dată a folosit diferite semne de punctuație în textele homerice pentru a delimita unitățile de sens). De fapt, o perioadă foarte îndelungată din istoria civilizației umane nici nu se simțea o

necesitate stringentă de semne de punctuație, deoarece scrierea era continuă (lat. *scriptio continua*), cuvintele nedespărțindu-se cu spații albe. În Europa, abia odată cu inventarea tiparului (cu litere mobile și turnarea în matrițe) de către germanul Yohannes Gutenberg prin 1444—1447 și cu începutul editării cărților, s-a pus problema creării unui sistem de punctuație, fapt realizat de celebrii editori din Veneția, frații Manuzzi. "La mijlocul sec. XV frații Manuzzi au creat punctuația pentru scrierea europeană; ea a

fost acceptată, în linii generale, de majoritatea popoarelor din Europa și funcționează pînă în prezent".³

Fiindcă a venit vorba de Europa, trebuie să menționăm că pe acest continent se utilizează două tipuri de punctuație: gramaticală (formală sau germană) și liberă (logică sau franceză). Punctuația formală (pe care o aplică la scriere germana, maghiara, rusa, bulgara, ceha, ucraineana, bielorusa și aproape toate celelalte limbi din Uniunea Sovietică) în mare măsură nu ține seama de variațiile ritmico-melodice ale vorbirii, de curba intonației, de logica textului și intențiile autorului. Punctuația liberă (pe care o aplică franceza, italiana, spaniola, engleza etc.) dimpotrivă, ia în considerație modulațiile intonaționale și ritmico-melodice, nuanțele logico-semantică și intențiile celui ce scrie de a reliefa anumite cuvinte, segmente etc. ale mesajului.

Punctuația în vigoare a limbii române poate fi plasată între cea formală și cea liberă. Mioara Avram menționează, în această ordine de idei, că unii autori români, definind punctuația, "se referă exclusiv la marcarea raporturilor gramaticale dintre membrele unui enunț", în timp ce alții "se referă, tot exclusiv, la corespondența cu trăsăturile fonetice suprasegmentale sau prozodice — pauza și intonația în sens larg..."⁴. Reputata cercetătoare își exprimă părerea că e necesar a îmbina referentul gramatical cu cel fonetic în vederea formulării mai juste, mai adecvate a normelor de punctuație. Se propune o rezolvare a problemei după criteriul aurea mediocritas ("aurita cale de mijloc") care se dovedește a fi destul de eficient. Să vedem în continuare pe ce principii se conduce punctuația noastră.

II. Principiile punctuației românești

În lucrările de sintaxă editate în Republică în perioada postbelică s-a afirmat întotdeauna că la baza punctuației stau trei principii: gramatical, intonațional și logico-

semantic. Cu toate acestea, după modelul rusesc, s-a dat preferință primului principiu, adică celui formal-gramatical, considerându-se că semnele de punctuație (în special "virgula") urmează a marca structura componentială (sintactică) a propozițiilor și a frazelor, și nu cea ritmico-intonațională. Conform acestei viziuni se făcea exces de zel la utilizarea virgulei. Acest semn de punctuație era absolut obligatoriu pentru a despărți (sau izola) toate cuvintele incidente și de umplutură, toate așa-numitele construcții gerunziale, participiale și infinitivale, toate tipurile de propoziții subordonate (cu excepția subiectivei și predicativei) etc. În total erau formulate 37 de reguli de utilizare a virgulei. Dar unii oameni de litere ca A. Lupan, L. Damian, D. Matcovschi, Ion Ciocănu ș. a. nu vedeau rostul principiului formal în punctuație și se pronunțau categoric împotriva abuzului de virgule. În consecință, s-a produs un grav decalaj între norma codificată și uz. Pe de o parte, în operele artistice se constatau zeci și sute de cazuri de încălcare a normelor de punctuație prin neutilizarea virgulelor "după reguli", pe de altă parte, în traduceri din limba rusă, se făcea un evident abuz de virgule, pentru că se "refotografia" originalul. În principiu însă minuiitorii de condei se deziceau tot mai hotărît de criteriile formal-structurale la utilizarea virgulei, îmbrățișînd, în schimb, pe cele logico-intonaționale ce reflectă specificul registrului tonic, ritmico-muzical al vorbirii noastre naturale.

E de menționat că prof. A. M. Peșkovski (1878—1933), deși reprezentant al punctuației formale, pleda pentru o legătură indisolubilă între cuvîntul scris și cel pronunțat, între text și reproducerea verbală a acestuia. Fuziunea urmează a fi bilaterală: de la scrierea punctuațională la citirea expresivă și viceversa. A. M. Peșkovski sublinia că "apropierea dintre citirea expresivă și punctuație va fi de un real folos pentru ambele. Trebuie să auzim în gînd ceea ce scriem! Anume aceasta înseamnă a scrie frumos,

vioi, personal, [...] a te interesa de ceea ce scrii".⁵ E de reținut că cei ce alcătuiesc normele de punctuație ale limbii ruse nu prea țin seama de spusesele celebrului profesor, orientându-se, în primul rînd, spre criteriul formal-gramatical. În traduceri rusești din limba franceză a textelor de literatură artistică se înregistrează în medie cîte 550 de virgule la fiecare 50 de pagini.⁶ E o colosală risipă de cerneală și de spațiu! O situație asemănătoare se constată și în alte limbi care pun la baza punctuației criteriul formal-gramatical. Încă în secolul al XIX-lea filologul rus V. Klassovski, studiind paralel normele de punctuație în cinci limbi — rusa, germana, engleza, franceza și italiana — ajunge la concluzia că germanii, de pildă, plasează virgula de 2,5 ori mai des (în condiții sintactice similare) decît francezii, italienii și englezii.

Nu e greu de presupus că o asemenea punctuație îi anchiloza pe minutorii de condei, împiedicîndu-i să-și exprime în scris toată gama de gânduri și sentimente.

Odată cu adoptarea actelor legislative cu privire la limbă, în scrierea din Republica Moldova s-a produs o adevărată revoluție: s-a trecut în mod logic și absolut justificat la normele ortografice, ortoepice și de punctuație românești. Aceste norme au și fost editate la Chișinău fără schimbări de esență, ci doar într-o formă de expunere oarecum mai populară.⁸

Cît privește punctuația, observăm că la baza ei au rămas tot cele trei principii, dar în ordine inversată. Astfel, principiul formal-gramatical a trecut de pe locul întii pe locul al treilea (ultimul). Așadar, succesiunea principiilor, în ordinea importanței lor, va fi următoarea: 1) intonațional; 2) logico-semantic și 3) formal-gramatical. Firește, nu e vorba de o delimitare foarte strictă și inflexibilă a acestor principii. În procesul uzului concret ele se întrepătrund și se completează reciproc. Datorită acestui fapt "limba română, ca și alte limbi romanice, și în primul rînd cea franceză, are o punctuație mai suplă, mai puțin rigidă decît multe

alte limbi europene, în sensul că nu are sau are mai puține reguli formale, aplicabile mecanic, cum au limbi ca germana, rusa, maghiara...".⁹

În româna actuală sînt recunoscute următoarele semne de punctuație: punctul [.], virgula [,], punctul și virgula [;], două puncte [:], punctele de suspensie [...], semnul întrebării [?], semnul exclamării [!], linia de pauză și linia de dialog [—], ghilimelele obișnuite (virgule dublate) [" "], ghilimelele franceze [« »], ghilimelele germane sau englezești (formate din cîte o singură virgulă [„], parantezele rotunde [()], drepte [{}], și ascuțite [< >].

Unii autori¹⁰ mai includ în registrul semnelor de punctuație și bara oblică [/], asteriscul [*], alineatul, acolada, blankul (spațiul alb între cuvinte), variația literelor (cursive, majuscule, grase etc.), cratima [-]. (Cît privește cratima — "o linioară care, și atunci cînd separă, unește"¹¹ — ea mai degrabă e un semn ortografic decît de punctuație. De altfel, și punctul are două semnificații: și de semn de punctuație și de semn ortografic...)

Vom încerca acum să expunem în mod succint ceea ce e nou pentru românii din Republica Moldova în privința utilizării semnelor de punctuație. Va fi vorba în special de cazurile în care, după vechile norme de punctuație (de pînă în toamna lui 1989), un oarecare semn de punctuație se plasa, iar după normele în vigoare nu mai este obligatoriu sau, în general, nu se mai plasează.

Vom începe cu virgula — "semnul de punctuație cel mai important"¹¹ și cel mai "buclucăș", am adauga noi, deoarece, după cum menționa lingvistul polonez J. A. Baudouin de Courtenay, "la diferite popoare existau diferite maniere de a plasa semnele de punctuație, în special virgula"¹².

A. Neutilizarea virgulei în cadrul propoziției

Contrar normelor vechi de punctuație, astăzi virgula nu se va plasa în următoarele cazuri:

D) La cuvintele incidente *deci, însă, totuși* aflate în interiorul propozițiilor. Nu e greu de obser-

vat că ele au un corp fonetic redus, nu poartă accentul logic, iar în procesul lecturii se cuprind parcă într-o singură respirație cu celelalte elemente constitutive ale propoziției. Deși sub aspectul conținutului aceste cuvinte incidente diferă (*totuși* are un sens concesiv, *deci* — concludiv și *însă* — adversativ), ceea ce le unește este legătura indestructibilă cu informația transmisă și registrul tonic asemănător. De exemplu în propoziții ca "Ion *totuși* n-a venit"; "Maria *însă* nu i-a răspuns"; "N-au mers *deci* la conferință" etc. nu este necesară o pauză sau o accentuare logică a incidentelor subliniate. Să dăm și câteva exemple din opera unor autori consacrați:

Totuși: "Deși nu e decit femeie, E *totuși* altfel, "nu știu cum" (M. Eminescu);

"Oamenii *totuși* ședeau pe prispe și urmăreau cerul". (I. Druță).

Însă: "Am intrat la o copilă înamorată de mine, pe care *însă* n-o iubesc" (M. Eminescu);

"Pe asigurările astea *însă* nu prea conta" (L. Rebreanu).

Deci: "—Muiere! — striga Vodă turbat, schimbat în fiară,

Pieri *deci* și tu pe brazdă, și țincul fraged piară!" (V. Alecsandri);

"...Se duse *deci* în grajd (P. Ispirescu).

De reținut că incidentele *însă*, *totuși*, *deci* pot să apară și în rol de jonctive în cadrul frazelor cu propoziții adversative, și, respectiv, concesive și concluzive. În asemenea situații, după cum e și firesc, virgula se va plasa înaintea lor: "Livezile încărunțite de rouă pornesc a fumea darnic, în semn de an cu roadă, *însă* de la făgăduința asta pînă la sacii urcați în pod e mult de tot." (I. Druță); "Oricît ar fi de înghețată inima femeiască, *totuși* trebuie, în fine, să se topească la caldele raze ale amorului" (C. Negruzzi); "Sînt un om al neminiei, / Lumii astea nestrăin, / Vin din munții latiniei, / *Deci* și scrisul mi-e latin". (Gr. Vieru).

2. La gerunzii și construcții gerunziale așezate în imediată apropiere de verbul propoziției și

avînd funcție de "al doilea predicat", "element predicativ suplimentar",¹³ propoziție subordonată: *il aud cîntînd; o văd venînd; m-a ascultat rîzînd cu poftă; "Îl găsiu trebăluînd prin mica lui gospodărie..."* (M. Preda); "Bătrînul Dan ascultă grăînd doi vechi stejari..." (V. Alecsandri).

În toate exemplele de mai sus gerunziile și așa numitele construcții gerunziale se arată a fi semantic foarte strîns legate de verbul regent completîndu-l, concretizîndu-l și întregindu-l. Proba celor spuse rezidă în faptul că ele se pretează la transformare în propoziții subordonate, de obicei complete, care, conform normelor de punctuație în vigoare, nu se despart prin virgulă cînd sînt postpuse regentei.

Notă: Cînd un gerunziu sau o construcție gerunzială sînt plasate în fața verbului-predicat al propoziției, ele întotdeauna se vor despărți de acestea prin virgulă în baza principiului intonațional. În exemple ca: *Zmeul, sforînd*, purta acest blestem pe deasupra orașului..." (V. Alecsandri) și "*Tomșa, nesimțîndu-se în stare a se împotrivi*, fugise în Valahia..." (C. Negruzzi) — vrînd-nevrînd se face o anumită pauză la citire, deoarece gerunziul și construcția gerunzială atrag accentul logic.

3. La construcțiile gerunziale cu valoare atributivă. Statutul lingvistic al unor asemenea construcții e următorul: a) sînt așezate în postpoziția substantivului pe care îl determină, b) nu cer pauză la intersecția cu acesta, c) se pot transforma în propoziții subordonate atributive determinative.

Să urmărim exemplele: 1) "Aud o mașină *venînd din spate*" (A. Busuioc) și 2) "*Ion a citit toate cărțile tratînd problema ortografiei noastre*". În ambele exemple construcțiile gerunziale au o evidentă valoare calificativă (*o mașină care venea din spate; cărțile care tratează problema ortografiei*). Mai mult decît atît, ele sînt inseparabil legate conținutal de substantivele determinate, transformîndu-se cu ușurință în propoziții subordonate atributive

determinative, iar acestea din urmă, după normele de punctuație, nu se despart prin virgule de regentele lor.

4. La construcțiile participiale determinative. Se numesc determinative acele construcții participiale a căror prezență este absolut obligatorie pentru integrarea sensului general al unui enunț concret. Așadar, urmează a se distinge două tipuri de construcții participiale: determinative (a căror definiție am dat-o mai sus și care în scris nu se despart prin virgulă) și explicative care explică, detaliază, adaugă un element de ordin semantic suplimentar și, în ultimă instanță, nu sînt obligatorii. Ele, strict vorbind, pot lipsi din propoziție și în scris se despart prin virgulă de restul elementelor constitutive ale enunțului.

Să comparăm două exemple: 1) "Risul Cordeliei mă durea ca un fir *tras dintr-o cicatrice*" (Cezar Petrescu) și 2) "După ce Valentina a dispărut pe ușă, badea Lisandru, *obosit sau poate furat de gînduri*, s-a lăsat încet pe divan" (D. Matcovschi). Nu este greu de observat că în exemplul (1) construcția participială *tras dintr-o cicatrice* este indispensabil atașată de substantivul determinat *fir* și, în general, de conținutul propoziției, căci ce informație ar putea comporta enunțul *risul Cordeliei mă durea ca un fir*? Cele citate nu au o plenitudine semantică, sînt ainformative și deci acomunicative. Numai completată de segmentul *tras dintr-o cicatrice* propoziția în întregime devine deodată explicită sub aspect semantic, comunicativă și accesibilă pentru toți cei ce o ascultă sau o citesc. Mai intră în joc aici și elementul intonațional. Tranșa sonoră în cazul acesta e ascendentă-descendentă fără nici o pauză în cursul rostirii enunțului.

Cu totul alta este situația în exemplul (2). Informația pe care o comportă construcția participială *obosit sau poate furat de gînduri* nu este absolut necesară pentru a înțelege sensul global al frazei. Ea ar putea lipsi, în general, înțelesul enunțului păstrîndu-se. Deci e vorba de un detaliu informativ, de

un amănunt neobligatoriu pentru cititor.

Exemplul (2) diferă de (1) și din punct de vedere intonațional. Dacă în (1) tranșa sonoră se derulează fluent, în exemplul (2) ea este pauzată la intersecția construcției cu propoziția din care face parte. Astfel, caracterul semantic neobligatoriu și pauzele involuntare la citirea unor asemenea construcții participiale le fac explicative, însoțindu-le în mod obligatoriu și de virgulă.

Să mai comparăm două exemple: 3) "Nistrul se juca întocmai ca un moșneag *căzut în mintea copiilor*" (Gh. Malarciuc) și 4) "De dinșii se apropie Mona Liza, *îmbujorată de emoție și gătită ca o actriță de cinema*" (V. Dumbrăveanu). Nu vom mai recurge la explicații amănunțite privind diferența dintre construcțiile participiale în cele două exemple, deoarece situația e similară cu cea descrisă în exemplele (1) și (2). Vom preciza doar că în (3) avem de a face cu o construcție participială determinativă, iar în (4) — cu o construcție participială explicativă.

5) La construcții infinitivale postpuse verbului-predicat. Numim infinitivale construcțiile formate dintr-un verb la infinitiv precedat de diferite prepoziții (tip: *înainte de a ...*, *fără a ...*, *pînă a ...* ș. a.). Atunci cînd asemenea infinitive urmează în imediata apropiere de un verbum finitum, ele parcă se sudează cu acesta din urmă, mai ales în plan semantic și intonațional.

Cu totul alta e situația cînd așazisele construcții infinitivale se plasează în propoziția verbului-predicat. În asemenea poziție constatăm un anumit specific intonațional, el marcîndu-se prin semnul "virgula" la intersecția construcției cu propoziția respectivă. Să comparăm următoarele exemple: 1) "Eminescu va trăi, fiindcă a știut a găsi frumosul *fără a imita pe nimeni*" (B. P. Hasdeu) și 2) "Pentru a judeca și a prețui meritul unui autor, trebuie a cunoaște bine timpul în care el a scris..." (V. Alecsandri). În e -

xemplul (1) la pronunțarea propoziției regente fiindcă a știut a găsi frumosul și a construcției infinitivale *fără a imita pe nimeni* nu se întrerupe cursul vorbirii și nici cel al intonației, fapt care vine a ne sugera legătura intimă a ultimei cu prima. Curba intonațională nu permite în cazul dat variații de pauză la intersecția construcției infinitivale cu propoziția regentă.

În exemplul (2) constatăm în acest sens momente tocmai contrare. Deschizând fraza și avînd o dimensiune considerabilă, construcția infinitivală *pentru a judeca și a prețui meritul unui scriitor* nu poate fi cuprinsă într-o singură respirație ca cea din (1), registrul tonic întrerupîndu-se la finele construcției, unde volens-nolens recurgem la o pauzare, ceea ce se și marchează prin virgulă. Reiese deci că această virgulă este sonoră constituind o intonemă specifică, fapt pe care nu l-am constatat în exemplul (1).

Vom mai cita exemple asemănătoare fără a recurge la comentarii detaliate: 3) " — Spuneți celui ce v-a trimis, strigă către ei Spancioc, că ne vom mai vedea *pină a nu muri*" (C. Negruzzi) și 4) "*Înainte de a ieși din casă, mă fac că-mi leg opincuțele...*" (I. Druță). În cazul (3) construcția infinitivală subliniată e în postpoziția verbului predicat și nu se desparte prin virgulă, iar în cazul (4) construcția e în propoziție și se desparte prin virgulă de restul enunțului.

(Va urma)

NOTE

1. Avram, M. Probleme ale exprimării corecte. București, 1987, p. 193.

2. Beldescu, G. Ortografia actuală a limbii române. București, 1985, p. 13.

3. Shapiro, A. Sovremennii russkii iazic. Punktuația. M., 196, p. 8.

4. Avram, M. Op. cit., p. 193.

5. Peșkovski, A. M. Șkolnaia i naucinaia grammatica. Ed. 2. M., 1958, p. 123.

6. Ciobanu, A. Limba maternă și cultivarea ei. Chișinău, 1988, p. 275.

7. Klassovski, V. Znaki prepınania v piati vajneishih iazikah. Sanct-Petersburg, 1869, p. 60.

8. Vezi: Dumeniuk, I., Mățaș, N., Rusnac, G. Îndrumar de ortografie. Chișinău, 1990; Norme ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române. Chișinău, 1990.

9. Avram, M., Op. cit., p. 197.

10. Vezi izvoarele citate de M. Avram în Op. cit., pp. 194-196

11. Jaja, S K voprosu o haraktere russkoi i čeșskoi punctuații.- Sbornic Praci Filosofick Fakulty Brnenske University. Recinik VII-1958. Rada jazikovedna. A 6 (1958) Brno, 1958.

12. Baudouin de Courtenay, J. A. Izbrannıe trudi po obșemu iazikoznaniıu. T. 2, M., 1963, p. 2-8

13. Vezi Gramatica limbii române. Vol. II. București, 1966, p. 203 —211.

Introducerea unei a doua limbi în școala populară sau chiar îndepărtarea totală din școală a limbii materne și înlocuirea ei cu o limbă străină însemnează moartea spirituală a poporului și, prin aceasta, o agresiune la adresa umanității"

Onisifor GHIBU

Răpiți-i numai limba națională poporului și de îndată el n-ar mai ști de ce neam este, naționalitatea-i este spulberată, el însuși va pieri."

S. POPESCU

K sau C, Ch, Ck, Q?

Este absolut limpede că la baza oricăror norme ortografice stau principii elaborate în conformitate cu necesitățile limbii respective și nu de dragul comodității vorbitorilor altor limbi. Iată însă că această axiomă este pusă la îndoială de către Alexandru Teist, semnatul articolului "Chișinău sau Kișinău?", publicat în revista "Facția" din 22 februarie 1991. Deranjat de faptul că turiștilor străini (italieni sau englezi, bunăoară) le vine cam greu să citească, în denumirea capitalei noastre, combinația de litere *ch*, combinație care "le stă ca o gilceavă în gît" (sic!), autorul sus-pomenitului articol ajunge la concluzia că *ch* "la începutul cuvintului "Chișinău produce la citire [...] confuzie și schimonosire" și de aceea propune, cu toată seriozitatea, "să nu se mai socoată greșeala scrierea [...] cu "K" (care există în toate alfabetele și este pe înțelesul tuturor)".

Poate că ar fi fost, din partea noastră, mai înțelept să trecem cu vederea această propunere evident eronată, dar fiindcă se știe că există, totuși, o serioasă problemă a alegerii între *k* și *c*, între *k* și *ch*, ne-am decis să rețipărim, în cele ce urmează, câteva pagini ce ni se par edificatoare atît în cazul nostru, cît și în multe alte cazuri dificile. Este vorba despre un fragment din lucrarea "Ortografie pentru toți", scrisă de cunoscuta cercetătoare Mioara AVRAM și apărută anul trecut în Editura Academiei Române. Vom sublinia în mod special că, după cum se menționează în "Cuvînt înainte", această carte "nu conține soluții ortografice și păreri personale, ci expune, sistematizează și explică normele în vigoare, chiar atunci cînd unele amănunte ale acestora nu răspond preferințelor utoarei".

Cît despre proaspătul nostru "reformator", i-am putea sugera următoarea idee: să propună mai multor Academii ale lumii să-și revadă unele norme ortografice în raport cu nivelul lingvistic al viitorilor turiști din Moldova suverană care, nici nu știi, ar putea prefera și chiar pretinde să vadă scris *Liverpul* în loc *Liverpool*, *Gheoteborg* în loc de *Göteborg* sau *Bordo* în loc de *Bordeaux*.

Litera *k*, denumită *ca*, face parte din alfabetul limbii române de la constituirea acestuia, spre deosebire de *q*, *w* și *y*, integrate recent, deși, ca și ele, are întrebunțări limitate la neologisme de circulație internațională, la nume proprii, mai ales străine, și la derivate ale acestora; explicația stă în inventarul comparativ mai bogat al cuvintelor scrise cu *k* și mai ales în importanța unora dintre ele, în frunte cu elementul de compunere *kilo-* — "o mie" din denumirea a numeroase unități de măsură. Cel puțin la cuvintele comune prezența literei *k* marchează statutul lor neologic, prevenind pe cititor asupra posibilității de lectură a cuvintului respectiv după reguli ale altor limbi. Ea însăși apare în combinații specifice altor ortografii (*ck*, *kh*, *kk*) și poate fi asociată cu multe grafii specifice neologismelor neadaptate și numelor proprii străine: litere ca *w* și *y* (*walkirie*, *yankeu*, *whisky*) sau *ti* (*volapiik*) litere duble (*afrikaans*, *kibbutz*, *rickettsii*), combinații de litere ca *ae* — [e] (*baedeker*), *ch* — [č] (*kampuchian*), *sh* = [s] (*shocking*), *sp* = [sp] (*glockenspiel*), *tch* și *tsch* = [č] (*ketchup*, *kitsch*), *tz* = [t] (*kibbutz*), litere simple cu valori neobișnuite, ca *j* = [g] (*joker*) sau *a* = [e] (*backhand*).

După cum rezultă și din denumirea ei, litera *k* are valori comune cu litera *c*, redînd consoanele [k], în cele mai multe cazuri, și [k] + *e*, *i*.

Există cuvinte omofone care se deosebesc între ele prin scrierea cu *k* sau *c*, respectiv *ch*. De exemplu, *pack* (termen din geologie și din sport) și *pac* interj. (și reg. "pachet, legătură"), *rock* (dans) și reg. *roc* "haină", *kil* "kilogram" și *chil* "lichid fiziologic", elementele de compunere *kali* — "potasiu" (*kaliemie*, *kalipatron*) și *cali* — "frumos" (caligrafie, calistenie).

Scrierea cu *k* sau *c*, *ch* depinde, în general, de etimologie (*k* nu apare în cuvinte comune din fondul tradițional) și de gradul de adaptare a neologismelor.

1. Litera *k* se folosește în următoarele categorii de cuvinte:

a. În neologisme, de obicei cu

circulație internațională: *kabili, kainit, kaizer, kakomono, kaki, kala-azar, kalam, kalipatron, kaliu* — și *kaliemie*, — *kamikaze, kaon, karate, karibu, karling, karma, kava, kazah, kediv, kenotron, keramit, keta, ketchup, khmer, kibbutz, kidnapping, kieselgur, kil/kilo, kilt, kirghiz, kitsch, kiwi, knom-how, koala, koine, kovar, krarupizare, kripton, kronprinz, kurd, kurumă, kuat*; *afrikaans, akkadian, algonkian, backhand, bashkir, breakfast, cockpit, dakotas, dirt-track, feedback, five o'clock, glockenspiel, hogback, joker, landsknecht, lekytos, lock-out, makemono, marketing, neck, overlock, pack, pick-up, play-back, quaker, rapakiwi, rickettsii* — și *rickettsioză*, — *rock, shaker, shocking, snack-bar, sprinkler, sticks, sulky, tomahawk, turkmen, volapük, walkie-talkie, walkirie, walkman, week-end, whisky, yankeu* și în elementul de compunere *kilo-* (*kilocalorie, kilociclu, kilogram* — și compusele: *kilogram-fortă, kilogram-fortă-metru, kilogram-metru* —, *kilohertz, kilojoule, kilolitr, kilometru* — și derivatele: *kilometra, kilometraj, kilometric* —, *kilotonă, kilovolt* —și *kilovol-tamper*—, *kilowatt*—și *kilowatt-oră* —etc.).

b. În derivate (prin afixare sau prin conversiune) de la nume proprii: *kampuchian, kantian* — și *kantianism, kantism* —, *kenyan, keuper, keynesism, kieserit, kievean, kimberlit, kimeridgian, koblenzian, kungurian; baldeker, berkeliu, bikini, dyke, franklin, irakian, lamarkism, macedon-skian, newyorkez, parkinsonism, stokes, tokiot, wronskian, yorkian*.

c. În abrevieri și simboluri internaționale: *K* (*kaliu*), *OK* (*grad Kelvin*), *k.d.* (*cnocdaun*), *k.o.* (*cnocaut*), *Kr* (*kripton*), *Bk* (*berkeliu*), *.O.K.* (*[o kei]* "în regulă") și seria abrevierilor legate de compusele cu *kilo-*: *kc* (*kilociclu*), *kcal* (*kilocalorie*), *kg* (*kilogram*), *kgf* (*kilogram-fortă*), *kgf.m* (*kilogram-fortă-metru*), *kgf.m.s.* (*kilogram-fortă-metru pe secundă*), *kgm* (*kilogrammetru*), *kHz* (*kilohertz*), *kj* (*kilojoule*), *kl*

(*kilolitr*), *km* (*kilometru*), *km/h* (*kilometru pe oră*), *kt* (*kilotonă*), *kV* (*kilovolt*), *kVA* (*kilovolt-ampere*), *kW* (*kilowatt*), *kWh* (*kilowatt-oră*), *MKS* (*sistemul metru-kilogram-secundă*).

De remarcat neconcordanța dintre abrevierile internaționale *k.d.*, *k.o.* și scrierea cuvintelor de bază, conform normelor în vigoare din 1953, *cnocdaun, cnocaut*; din păcate, aceste grafii românizate redau pronunțări greșite ale termenilor englezești, deveniți internaționali, *knock-down* [*nok-daun*], *knock-out* [*nok-aut*].

d. În nume proprii străine:

— toponime: *Kansas, Karachi, Karlovy Vary, Kenya, Khartoum, Kilimanjaro, Koblenz, Bangkok, Mekong, Oklahoma, Pakistan, Tokio, York* etc.

Unele toponime străine au variante grafice cu *k* și cu *q*, de exemplu *Irak/Iraq*. Altele au variante grafice cu *k* și *c*: *Karlowitz/Carlowitz, Mecca/Mekka* sau variante românizate sub diverse aspecte, între care și scrierea cu *c* pentru *k*: *Copenhaga* pentru *Kobenhavn*, *Cracovia* (de unde și *cracoviac, cracovian, cracoviană*) pentru *Krakow*.

— antroponime: *Kant, Keats, Kipling, Kiraly, Knudsen, Koch, Franklin, Lamarck, Parkinson, Rockefeller, Shakespeare, Stokes* etc.

Unele antroponime străine scrise cu *k* în limba de origine sînt cunoscute în variante latinizate: *Comenius* pentru (Jan Amos) *Komensky*; (Nicolaus) *Copernic/Copernicus* pentru (Mikolaj) *Kopernik*.

e. În nume proprii românești:

— toponime, de origine turcă: *Ada Kale* sau provenite din antroponime: *Mihail Kogălniceanu*;

— nume de familie, unele de origine străină, altele prezentate ca atare, iar altele ca urmare a conservării literei *k* de pe vremea scrierii cu alfabetul chirilic; în toate conform dorinței purtătorului numelui respectiv: *Kalinderu*,

Kernbach, (Nicolae) Kirculescu, (Dimitrie) Kiriace, Kirileanu, (Alexandru) Kirițescu, (Mihail) Kogălniceanu, Kreindler, (Nicolae) Kretzulescu, (Anatol) Baconsky, Bruckner, (Jacques) Byck, (Anton) Chladek, (Alexandru) Macedonski, Storck.

Unele nume au variante grafice cu *k* sau cu *c* cu referire la purtători diferiți: (Ion) Ghica, dar (Alexandru) Ghika sau cu referire la același purtător: Hurmuzaki/Hurmuzachi, (Samuel Micu-) Klein sau Clain. Altele au variante grafice cu *k* și cu *q*: (Emanoil) Kinezu/Quinezu.

— prenume: Take (Ionescu).

f. În cuvinte — mai ales nume proprii — transliterate din alfabetul chirilic rusesc sau bulgăresc: Kazan, Kiev, Kirov, Korolenko, Krasnoiarsk, Kremlin, Kursk, Baku, Dostoevski, Makarenko, Nekrasov, Smolensk; Kazanlik/Kazanlâk, Pernik etc.

Fac excepție, scriindu-se cu *c*, denumirile compuse în care se identifică elemente existente și în română: Comintern, Comsomol, Ispolcom. De asemenea unele toponime transliterate cu *k* au o variantă românilizată cu *c*: Moscova pentru Moskva.

2. Valorile fonetice ale literei *k* diferă după contextele fonetice în care apare.

a. Se scrie *k* și se pronunță consoana [k] în cele mai multe contexte:

— înaintea vocalelor *a*, *o*, *u*: *kaliu*, *koine*, *kurd*; *dakotas*;

— înaintea unei consoane: *krarupizare*, *kripton*, *break-fast*, *franklin*, *landsnecht*, *sprinkler*, *turkmen*;

— la sfârșit de cuvânt: *tomahawk*, *volapiik*.

b. Se scrie *k* și se pronunță [k] înaintea vocalelor *e* (scrisă și *ă*) și (scrisă și *y*): *kediv*, *kenotron*, *Kastner*, *kilo*-, *kiwi*, *kyad*, *algonkian*, *berkeliiu*, *lektyos*, *marketing*, *parkinsonism*, *tokiot* etc.

Evident, dacă litera *e* are valoarea [ă], conform unor reguli

străine, *k* precedent are valoarea [k]: *joker* [ğokăr], (*shaker* [șeikă r]). Uneori prezența unei litere care notează de obicei vocale poate induce în eroare, dacă se reproduce grafia din limba de origine: de exemplu, în *dyke* și *stokes* litera *e* nu are valoare fonetică, pronunțarea fiind [daik], respectiv [stoks].

c. Se scrie *ck* și se pronunță [k] înainte de *e*, *i* și [k] în toate celelalte contexte (înainte de consoană și la sfârșit de cuvânt):

[k]: *lamarckism*, *rickettsii*, *shocking*;

[k]: *backhand*, *cockpit*, *dirt-track*, *feedback*, *five o'clock*, *hogback*, *lock-out*, *neck*, *overlock*, *pack*, *pick-up*, *play-back*, *rock*, *snack-bar*, *sticks*.

Tot [k] se pronunță *ck* înainte de *e* = [ă]: *glockenspiel*.

d. Se scrie *kh* și se pronunță [k] în *khmer*, *Khartoum*.

e. Se scrie *kk* și se pronunță [k] în *akkadian*.

f. Se scrie *k* fără valoare fonetică în *know-how* [nău-hau], *Knight* [najt], *Knox* [noks].

3. Uneori litera *k* este folosită, greșit, în cuvinte pentru care normele actuale recomandă altfel de scriere.

a. Nu se scrie *k*, ci *c* în cuvintele *caiac*, *calif*, *calmuc*, *camgarn*, *cangur*, *caolin*, *caracul*, *carst* — și *carstic*—, *cartșicarting*—, *catamarar*, *catharsis*, *cola*, *colhoz*, *craflă*, *crah*, *culac*, *cumîs*, *folclor*—și derivatele: *folclorist*, *folcloristic*—, *quarc*.

Substantivul comun *caracul* se scrie deci altfel decât toponimul *Karacul*, din care provine.

b. Nu se scrie *k*, ci *ch* în cuvintele *chefir*, *chelner*, *chicinetă*, *chiflă*, *chilă*, *chimonou*, *chioșc*, *fachir*, *nanchin*, *parching*, *pechinez*, *peching*, *scheci*, *scheting*, *schî*, *schif*, *schip*, *smoching*, *spicher*, — și *spicheriță* — și în elementele de compunere *cherato*— (*cheratogen*, *cheratoplastie* etc.), *chimo*— (*chimograf*, *chimogramă*), *chin*—, *chineto*— și *-chinezie*

(chinestezie, chinetoterapie, dis-chinezie etc.).

Substanțivele comune *nanchin* și *peching*, *pechinez* se scriu deci altfel decât toponimele din care provin *Nankin/Nanjing*, respectiv *Pekin/Beijing*. Grafia românzată *parching* este sprijinită de membrii mai vechi ai familiei acestui cuvînt: *parc* (de vehicule), *parca*, *parcaj*, *parcare*. Variantele grafice *kek* și *kake* în loc de *chec* sînt hipercorecte în privința inițialei (cf. engl. *cake*).

c. Nu se scrie *ck*, ci *c* în *biftec*, *blochhaus*, *cocteil* (nu *cocktail*), *doc*.

d. Nu se scrie *ck*, ci *ch* în *docher*, *nichel*.

e. Nu se recomandă scrierea cu *k* în prenume românești. Se scrie deci *c* în *Cati sau Costi* și *ch* în *Chira*, *Chiril*, *Chiriachița*, *Chița*, *Chivu* și în diminutivele în *-ache* (*Costache*, *Tache* etc.).

Variantele grafice cu *k* ale unor asemenea prenume — ca, de altfel, și ale numelor de familie românești, de tipul *Ursaky* — sînt o dovadă de *snobism*.

George SION

LIMBA ROMÂNEASCĂ

Mult e dulce și frumoasă
Limba ce vorbim,
Altă limb-armonioasă
Ca ea nu găsim,
Saltă inima-n plăcere
Cînd o ascultăm,
Și pe buze — aduce miere
Cînd o cuvîntăm,
Romănașul o iubește
Ca sufletul seu.
O, vorbiți, scriți românește,
Pentru Dumnezeu!

Romăncuțe tinerele,
Visuri de amor,
Ale voastre drăgănele
Le iubesc de mor.
Dar vorbind în limbi străine
Nu pot să v-ascult;
A fugi în lume-mi vine
Căci mi-i ciudă mult;
Inima mi se răcește,
Moare visul meu,
O, vorbiți, scriți românește,
Pentru Dumnezeu!

Glumele sînt mai bogate,
Au ton mai firesc,
Românește cuvîntate,
Așa să trăiesc!
Pe o glumă românească
Sufletul mi-aș da,
Iar pe una franțoească,
Zău nici o para,
Ce-i străin nu se iubește
De sufletul meu;

Glumiți dar și românește
Pentru Dumnezeu!

Frați, ce-n dulcea Românie
Nașteți și muriți,
Și-n lumina ei cea vie
Dulce viețuiți!
Voi pe cîți patria cheamă
Dragi copii ai săi
Fără ca să ceară seamă
La bravi sau mișei,
Arătați cum că trăiește
Elementul seu;
Și vorbiți, scriți românește.
Pentru Dumnezeu!

De ce limba strămoșească
Să n-o cultivăm?
Au voim ca să roșească
Țărna ce călcăm?
Limba, țară vorbe sfinte
La strămoși era.
Ei ar plinge la morminte
Cînd ne-ar asculta.
Al lor geniu ne șoptește
Din mormînt mereu:
O, vorbiți, scriți românește
Pentru Dumnezeu!

Iar tu, mîndra mea iubită,
Tu, dacă voiești,
Să-mi spui că ești fericită
De cînd mă iubești;
Dacă vrei de fericire
A mă îmbăta
Și în ceriu cu-a ta iubire
A mă străpurta;
Dacă inima-ți simțește
Ceea ce simt eu;
Spune-mi-o în românește,
Pentru Dumnezeu!

Gheorghe VODĂ

LIMBA ROMÂNĂ— PATRIA NOASTRĂ

Un fenomen de lungă durată (1940—1989) avea să lucreze (bine dirijat) la desființarea noastră ca popor român. În primul rind inocularea în sine a noțiunii de limbă moldovenească, drept altă limbă decît cea română, noțiune vehiculată intens odată cu "nașterea" unei alte "nații" — cea moldovenească, — un produs al "marii revoluții socialiste din octombrie" — mama născătoare, cu mijloace bine cunoscute nouă și lumii întregi, de "noi națiuni și popoare", precum falimentarele din totdeauna "colhozuri" și "sovhozuri".

Ideologiile imperiale știu bine de unde s-o înceapă.

Dacă limba este poporul însuși, iar Patria lui este limba națională -iată și cheia desființării unui popor: uitarea originii, uitarea conștiinței de sine, "demolarea" demnității naționale și toate acestea — prin schimonosirea limbii de obîrșie.

Astfel, limba moldovenească, care nu este altceva decît denumirea regională a limbii române, avea să fie declarată limbă nouă, a unei națiuni.

În această direcție s-a lucrat virtos cu toate mijloacele și rezultatul e, într-un fel, cel scontat: ne-am "moldovenizat" într-atît, că am ajuns să ne pierdem fața noastră adevărată — cea românească.

Cercetătorii instituțiilor ideologizate au excelat strălucit în servilismul manifestat față de regim.

Trezirea conștiinței românești a poporului nostru avea să se producă odată cu recunoașterea oficială a identității celor două

limbi, fapt care din punct de vedere științific înseamnă unitatea indiscutabilă a unei singure limbi — româna, termenul "moldovenesc" indicînd doar coloratura geografică a graiului.

Ce avem noi astăzi de făcut, decît să muncim serios și cu sentimentul conștiinței de sine pentru a recupera ceea ce am pierdut într-o mare măsură: limba literară românească.

Mihai Eminescu, la vremea sa nota dezvoltarea neconținută a limbii:

"Am fi cam temerari de a susține cum că limba noastră și-a sfîrșit deja curățirea și că e organizată și a ajuns stadiul ultim al dezvoltării sale și că oricum n-ar trebui decît construirea formală a acestei dezvoltări prin etimologie și sintaxă. Limba noastră placă-ne a crede, are un trai lung și de aceea-i trebuie o dezvoltare lungă".

Ce avem de făcut noi, românii Moldovei de dincoace de Prut, pentru a asigura perpetua evoluție a limbii române, proces surprins atît de subtil de marele nostru înaintaș?! A face carte multă, asiduă, inclusiv la școala revistei "Limba Română"!

ÎN CĂUTAREA NUMITORULUI COMUN

Ne aflăm într-un moment extrem de interesant, cu consecințe poate nu întru totul previzibile astăzi, însă neîndoios pozitive pentru știința literară din Republică, altfel zis, pentru toți creatorii, cercetătorii și consumatorii cărții noastre de literatură artistică. Specificul momentului ține de o seamă de perspective inaugurate de epoca restructurării și transparenței în 1985, chiar dacă pe ici-colo promisiunile de început ale "epocii gorbacioviste" devin literă moartă, ca la Televiziunea centrală a U.R.S.S. În acest context nu ne rămâne decât să ne dorim o aprofundare continuă a proceselor de democratizare a vieții spirituale și o largire firească a ariei de manifestare a talentului științific al cercetătorului literar de la noi. Aprofundarea avută în vedere presupune neapărat o orientare permanentă spre valoarea autentică și spre tradițiile, principiile și idealurile culturii noastre naționale. Lărgirea preconizată echivalează cu imperativul integrării culturii de dincoace de Prut în cultura întregului neam românesc.

Am zis să ne dorim, însă numai cu dorința nu vom ajunge departe. În afară de dorință e nevoie de o uriașă muncă, o activitate multilaterală, sub toate aspectele, îndrăzneată și poate într-o anumită măsură riscantă, dar extrem de necesară și deschizătoare de orizonturi noi. Drept care ne propunem să fixăm pe hîrtie cîteva perspective și sarcini la care urmează să reflecteze creatorii și consumatorii literaturii noastre, dar mai cu seamă cercetătorii acesteia.

Referitor la literatura clasică vedem necesitatea accesului — pînă

acum doar visat de mințile luminate ale poporului nostru — la valorile autentice ale întregii români. Se știe dureros de bine că odinioară poemul "Epigonii" nu era "recomandat" pentru studiere în școală, nici chiar în cea superioară, din motivul că Eminescu vorbește și despre scriitorii... români. Pe de o parte așa era și mai este: Cichindeal, Mumuleanu, Văcărescu, Heliade, Bolliac, Cîrlova, Alexandrescu, Bolintineanu, Mușeșanu și alți creatori de valori literare erau și, din păcate, mai sînt necunoscuți în Republica noastră. Operele lor nu se editau la Chișinău, cele editate peste Prut nu ajungeau pe standurile librăriilor de la noi. Mai mult chiar, din cauza politicii antinaționale, promovate "cu mult succes", în anii 60—70 simpla păstrare în bibliotecile personale a cărții românești servea drept cap de acuzare de... naționalism. Sau... mentalitate proromână. Într-un atare context ideologic ne refeream numai la Eminescu, Alecsandri, Creangă și la ceilalți scriitori clasici legalizați, adică îngăduiți studierii; nici o paralelă sau un contrast între creația lui Negruzzi și Alecsandri, pe de o parte, și Bolintineanu și Alexandrescu, pe de altă parte, nu era nicidecum posibilă. Primeniurile din anii din urmă, puține cîte sînt, ne permit și chiar ne obligă să cercetăm creația lui Eminescu, de exemplu, din perspectiva climatului literar al timpului. O carte ca cea intitulată "Poeți de pe vremea lui Eminescu", alcătuită și îngrijită de Eugen Lungu (Chișinău, "Literatura artistică", 1990), inimaginabilă un deceniu în urmă, se dovedește a fi azi o carte absolut necesară, ba chiar obligatorie în studierea creației eminesciene. În asemenea cazuri aprofundarea viziunii cercetătorului (profesorului) în opera unui scriitor concret merge mină în mină cu lărgirea ariei de manifestare a talentului științific, de care am amintit mai înainte.

În rîndul al doilea, studiarea creației scriitorilor introduși abia acum în circuitul nostru de valori literare devine o sarcină de neamînat a procesului științific, de vreme ce studentul (elevul) nostru nu dispune pînă acum de cel puțin o informație referitoare la Bolintineanu sau la un alt reprezentant de vază al cutărei epoci sau perioade a literaturii clasice naționale.

Studiarea literaturii clasice are la noi și un aspect cu totul specific, poate chiar imposibil de înțeles de către cercetătorii bucureșteni, clujeni, ieșeni etc., de vreme ce pînă acum chiar Ion Creangă, considerat "moldovean", a fost editat la Chișinău în mod ciuntit, cu omisiuni pe puțin spus regretabile. De exemplu, citim în volumul "Opere", îngrijit de Lazăr Ciobanu (Chișinău, "Cartea moldovenească", 1972, pag. 229): "Credeți dumneavoastră, că, de-a ajuta Dumnezeu a se uni Moldova cu Valahia, avem să fim numai atîția? Frații noștri din Transilvania... și cei de peste Dunăre, din Macedonia și de prin alte părți ale lumii, numai să ne vadă că trăim bine, și ei se vor uni cu noi și vom face împreună o țară mare, bogată și puternică, de n-or mai îndrăzni dușmanii, în vecii vecilor, a se lega de români", și ne întrebăm: de ce oare să fi întrebuițat scriitorul punctele de suspensie după cuvîntul Transilvania? Or, este suficient să luăm volumul II al "Operele" editate în 1989 (după Iorgu Iordan și Elisabeta Brincus), ca să ne convingem că prozatorul nostru n-a folosit punctele de suspensie, ci în epoca de tristă amintire cercetătorul ediției chișinăuiene a fost nevoit să omită două cuvinte — "Basarabia, Bucovina" — pentru ca nu cumva basarabenii și bucovinenii care aveau să citească nuvela "Moș Ion Roată și Unirea" să se gîndească o dată în plus că sînt români și azi, nu numai la 1859.

În procesul cercetării și studierii scriitorilor clasici avem datoria a folosi textele autentice

ale operelor acestora. Să nu continuăm discreditarea creației lor, prin lectura și analiza unor "variante" ale povestirilor sau poemelor, cu totul inadmisibile în valorificarea moștenirii clasice.

Un alt aspect al studierii și popularizării operelor scriitorilor noștri din secolul al XIX-lea îl constituie tipărirea, abia în ultimul timp, a unei părți a creației lui Mihai Eminescu, și anume a publicisticii sale pe teme istorice și politice. Volumele X-XVI ale "Operele" eminesciene, apărute la București în Editura Academiei Române, ca și gestul sfios, în aparență, dar energic și întremător în esență, de a tipări și la Chișinău un extrem de binevenit volum "Publicistică. Referiri istorice și istoriografice" ("Cartea moldovenească", 1990), ne pun în fața unei bogății de informație, idei și atitudini, pe care încă mult timp avem a o savura și asimila spre a o face un bun comun al tuturor compatrioților noștri. Nenumărate aspecte concrete ale istoriei neamului, cu deosebire politica de oprimare nemiloasă și de deznaționalizare, exercitată de țarismul rus în Basarabia, ne devin pe deplin clare în urma pătrunderii adînci în textele eminesciene odinioară tabuizate total și, se pare, veșnic. Tipărirea întregii opere publicistice a lui Mihai Eminescu ridică la o înălțime pînă mai ieri nebanuită fenomenul Gîndirea filozofică și social-politică a scriitorilor noștri clasici. Adevărul acesta nu mai poate absenta din cercetările contemporane asupra literaturii noastre naționale.

Există încă cel puțin un aspect principal în cercetarea literaturii clasice, reprezentat în chipul cel mai concludent de Alexe Mateevici. Pînă acum nici la Chișinău, nici la Iași sau București, întreaga sa creație nu este cunoscută și, evident, nici nu este integral tipărită. Unele poezii originale, mai multe traduse, o seamă de articole și scrisori, teza sa asupra lui Fechner, "caietele"

scriitorului — toate își mai așteaptă cercetarea, editarea, popularizarea și conștientizarea din partea noastră. Deocamdată avem un Mateevici micșorat în mod nepermis și ca dimensiune fizică, și ca importanță literar-artistică și instructiv-educativă.

Or, prin ce-i mai bună, mai corespunzătoare adevărului starea de lucruri privind editarea, cercetarea și popularizarea moștenirii rămase de la Zamfir Arbure sau Nicolae Zubcu-Codreanu?

Am nominalizat trei înaintași parcă știuți, editați, "îngăduiți", dar în esență neștiuți, needitați după merit și, prin urmare, puși la index, acum nu de regim, ci de încetineala muncii noastre întru valorificarea științifică onestă a moștenirii rămase de la înainte mergători. Am ratat, până acum, atâtea posibilități de a ne îmbogăți spiritual, de a ne cunoaște bine istoria neamului, istoria gândirii noastre literare, artistice, estetice, filozofice etc. Să nu continuăm a rata șansa de a ne cunoaște, în sfârșit bine, întreaga istorie a spiritualității naționale.

Avem obligații neachitate și în ceea ce privește istoria culturii noastre dintre cele două războaie mondiale. Tipărirea, la Chișinău și peste Prut, a creației lui Constantin Stere constituie, indubitabil, un act de cultură pe potriva personalității proeminente a scriitorului și publicistului notoriu în întreg spațiul românesc. Studiul critic al lui Z. Ornea ("Viața lui C. Stere", vol. I, București, "Cartea românească", 1990) și primele însă-lări referitoare la viața și activitatea scriitorului, publicate sub formă de prefețe și articole de ziar și de revistă la Chișinău, constituie tot atâtea începuturi demne de susținere și laudă.

La Chișinău a văzut lumina tiparului o carte de proză a lui Gheorghe Vasile Madan, descendent din trușeneni, aflați chiar sub coastele capitalei Moldovei din stînga Prutului și ajuns într-un

timp actor la Teatrul Național din București, autor de cărți tipărite la București și supranumit "Creangă al Basarabiei". Intitulată "Văzute și trăite", ea adaugă culori originale peisajului literar românesc al epocii, ca și editarea — în 1990 — a unei culegeri de poezie, proză și publicistică "Scriitori de la Viața Basarabiei", ediție îngrijită de cercetătorii tineri de la Academia chișinăuiană Alina Ciobanu și Alexandru Burlacu.

Procesul literar basarabean tănuiește surprize multe și mari, și avem obligația de a munci asiduu întru dezgroparea valorilor literare rămase de la un Panteleimon Halippa, Ion Buzdugan, Vladimir Cavarnali, Mihail Curicheru și de la alți oameni de litere, până mai ieri lăsați definitiv în negura uitării.

Ni se cere o adîncire permanentă a cercetării creației scriitorilor care și pînă în prezent s-au bucurat parțial de atenție din partea noastră. Magda Isanos, George Meniuc ori Nicolai Costenco, de exemplu, apar în fața cititorului într-o strălucire mai vie a culorilor specifice creației lor cu

orice poezie sau eseu de pină la 1940, repus în circuitul de valori literare ale epocii și neamului.

Spusele de pină aici referitoare la literatura clasică și la cea dintre cele două războaie mondiale care au zguduit secolul nostru sînt în multe privințe valabile și pentru procesul nostru literar contemporan. Sfirșitul războiului (1945), răspindirea bolșevismului, apoi și a stalinismului în întreaga Europă, evenimentele și fenomenele similare desfășurate în agricultură și industria țărilor comunității socialiste, iar mai presus de toate primenirile din modul de a simți și înțelege realitatea, caracteristic omului de "pe-a șasea parte a Pământului", au generat o literatură și o cultură în multe privințe asemănătoare în majoritatea țărilor "eliberate" de Armata Sovietică și păzite, unele pină în prezent, de aceeași armată invincibilă. Drept care nu este de mirare că un roman ca "Moromeții" al lui Marin Preda este pe deplin indicat pentru conștientizarea de către fiecare bucovinean, basarabean, transnistrean etc. a mutațiilor din psihologia și mentalitatea țăranului în urma colectivizării agriculturii noastre.

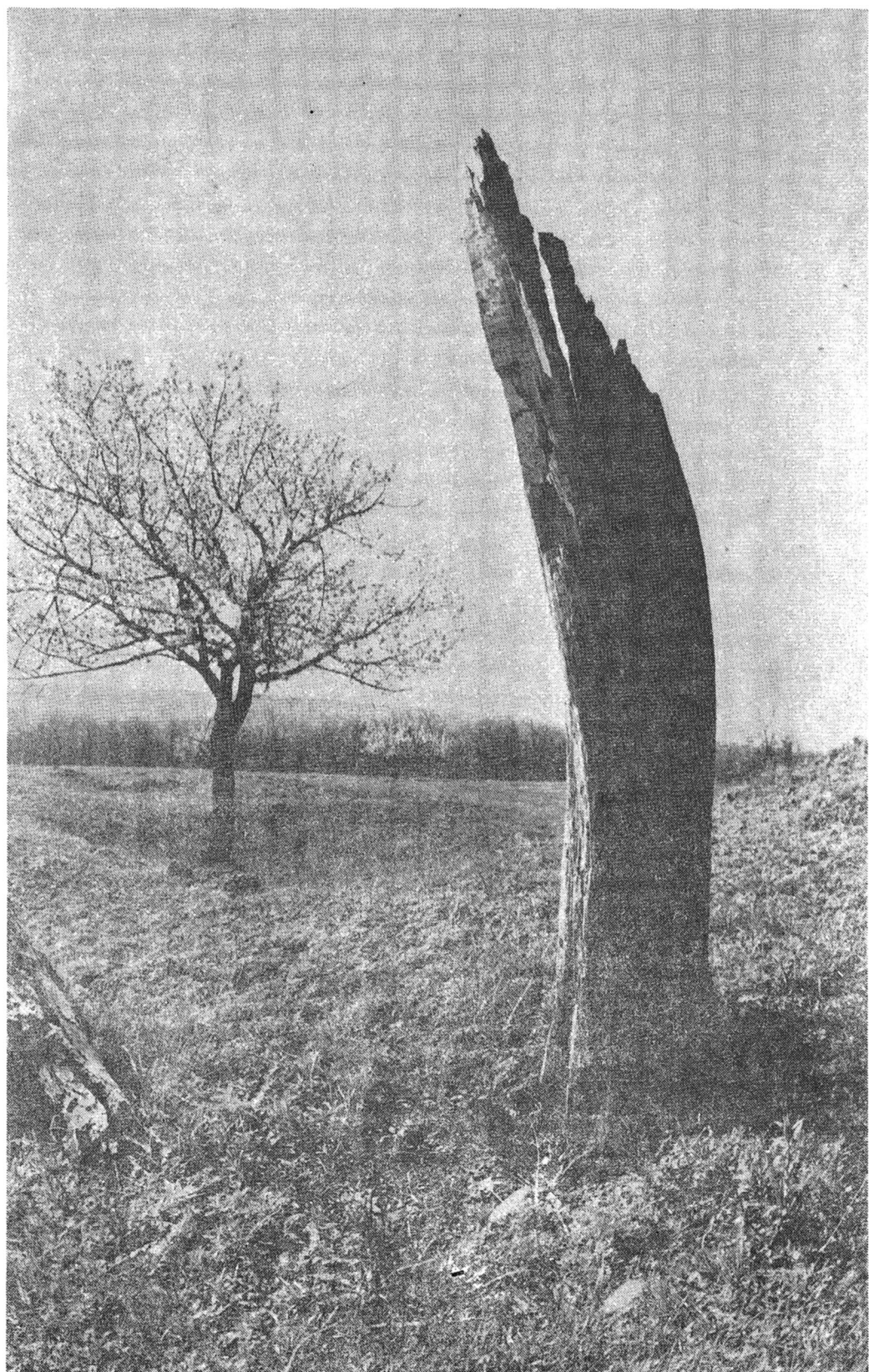
Să fim înțelegi just: s-a scris și în Basarabia cite ceva bun, veridic despre colectivizare, avem opere meritorii, ca poemul "Hat în hat și față-n față" de Andrei Lupan sau povestirea "Frunze de dor" de Ion Druță, nu le ignorăm, dar nici să ne limităm la ele nu e normal. Ani și decenii, noi — cercetătorii și profesorii de la Chișinău — am făcut comparație între operele plătuite de Lupan, Istru, Bucov, Meniuc etc., pe de o parte, și Mihail Șolohov sau Alexandr Tvardovski, pe de altă parte. Așa ne îndrumau organele de conducere și hotărârile de partid, așa ne deprinseserăm și rar cine, rar cînd se întreba ce a existat comun între colectivizarea agriculturii ruse în anii 20—30, pe de o parte, și colectivizarea agriculturii moldovenești în anii

40—50, pe de altă parte. Or, "Moromeții" este un roman care exprimă plenar adevărul uman și istoric despre colectivizarea agriculturii postbelice anume pe această parte a globului și ignorarea lui n-a fost și nu poate fi înțeleasă.

Dar "Cel mai iubit dintre pămînteni", ca să ne referim la o altă capodoperă a aceluiași scriitor, nu exprimă oare cu o putere artistică de neegalat și atmosfera de suspiciune, încetățenită și la noi în anii stalinismului și ai construcției canalului Volga-Don, și calvarul oamenilor de bună credință în epoca modernă?

Punerea în circulația cea mai intensă a unor opere de înția mărime ale literaturii române aici, în Republica noastră, ne salvează de înțelegerea superfecială și, în ultimă instanță, eronată a multor probleme concrete ale realității obiective. De aici nu rezultă — repetăm — că vom ignora sau, cel puțin, vom minimaliza importanța poeziilor, poemelor, nuvelor și romanelor reușite ale scriitorilor de aici. Avem a ne sincroniza, măcar acum, creația cu cea a scriitorilor de peste Prut, a ne uni eforturile în vederea obținerii unei imagini artistice ample și — principalul — veridice a omului și în genere a realității de ieri și de azi. Acea comunitate de simțire, de gîndire și de expresie, care i-a apropiat pe Nichita Stănescu, pe de o parte, și pe Liviu Damian, pe de altă parte, nu trebuie scăpată din vedere niciodată pentru nimic în lume.

Apare sau, mai exact, reapare sau, și mai exact, nu poate să nu reparați problema specificității literaturii din Republica Moldova față de cea creată peste Prut. Nimeni nu atentează la acest specific; avem obligația sacră de a o cunoaște, a o respecta, a o exprima în continuare și a nu o ignora defel, în nici o împrejurare concretă; eventuala minimalizare a caracterului specific al literaturii basarabene

ar scădea brusc, poate iremediabil, caracterul realist, originalitatea, autenticitatea operelor noastre și, prin urmare, și a celor de știință literară. Dar, pe de altă parte, nici complacerea în orizontul îngust al culturii noastre de odinioară, marcat de preceptele realismului socialist de esență stalinist-jdanovistă și de exprimarea «moldovenească» împinzită de rusisme desființătoare a originalității limbii noastre materne, nu este o acțiune demnă de o literatură și de o știință care se vor mature și înțelepte. Este adevărat că am apelat cu toții la opere întrucitva similare (cu ale scriitorilor noștri) datorate penei lui Cinghiz Aitmatov, Alexandr Tvardovski, Vasilii Șukșin, Valentin Rasputin etc. Scriitorii mari rămân pururea mari, și nu avem de ce ne retrage comparațiile sau, alteori, contrastele pe care le-am făcut anterior între Druță și Aitmatov, de exemplu. Problema e să nu ne limităm la opere și scriitori sovietici, cind ni se oferă posibilitatea să încercăm, cel puțin, a vedea cum ne stă în compania unor scriitori români, englezi, francezi etc. E aceea lărgire a ariei de manifestare a talentului științific al cercetătorului (și profesorului) de literatură națională la ora actuală, de care am pomenit la începutul consemnărilor de față.

Iar sub aspect pur lingvistic lărgirea acestei arii echivalează cu salvarea însăși a vorbirii și scrierii noastre. Să-i oferim studentului (elevului) românele lui Liviu Rebreanu și Mihail Sadoveanu, poemele și poeziile lui George Coșbuc, Octavian Goga și Lucian Blaga, scrierile pentru copii ale lui I. Al. Brătescu-Voinești, Emil Gârleanu sau pe cele ale Otiliei Cazimir, articolele și studiile literare ale lui George Călinescu, Tudor Vianu sau Constantin Noica înseamnă, în foarte mare măsură, izbăvirea vorbirii și scrierii noastre de pieire sau, cel puțin, de lincezire.

Cea mai delicată problemă a științei literare chișinăuiene o

constituie, totuși, evaluarea (re-evaluarea) creației scriitorilor locali. Pornim neapărat de la premisa că orice operă cinstită, gândită just și adînc, scrisă cu talent și inspirație, este preferabilă oricărei alteia, inferioare ca gândire și exprimare. Dar ne-am pomenit într-o situație groaznică la ora de-zvăluirii atitor adevăruri esențiale despre Lenin și leninism, despre «prietenia de veacuri» și colonialismul practicat pînă în prezent de Centrul atestatestitor și ateatevăzător în republicile unionale care și-au declarat suveranitatea jinduită de veacuri, despre represaliile staliniste, despre foametea organizată de Stalin și stalinisti în 1946 — 1947 cu scopul de a înfăptui mai ușor colectivizarea forțată a agriculturii... Nenumărate poezii, poeme, nuvele, povestiri și romane, odinioară elogiaste la stînga și la dreapta și-au descoperit partea nevralgică — lipsa de veridicitate. Altfel zis, minciuna ideologică pusă la temelia lor, schimonosirea groaznică a adevărului obiectiv al realității de dragul susținerii unei politici și a unei puteri ostile oamenilor. «Sat uitat» și «Lumina» de Andrei Lupan, «Țara mea», «Lenin» și o sumedenie de alte «opere» ale lui Emilian Bucov, «Cîntecul zorilor» de Gheorghe Meniuc (drept că scriitorul nu și-a inclus «poemul» în «Scrieri»), «Pohoarele», «Partidului» și alte «opere» similare ale lui Bogdan Istru au devenit, fără nici o îndoială, anacronice sau chiar niște fosile «literare». Nu este cazul să le facem acum singe rău scriitorilor de ieri; avem obligația de a-i înțelege, de a arăta limitele obiective ale viziunii scriitorului și în genere ale omului de artă în condițiile concret-istorice ale regimului totalitar și de a nu le mai populariza ca pe timpuri. În unele cazuri este nevoie mai mult de tăcerea noastră decît de vreo contribuție activă și, mai cu seamă, zgomotoasă.

Or, și la acest capitol stăm deocamdată rău, după cum ne convingem la lectura volumelor al doilea și, în special, al treilea

(partea I) ale studiului academic «Istoria literaturii moldovenești». Au răzbătut în presă ciocnirile de idei referitoare la modul de prezentare a scriitorilor clasici în volumul al doilea al istoriei numite, și astăzi putem numai regreta că autorii tratatului academic n-au intuit la timp necesitatea schimbării opticii lor asupra creației scriitorilor din sec. al XIX-lea. Timpul apariției volumului în cauză — anul 1988 — ne face să nu insistăm asupra erorii cercetătorilor de a vorbi în mod învechit despre o literatură care n-a fost numai «de clasă» și «de partid», ci a exprimat — ca orice literatură autentică — sentimente, idei și atitudini profund omenesti, valabile la ora apariției operelor concrete, azi și în viitor în măsura talentului viguros și a inspirației profunde cu care au fost acestea plămuite. În schimb partea I a volumului al III-lea este cu siguranță un eșec al istoriei literare autohtone a anului 1989. Am avut deja ocazia să argumentăm în chip analitic deficiențele publicației cu pricina (a se vedea articolul «În absența discernământului critic», inclus în cartea noastră «Dreptul la critică», Chișinău, ed. Hyperion, 1990). Ceea ce nu ne împiedică să repetăm că sursa aprecierilor aproximative sau cu totul greșite a operelor și scriitorilor, în publicația dată, rezidă în optica fundamental deformată a redactorului responsabil al volumului (Mihail Dolgan) asupra fenomenului artistic, vădită în afirmații ca aceea că poezii din primul deceniu postbelic «își vedeau... principala lor obligație nu atât în a plăsmui valori artistice în sine, cât în a contribui... la construcția unei vieți noi» (Op. cit., pag. 265). Arta, în închipuirea dlui Mihail Dolgan, își poate permite și luxul de a nu fi artă (drept că cercetătorul specifică: «în sine», dar sensul afirmației sale rămâne același — eronat din temelie). În cele mai diferite cazuri concrete cercetătorul nominalizat, precum și toți ceilalți participanți la

elaborarea studiului cu pricina, găsesc justificare apariției și dăinuirii în epocă a unor pseudooopere, a căror simplă amintire provoacă azi un dezgust puternic și, să sperăm, veșnic.

Așa se face că innoirile de principiu din societatea noastră nu-și găsesc justificarea în «creația» unor cercetători de la noi. Sintem nevoiți să recunoaștem că la ora actuală critica, teoria și istoria literară formează un domeniu în care se mai află la putere gândirea veche, puțin spus stagnată și stagnantă.

Or, lărgirea terenului de manifestare a științei literare de la noi este un imperativ, cel puțin în virtutea faptului că editurile din Republică, în special «Hyperion», înfăptuiesc o seamă de acțiuni concrete de cea mai mare importanță și utilitate. Pentru întâia oară la Chișinău au fost editate cărți altădată numai visate în partea aceasta a Prutului: «Scrieri» de Nicolae Costin, «Critice» de Titu Maiorescu, «Viața lui Vasile Alecsandri» de Gheorghe Nicolescu, «Folclor și folcloristică» de Artur Gorovei, «Viața lui Mihai Eminescu. Ion Creangă. Viața și opera» de George Călinescu, «Moartea lui Fulger» de George Coșbuc, «Poezii» de Veronica Micle, «Confesiuni lirice» de Magda Isanos etc. Se află sub tipar volumele de opere ale lui Varlaam, G. Ibrăileanu, Emil Girleanu, I. Al. Brătescu-Voinești, Octavian Goga, Tudor Vianu, Șerban Cioculescu, Ștefan Ciobanu etc. Au văzut lumina tiparului primele două din cele zece volume proiectate din operele lui Vasile Alecsandri. Se pregătesc pentru tipar șaisprezece volume de opere eminesciene, patru din creația lui Ion Luca Caragiale, tot atâtea volume de opere negruziene — lista cârților de cea mai acută necesitate procesului de regenerare sub toate aspectele a gândirii noastre artistice și estetice poate fi lesne continuată.

În fața acestui proces, aflat în plină desfășurare, avem cu toții a ne primeni și gândirea,

și simțirea, și exprimarea, pentru a... propăși.

Editarea și reeditarea creației scriitorilor contemporani se face de asemenea din perspectiva adevărurilor fundamentate, proclamate în anii din urmă. Au apărut primele volume din colecția «Ōrfica» — «Euritmii» de Nicolai Costenco și «Sint verb» de Liviu Damian — incluzând în exclusivitate poezii dominate de puternice sentimente general-umane și de o expresie literară aleasă. Se află un curs de apariție — în aceeași colecție — cărți de poezie ale lui Bogdan Istru, Vitalie Tulnic, Vasile Romanciuc, Ion Hadârcă, Pavel Boțu și ale altor scriitori. Se tipăresc cu caractere latine opere de valoare ale lui Vasile Vasilache, Vladimir Beșleagă, Alexei Marinat, ale Raisei Lungu-Ploaie și Anei Lupan, ale multor scriitori tineri.

În sprijinul școlii editura «Hyperion» a planificat, pentru 1992, cartea «Un pământ numit România» care urmează să includă toate sau cel puțin majoritatea operelor poetice de mare prestigiu, prevăzute pentru învățare în școala noastră.

Că avem de editat și de reeditat o întreagă literatură națională, nu este de mirare. Că cititorii nu se mulțumesc cu cărțulia «Prințesa-Fluture», ci așteaptă și versurile, și alte opere ale aceleiași scriitoare de mare talent, dispărută prematur, Iulia Hașdeu, e chiar foarte bine. Că cercetători tineri ca Iurie Colesnic descoperă cărți de o netăgăduită valoare și le repun în atenția publicului numeros, este extrem de îmbucurător. Că editurile din Republică nu-și precupețesc puterile spre a asigura tipărirea moștenirii noastre literare în condiții normale, este iarăși bine.

Dar toate acestea nu sînt îndeajuns. Mai este absolută nevoie de o intensă activitate de cercetare și popularizare pe toate căile — în primul rînd, credem, în presă și prin mijlocirea școlii de toate treptele — a realizărilor obținute de editori și a ideilor lansate de scriitorii și literații

receptivi la înnoirile și imperativele timpului. Climatul spiritual înnoit la 1985 se cere improspătat mereu, mai cu seamă sub aspectul contribuției reale și permanente la statornicirea unei gândiri artistice și estetice active, adînci și eficiente. Ceea ce echivalează cu o sarcină primordială, a cărei realizare revine deopotrivă scriitorilor, cercetătorilor literari și lingviști, cadrelor didactice de toate nivelurile — tuturor participanților la făurirea culturii naționale.

"Cultura unui popor se poate dezvolta într-o singură limbă, și aceasta poate fi numai limba proprie. Un popor cu două limbi și cu două culturi nu poate exista nicidecum. O politică ce tinde totuși spre această țintă răpește unui popor propria-i limbă și cultură, nefiind în măsură să-i ofere nici un echivalent în schimb. Între timp însă își face cetățenii tot mai nemulțumiți și mai nefericiți".

Onisifor GHIBU

LABIȘ, Nicolae, 2.XII.1935, Poiana Mărului-Mălini (Suceava) — 22.XII.1956, București, — poet. Fiul unui învățător. Școala primară în comuna natală. Liceul la Fălticeni, unde la 13 ani instituie un cnaclu literar. La 15 ani participă la o consfătuire a tinerilor scriitori moldoveni ținută la Iași. Activitatea literară locală îl face apt pentru Școala de literatură «Mihai Eminescu» din București, unde e și redactor al revistei șapirografiate «Ani de ucenicie». După absolvirea școlii lucrează la revista «Contemporanul», apoi la secția de critică a «Gazetei literare». Numele său

se află înscris și în registrele Facultății de filologie din București, în anul 1955, pe care nu o va termina niciodată. Într-o dimineață de iarnă este victima unui accident de tramvai, ale cărui împrejurări rămân obscure. Este dus pe ultimul drum de o mare mulțime de tineri. N. L. își publică primele poezii, cu numele rămas posterității sau pseudonimul Neculai Mălin, în ziarul sucevean «Zori noi»; în 1951 depășește cadrul regional prin colaborarea la revista «Iașul nou», cu poezia *Fii drz și luptă, Nicolae!*, pentru ca în 1952 «Viața Românească» să-i tipărească poezia *Gazeta de stradă*. Cometeriile ulterioare vor aduce la lumină un mare număr de poezii inedite sau publicate înaintea debuturilor succesive atestate. Colaborează apoi la «Gazeta literară», «Contemporanul», «Viața Românească». În anul morții publică la Editura tineretului poemul pentru copii *Puiul de cerb*. Cu puțin înainte de stingere îi apare placheta *Primele iubiri*, etapă depășită de poet, pe care o aduce la actualitate un greoi circuit editorial. Postum vor fi tipărite mai multe volume, care adună opera sa rămasă neterminată, scrisă în genere în 1955—56 și constituind circa trei sferturi din ce s-a publicat: *Lupta cu inerția* (1958), *Primele iubiri* (1962), *Moartea căprioarei* (1964), *Albatrosul ucis* (1966)...

Marian Popa. Dicționar de literatură română contemporană. București, Editura Albatros, 1971, pp. 328 — 329.

Eliza BOTEZATU

«MOARTEA CĂPRIOAREI» DE NICOLAE LABIȘ

Poezia «Moartea căprioarei» este un text consistent, o structură unitară, dezvoltată epic — eroul povestește metodic întâmplarea în desfășurarea ei concretă, cu popasuri de pîndă și de așteptare, cu momente vibrante, observate în concretețea detaliilor și a culorii lor emoționale.

Poezia se compune din cîteva episoade, în care poate fi urmărită tensiunea progresivă a trăirilor — în ele se și conțin reperele lăuntrice ale textului. Primul episod ar fi cel în care sînt prezentate ambianța și atmosfera timpului; al doilea e cel în care tatăl și feciorul pornesc la vînătoare; în al treilea episod se dezvăluie pregnant așteptarea; sosirea căprioarei și moartea ei constituie episoadele următoare, după care vine scena finală. Momentele se leagă într-un lanț logic coerent, dar culoarea lor emoțională, intensitatea și adîncimea trăirii artistice nu sînt egale. Unele sînt relatate cu o nostalgie candidă, dar fără vibrații de profunzime; altele sînt pătrunse de un lirism grav, străbătut de neliniștitoare exclamații; alte episoade se bazează pe insistența înfrigurată asupra unor detalii zguduitoare, așa cum le-au surprins ochii dilatați de groază ai copilului de atunci.

Să parcurgem lucrarea în unitatea complexă a episoadelor, în diagrama trăirilor ei agitate, cu alternanța ei de lumini și umbre. Tonurile variază: cele blinde, suave se întîlnesc cu tonul fierbinte al rugii sau cu cel aspru și îndurerat al resemnării,

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

cu lamentația elegiacă sau rostirea imnică; poetul clamează pasionat sau enunță, strigă îndurerat și se roagă, această alternanță de stări nuanțînd și culoarea psihologică a textului. De la început tensiunea lăuntrică e transcrisă prin asociație cu stările naturii — nu e domolire a naturii, ci o stare echivalentă cu moartea ei, sub incandescența ucigătoare a globului de foc și lumină: «Seceta a ucis orice boare de vînt, / Soarele s-a topit și a curs pe pămînt». Descindem în atmosfera dezastrului și a secetei de după război, cu natura în convulsie și apăsarea materialității deformată. Textul e tensionat. Soarele — topit, fluidizat curge în ucigătoare lavă peste pămîntul vlăguit; ciuturile scot din fintini nămol, «Peste păduri — tot mai des focuri, focuri/ Dansează sălbatic, satanice jocuri» — vibrațiile asociative ale cuvintelor intensifică senzația de fierbințeală și dogoare, de secetă și pustiu. Frumusețea austeră a primelor strofe rezidă tocmai în capacitatea lor de a exprima atmosfera unor ani cu pămîntul carbonizat și omul secătuit de puteri vitale. Toate în jur par rele, înrăite, neprietene («Brazilă mă zgîrție, răi și uscați»), de parcă ar ști încotro și la ce se duc băiatul cu tatăl său («Vînătoreea de capre, vînătoreea foametei în munții Carpați»). Poetul nu evită cuvintele purtătoare de sensuri directe, dar nici ambiguitatea, formula sugestivă; prin colaborarea lor el aprofundează în continuare atmosfera de neliniște, starea de istovire totală a copilului («setea mă năruie», «tîmpla apasă pe umăr...»).

Iată-i pe cei doi așteptînd «într-un loc unde încă mai sună / din strunele undelor line izvoarele». Așadar, în pădure, pe malul apei. Eugen Simion, afirmînd că modelul liric al lui Labiș este Eminescu, observă că «de la el vine, probabil, și preferința pentru pădure ca spațiu de reverie și că «Moartea căprioarei» este «piesa cea mai reușită din această mică mitologie a codrului, prefigurată în ver-

surile unui poet abia ieșit din adolescență și intrat, fără complexe, în vârtejul mare al istoriei. Este un poem admirabil scris, de o sinceritate și o vibrație ce emoționează și astăzi» (a se vedea studiul referitor la N. Labiş în: E. Simion. *Scriitori români de azi*, IV, București, «Cartea românească», 1989, pp. 144—150). Poemul e admirabil, într-adevăr, dar pădurea nu e numai spațiu de reverie și securitate: în acest colț de rai omul a venit să aducă flori de moarte și de aici începe drama. Susurul undelor adie a tihnă și împăcare și ar fi frumos acest ungher de lume («Cînd va scăpăta soarele, cînd va licări luna,/ Aici vor veni în șirag să se-adape/ Una cite una căprioarele»), dacă n-ar vibra în versuri și între ele așteptarea înfiorată, presentimentul dramei. Descrierea nu e lipsită de pitoresc, latura fonică nu e nici ea neglijată, dar peisajul e invadat de același cutremur lăuntric, torturat și el de neliniște și așteptare. Copilul simte durerea celor ce vor urma și se solidarizează cu blinda vietate silvestră: «Mă simt legat prin sete de vietatea care va muri/ la ceas oprit de lege și de datini» («oprit» pentru că la adăpat chiar și fiarele incheie între ele un fel de «armistițiu»...). Pe măsură ce înaintăm în lectură, în plasma cuvintelor și a imaginilor continuă să se infiltreze un sentiment vag de neliniște. Verbele, bunăoară, sînt alese în așa fel, încît prin însăși prezența lor sporesc senzația de pericol: *zgirie*, *s-a topit*, *năruie*, *a ucis*, *apasă*, *înfioară*. Frecvențele lexicale ne pun în stare de vibrație inima, căci poetul, exprimîndu-se suplu și convingător, folosește o rețea lexicală care ilustrează pregnant adecvarea procedelor la conținut. Vom ilustra această concluzie și prin determinativele din prima parte a poeziei (gol, sălbatic, satanic, răi, uscați, străină, grea, veștejit, îngrozitoare), și prin cumulara altor cuvinte cu o încărcătură semantică anumită, capabile să transmită senzația de nesiguranță și

instabilitate, de materialitate plutindă, vibrindă: va scăpăta, va licări, clipiră, clatină, lunecoasă... Fenomenele lumii concrete se transformă în semne, cuvintele se tînguie, vibrează de durere și înfiorare, de teamă și de grea presimțire: valea răsuflă «cu foșnet veștejit», inserarea e îngrozitoare, apa se clatină, «pe zare curge sînge și pieptul mi-e roșu/ de parcă minile pline de sînge pe piept mi le-am șters» — sînt prefigurări metaforice ale unei stări lăuntrice frămîntate, tensionate. Sensurile cer o anumită culoare stilistică, iar formele de expresie poetică, la rîndu-le, dirijează subteran sensurile și toate împreună converg spre adîncirea aceleiași atmosfere dramatice.

Am putut sesiza pînă aici cumîntenția sfioasă a Copilului, prezentat în relațiile cordiale, benefice cu lumea (natura) și în realitatea lui psihologică. Participarea lui emoțională la dramă se traduce în exclamații, ruga țîșnește fierbinte, cu inflexiuni de bocet — «Vai, cum aș vrea să nu mai vii, să nu mai vii,/ Frumoasă jertfă a pădurii mele», «Vai, cum doream ca pentru-ntîia oară / Bătăia puștii tatei să dea greș». Frazele palpită și vibrează, transmițînd starea de suflet, care evoluează de la înfiorarea vagă pînă la strigătul lăuntric. Privirea ageră și avidă de miracol a copilului nimerit în pădure așteaptă miracolul. Minunea apare sub înfățișarea frumoasei vietăți silvestre («Mi se părea că retrăiesc un mit/ Cu fata preschimbată-n căprioară») și fiorul pe care-l trăiește sufletul fără prihană al copilului la întîlnirea cu frumosul se face simțit în solemnă gravitate și în sonoritățile învăluitoare, transparente și sugestive. Stihurile sînt murmurate, inginate cu glasul învăluit de umbre: «Sticlea în ochii umezi ceva nelămurit, / Știam că va muri și c-o s-o doară», «De sus lumina palidă, lunară/ Cernea pe blana-i caldă flori stinse de cireș»... Virtutea poetică a acestor versuri constă nu numai în formulările ex-

presive, ci și în calzii curenți de simpatie care se fac simțiți. Toate sînt văzute prin sita amintirii, prin înțelegerea și aprecierea postumă a cazului — credem că în poezie coexistă două timpuri sufletești și că optica adultului s-a suprapus peste cea a copilului. Amintirea mai păstrează, vii și dureroase, detaliile — văile vuiră, pasărea zvîcnise, viața căprioarei zburase —, tonalitatea afectivă și jocul analogiilor, spasmodicele filfiri de umbre și verbele cu o gravă rezonanță — toate s-au condensat în strofa despre moartea căprioarei. Ca într-o stratagemă demonstrativă, căprioara e urmărită de aproape, în ultimele pilpiiri de viață; se pare că s-a oprit timpul, toate au înmărmurit în această lume inlemnită de durere, ochii copilului dilatați de groază și durere au observat și au fixat — ca într-un stop-cadru — fiecare gest, mișcare, pilpiire de culoare... «Căzută în genunchi» — «își ridicase capul, îl clătină spre stele,/ îl prăvăli apoi, stîrnind pe apă /Fugare roiuri negre de mărgele». Neputința, mila profundă și cordialitatea răzbind asupra altor sentimente colorează psihologic tabloul.

De aici fulgerarea aceluia adînc cutremur lăuntric, care face să vibreze ultimele strofe ale poeziei. «O pasăre albastră zvîcnise printre ramuri/ Și viața căprioarei spre zările tîrzii/ Zburase lin, cu tipăt, ca păsările toamna,/ Cînd lasă cuiburi sure și pustii». Comparația mai adaugă o notă la vibranțul fior care umple versurile. Imaginea cuiburilor goale și pustii aprofundează sentimentul vinei, iar gestul copilului este și el, în fond, o expresie a culpei («Împlăcit, m-am dus și i-am închis/ Ochii umbroși, trist străjuți de coarne»).

Autorul a mizat, ca și în alte texte, pe SPAȚIALITATEA EVOCATOARE, pe natura care «vorbește», «simte», «întreabă». De altfel, s-a spus că «Vibrația lui Labiș față de natură (din care, asemenea tuturor marilor poeți,

selectează anumite date pe care le subordonează unei viziuni unitare) devine autentic semn liric, inseparabil de ființa poetului. Sub aripa geniului creator, Labiș proiectează o lume «a sa», pe datele realului, dar cu o individualitate pregnantă (...). Cerbii, codrul, păsările, izvoarele, brazii, ierburile sînt ale «sale», după cum al său este sufletul, deci toate aceste elemente potențează, în tipare concrete emoția inefabilă a creatorului...» (George Ivașcu *Confruntări literare*, București, 1966, p. 457). În poezia despre care vorbim poetul a selectat, de asemenea, anumite date și secvențe, pe care «le-a subordonat unei viziuni unitare». N-a prezentat un spațiu fotografic (deși semnele ambianței sînt concrete), ci unul care semnifică și are putere de sugestie. Elementele firii sînt aici multe și de ordin (nivel) diferit — cerul și pămîntul, valea, apa, pădurea... Cerul e gol, cu soare topit; pămîntul e vlăguit și însetat; pădurea e în permanentul pericol al pojarității... De fapt, pădurea apare aici în două ipostaze. Prima ar fi natura în suferință, cu seceta care a ucis boare de vînt, cu soarele fluid și focurile satanice; este un spațiu existențial degradat, mutilat, care dă fiori. A doua ipostază este aceea a unei naturi frumoase și solidare cu cei în suferință. Sună unda izvoarelor, pilpiie uimite stelele, luna își cerne pulberea peste frumoasa vietate silvestră... Mai ales penultima strofă (dar nu numai ea) desenează reacțiile acestei naturi proteguitoare: «Pe-o nară pușcă tatei scoate fum./ Vai, fără vînt aleargă frunzarele duium! /Înalță tata foc înfricoșat. /Vai, cit de mult pădurea s-a schimbat».

Pentru înțelegerea poeziei atragem atenția asupra articulației antitetice a motivelor; aspectele contrastante se manifestă la niveluri, în sensuri și în forme diferite. Să pornim de la personajele dramei, care reprezintă, de fapt, două vîrste și, într-un sens, două optici diferite (copilul

le vede pe toate cu ochii dezinteresați ai însetatului de miracole; tatăl — cu înțelepciunea amară a virstei, care știe legile aspre ale vieții). În sens mai larg am zice că se opun inocența și credulitatea copilului (copilăriei) și dramatismul vieții. Reacțiile și atitudinile sînt și ele opozante; unul ochește, altul se roagă să dea greș; unul închide ochii căprioarei, altul «șuieră»: «Avem carne!». Mai sînt și alte opoziții sau note contrastante: setea și apa; foamea și — «mănînc»; în episodul așteptării «sunau din strune undele line ale izvoarelor»; în episodul omorului «văile vuiră»; pînă la sosirea căprioarei apa se clatină limpede; după moartea ei aceeași apă se clatină întunecat...

Ultima strofă vine ca un corolar al textului, adăugînd memorabil cîteva accente. Tensiunea presantă și nervoasă care a crescut pînă aici, tortura lăuntrică prin care a trecut copilul se declanșează într-un strigăt înăbușit de durere și de triumf: **MĂNÎNC** și **PLÎNG**. **MĂNÎNC**. Să cităm întreaga strofă și să ne gîndim la semnificația ei:

«Ce-i inimă? Mi-i foame!
Vreau să trăiesc și-aș vrea... /Tu,
iartă-mă, fecioară — Tu, căprioara
mea! /Mi-i somn. Ce nalt îi
focul! Și codrul ce adînc! / Plîng.
Ce gîndește tata? Mănînc și
plîng. Mănînc!» Nu este un
simplu joc verbal. Sufletul răvășit
de durere al copilului trecut prin
coșmarul și convulsiile foamei
nu-și poate învinge bucuria vieții
și a salvării și forța expresivă a
finalului rezidă în sfîșietoarea lui
contradicție, dar și în suava
coloratură umanistă.

Poezia transmite, așadar, un
impresionant mesaj de omenie și
bunătate, în ciuda dramei pe
care o relatează. Tema gravă a
scrierii o constituie motivul sacrifi-
ciului și sentimentul vinei,
poezia fiind o amară parabolă a
jertfei, proiectarea din interior a
vinei și a neuitării. Trecute prin
sensibilitatea acută a copilului,
ambele motive devin și mai
palpitante, și mai dureroase.

Avem în obiectiv o jertfă
oarecum justificată sau explicată
(«Dar legea ni-i deșartă și
străină, / Cînd viața-n noi cu
greu se mai anină»). Înțelegem
și noi că nu agresivitatea, nici
spiritul distructiv îi pornește pe
cei doi la vinătoare. Drama însă
rămîne dramă. Copilul înțelege
grava impietate a gestului. Faptul
acesta, ca și lupta interioară,
ruga pătimașă, durerea și
suferința acută schimbă accentele
poeziei, aprofundînd **SENSUL EI**
MORAL ȘI UMANIST. Acel
fierbinte și halucinant «mănînc»
din strofa finală nu maculează
sentimentul părerii de rău, ci
demonstrează, fără prea multe
cuvinte, că sînt momente cînd
setea de viață e mai puternică
decît celelalte sentimente și
senzații omenesti, dar chiar și
atunci «plîng» în noi rușinea
și părerea de rău. Suficiente
motive pentru a conchide că
rememorarea are aici un rost
catartic. Ani lungi l-o fi obsedat
pe povestitor imaginea
nevinovatei vietăți jertfite.

Am putut observa pe parcurs
virtuțile prosodiei. Poetul s-a
servit de sistemul prosodic tra-
dițional, fără să-l fi respectat
totuși cu o strictețe care i-ar fi
stîngherit cumva curgerea firească
și spontană a gîndurilor. Vom
putea consemna frecvența rimelor
interioare (izvoarele — soarele,
luna — una cîte una), muzicali-
tatea verbală, structura sonică a
versurilor, care definesc — toate
împreună — acea eufonie a
întregului, acele sonorități învălui-
toare ce exercită fantezia ci-
titorului.

* * *

Am propus o variantă posibilă
de lectură interpretativă (prin
ecorșeu) a poeziei lui Nicolae
Labiș «Moartea căprioarei», fără
pretenția de a-i fi epuizat toate
sensurile și virtuțile artistice. Am
încercat să demonstrăm că prin
comentariul atent, prin insistența

analitică ne putem apropia de sensul complex al unui text, putem deschide, explica frumusețea intimă a acestuia, apreciindu-l în amănunt și în întregul lui.

**PENTRU INFORMAȚII
SUPLIMENTARE CITIȚI:**

1. Ion Pop. Poezia unei generații. Cluj, 1973, p. 41 — 47.
- 2.. George Ivașcu. Confruntări literare, București, 1966, p. 455—468.
3. Lucian Raicu. Nicolae Labiș. București, 1977.
4. Literatura română contemporană. I. Poezia. Coordonator Marin Bucur. București, 1980.
5. Eugen Simion. Scriitori români de azi. IV. București, 1989, p. 144 —150.
6. Gheorghe Grigurcu. De la Mihai Eminescu la Nicolae Labiș. București, 1989, p. 462— 469.
7. Mihai Petroveanu. Pagini critice. București, 1958, p. 170 —176.

L
IMBRA
ROMÂNĂ

MOARTEA CĂPRIOAREI

Seceta a ucis orice boare de vint.
Soarele s-a topit și a curs pe pământ.
A rămas cerul fierbinte și gol.
Ciuturile scot din fântină nămol.
Peste păduri tot mai des focuri, focuri,
Dansează sălbatice, satanice jocuri.

Mă iau după tata la deal printre tîrșuri,
Și brazii mă zgîrîie, răi și uscați,
Pornim amîndoi vînătoarea de capre,
Vînătoarea foametei în munții Carpați.
Sêtea mă năruie. Fierbe pe piatră
Firul de apă prelins din cișmea.
Timpla apasă pe umăr. Pășesc ca pe-o altă
Planetă, imensă, străină și grea.

Așteptăm într-un loc unde încă mai sună,
Din strunele undelor line, izvoarele.
Cînd va scăpăta soarele, cînd va licări luna,
Aici vor veni în șirag să s-adape
Una cite una căprioarele.

Spun tatii că mi-i sete și-mi face semn să tac.
Amețitoare apă, ce limpede te clatini!
Mă simt legat prin sete de vietatea care va muri
La ceas oprit de lege și de datini.

Cu foșnet veștejit răsuflă valea.
Ce-ngrozitoare inserare plutește-n univers!
Pe zare curge singe și pieptul mi-i roșu, de parcă
Mîinile pline de singe pe piept mi le-am șters.

Ca pe-un altar ard ferigi cu flăcări vineții,
Și stelele uimite clipiră printre ele.
Vai, cum aș vrea să nu mai vii, să nu mai vii,
Frumoasă jertfă a pădurii mele!

Ea s-arată săltînd și se opri
Privind în jur c-un fel de teamă,
Și nările subțiri infiorară apa
Cu cercuri lunecoase de aramă.

Sticlea în ochii-i umezi ceva nelămurit,
Știam că va muri și c-o s-o doară.
Mi se părea că re trăiesc un mit
Cu fata prefăcută-n căprioară.
De sus, lumina palidă, lunară,

Cerne pe blana-i caldă flori stinse de cireș.
Vai, cum doream ca pentru-ntia oară
Bătaia puștii tatii să dea greș!

Dar văile vuiră, Căzută în genunchi,
Își ridicase capul, îl clătină spre stele,
Îl prăvăli apoi, stîrnind pe apă
Fugare roiuri negre de mărgele.
O pasăre albastră zvicnise dintre ramuri,
Și viața căprioarei spre zările tirzii
Zburase lin, cu țipăt, ca păsările toamna
Cînd lasă cuiburi sure și pustii.
Împleticit m-am dus și i-am închis
Ochii umbroși, trist străjuți de coarne,
Și-am tresărit tăcut și alb cînd tata
Mi-a șuiert cu bucurie: — Avem carne!

Spun tatii că mi-i sete și-mi face semn să beau,
Amețitoare apă, ce-ntunecat te clatini!
Mă simt legat prin sete de vietatea care a murit
La ceas oprit de lege și de datini...
Dar legea ni-i deșartă și străină,
Cînd viața-n noi cu greu se mai anină,
Iar datina și mila sînt deșarte,
Cînd soru-mea-i flămîndă, bolnavă și pe moarte.

Pe-o nară pușca tatii scoate fum.
Val, fără vînt aleargă frunzarele duium!
Înaltă tata foc înfricoșat,
Vai, cit de mult pădurea s-a schimbat!
Din ierburi prind în miini fără să știu
Un clopoțel cu clinchet argintiu...
De pe frigare tata scoate-n unghii
Inima căprioarei și rărunchii.

Ce-i inimă? Mi-i foame! Vreau să trăiesc și-aș vrea...
Tu, iartă-mă, fecioară — tu, căprioara mea!
Mi-i somn. Ce nalt îi focul! Și codrul, ce adînc!
Plîng. Ce gîndește tata? Mănînc și plîng. Mănînc!

1954

Aron PUMNUL

CEL MAI SFÎNT ȘI MAI SCUMP ODOR

Nația este poporul care are același singe, vorbește aceeași limbă și are aceleași datini sau obiceiuri. Poporul este trupul, iar limba este sufletul nației. Pentru aceea precum trupul fără suflet este mort, așa este moartă și nația fără limbă. Naționalitatea este dumnezeiescul, vecinicul și de odată cu omul născutul drept, de a se folosi de limba sa în toate trebuințele vieții, în casă, în școală, în biserici și în cele ale cîrmuirii. Nime pe lume nu poate lua dreptul acesta al limbii. Limba românească este cel mai sfînt și mai prețios odor al nației române pentru că este sufletul ei. Pînă cînd se va vorbi limba românească, pînă atunci va trăi și nația română, iar stingîndu-se limba, se stinge și nația însăși.

Nicolae BĂLCESCU

LUPTA NAȚIONALĂ, LUPTA MÎNTUIRII

A crea o nație! O nație de frați, de cetățeni liberi, aceasta este, Români, sfînta și marea faptă ce Dumnezeu ne-a încredințat. În zadar veți ingenușca și vă veți ruga pe la porțile împăraților, pe la ușile miniștrilor lor. Ei nu vă vor da nimic, căci nici vor, nici pot.

Fiți gata, dar, a lua voi, fiindcă împărații, domnii și boierii pămîntului nu dau fără numai aceea ce smulg popoarele. Fiți

gata, dar, a lupta bărbătește, căci prin lucrare și jertfire, prin singe vărsat, poporul dobîndește cunoștința drepturilor și a datoriilor sale. Ziua izbîndirii, ziua dreptății se apropie, în care se vor ridica popoarele ca să măture rămășița tiranilor de pe fața pămîntului. Atunci vă veți ridica și voi toți ca unul și veți începe lupta națională, lupta mîntuirii.

Mihai DRĂGAN,
prof. univ. dr. Universitatea
«Al. I. Cuza» Iași

ACTUALITATEA LUI EMINESCU

Un creator de geniu ca Eminescu, sub semnul căruia se află spiritul întregii literaturi române, și-a verificat originalitatea, valoarea și rezistența vreme de un secol, măsurându-se cu cel mai sever judecător al oricărei creații artistice: timpul. Odată cu trecerea vremii, oricâte orientări literare au apărut, unele — mode trecătoare — istovindu-se ca pulberea în bătaia vântului, iar gustul publicului cititor a evoluat, steaua lui Eminescu s-a ridicat tot mai sus, devenind un reper fix pe cerul literaturii naționale.

Opera eminesciană ne apare, în perspectiva timpului, drept semnul cel mai stabil, prin strălucirea lui puternică, al identității de spirit și de cultură națională a poporului nostru. Formula «Eminescu — poetul național al românilor», privită uneori ca fiind prea tradițională, are o acoperire perfectă în realitate, deoarece ea sintetizează, într-un mod atât de elocvent, puterea creatoare a omului de geniu de a fi vocea vizionară a neamului său, greu încercat de istorie.

Actualitatea unui mare scriitor, a lui Eminescu în mod cu totul deosebit, nu poate fi pusă în legătură, decît superficial, cu un text sau cu o frază din opera sa care poate avea o rezonanță imediată într-un moment sau altul al evoluției istorice. Faptul poate fi asemănător, pe alt plan, cu situația aceluși scriitor care, într-un moment dat (sau poate mereu, în timpul vieții sale), se află în pericolul, cum ar spune G. Călinescu, de a deveni «inactual de prea mult prezent».

Actualitatea și permanența operei eminesciene, înțelegă ca totalitate, țin de valoarea ei

EMINESCIANA

internă și, implicit, de măsura în care a participat și participă la spiritul național și la istorie, spre a se ridica apoi din sfera prezentului mișcător în cea a eternului. Prin creația sa, Eminescu este un model, care a fertilizat, de-a lungul timpului, în chip decisiv însăși conștiința literară românească, dincolo de modelele trecătoare și de momentele de eclipsă culturală și istorică.

Eminescu este un model absolut în toate: un model de cultură, de patriotism, de implicare totală în realitățile vremii, un model de conștiință civică, de moralitate în faptele sale omenești, precum și în vasta lui activitate ziaristică. Ardența pentru idee a gazetarului și a gânditorului însușit de vâpaia unui foc sacru înseamnă lupta eroică a geniului cu tot ceea ce apasă și poate frînge spiritul, proiectîndu-l în sfera locului comun, a inculturii și a subculturii. Încrederea vizionară a poetului în viitorul culturii naționale și în puterea ei de a face din omul acestor locuri un cetățean al spiritului este, de fapt, semnul unei înalte conștiințe intelectuale, înțelegă ca expresie deplină a libertății adevărate, total deosebită de fraza demagogică a libertății pe care ziaristul a combătut-o întotdeauna cu o impresionantă energie. Gîndul eminescian cel mai înalt a fost, pe lângă creația poetică, întemeierea pe baza «individualității etnice și istorice a poporului românesc», întors cu fața spre Europa, a unui «stat de cultură la gurile Dunării».

Caracter superb, expresie desăvîrșită a spiritului națiunii, Eminescu n-a trîșat niciodată cu convingerile sale. Ținta lui supremă, ca scriitor și mare conștiință patriotică a neamului său, a fost adevărul, (adevărul în toate), pentru că «adevărul e stăpinul nostru, nu noi stăpinii adevărului». Arzînd ca nimeni altul, în vremea sa, pentru ideea de libertate și propășire a patriei, pentru ridicarea, prin civilizație economică și prin cultură, a

poporului la o adevărată conștiință de neam («poporul este o ființă organizată prin nestrămutate vederi intelectuale și morale», și nu «o adunătură inorganică de indivizi», altfel spus, o adunătură de furnici), Eminescu a crezut cu putere vizionară în rezistența spiritului și a națiunii sale în fața răului și a oricărei agresiuni a istoriei. Poetul care scria «Și-n planu-Eternității Româniis un popor» este, indiscutabil, contemporanul nostru.

Eminescu a instituit un mod înalt de a fi și de a gândi al ființei românești, capabilă să trăiască activ, deopotrivă în istorie și deasupra istoriei, în eternitatea spiritului. Una din profesiunile sale de credință răsună peste timp ca un memento și ca un avertisment: «Ideile nu au viață decât acolo unde oamenii sunt gata să moară pentru dinsele; acolo, însă, unde oamenii pot cuteza să scrie fără a fi pătrunși de ceea ce zic, acolo oamenii trăiesc și ideile mor».

Vorbind sintetic, actualitatea lui Eminescu și a operei sale constă în permanența inalterabilă în timp a spiritului creator al geniului ivit din «fondul preexistent» al națiunii și în caracterul de model absolut al moralității sale de scriitor patriot «care, ca atare, se bucură pe scara omenirii de un rang înăscut atât de mare».

Eminescu a demonstrat, prin geniul său, care și-a impus singur constrângeri, refuzându-le pe ale altora, că spiritul creator poate atinge o treaptă înaltă de manifestare, fără să fie obedient unei istorii cu fapte precipitate, așa cum era aceea a timpului său. Mișcarea liberă a poetului pe axa timpului național și universal provine din puterea lui intelectuală uriașă de a-și modela personalitatea nu potrivit unor impulsuri cerute de moment, cel mai adesea exterioare ființei creatorului, ci unor cerințe venite, ca o fatalitate, din contactul de adâncime cu toate izvoarele autohtone ce alcătuiesc structura

intimă a spiritului românesc, a felului său de a vedea lumea, de a o înțelege și a o răsfinge în alții.

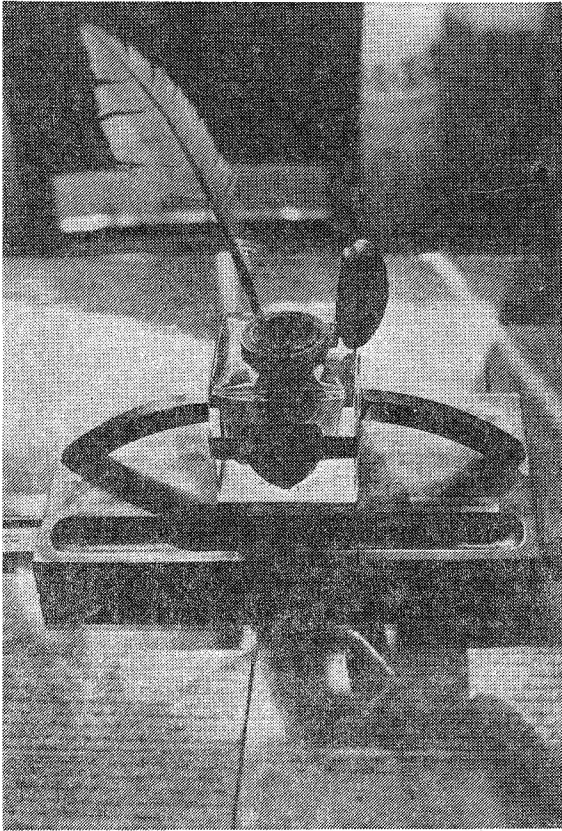
Cînd Eminescu, tînar fiind, scria «Națiunea, acest complex de euri», gîndea că aceste eu-uri sînt doar virtualități ce s-ar putea totaliza, într-un ceas hă-răzit de istorie, într-un eu demiurgic prin care să se impună lumii o nouă dimensiune a spiritului. În acest chip poate fi înțeleasă cunoscuta mărturie a poetului, repetată mereu, fără a fi interpretată: «Dumnezeul geniului m-a sorbit din popor cum soarele soarbe un nour de aur din marea de amar».

Din opera eminesciană întregă, dar și dintr-un singur fragment ca acela citat, se poate deduce o concepție și o viziune a lumii românești asupra vieții și a cosmosului. Eminescu a citit în firea și interioritatea acestei lumi gînduri și reacții tipice preexistente pe care le-a ridicat, prin expresivitatea și simbolurile limbii române, la o formă nouă de viață, și aceasta înseamnă o adevărată sinteză între bogăția geniului național rezistent la toate primejdiiile istoriei și vibrația neliniștită și totuși măsurată a sufletului omenesc în zarea metafizică a universului. Împlinirea omului e legată de fapta lui creatoare în orizontul lumii sale, oricît de amenințătoare stă deasupra lui fatalitatea vieții și a istoriei.

Poezia lui Eminescu, opera sa în totalitate, este un scenariu tragic, în care staticul și resemnarea excesiv întunecată au fost înlocuite cu puterea demiurgică a gîndului de a da vieții un sens existențial profund prin creație, în ciuda faptului că omul se confruntă continuu cu limita, fiind supus vremelniciei și vremurilor. Planul în care se mișcă mereu, cu tragică frenezie, spiritul creator eminescian este acela al existenței românești din orizontul epocii sale și al veșniciei asumate prin creație. Aceasta este chiar vama plătită de poet pentru a se regăsi pe sine dincolo de această lume.

potrivnică adesea omului de geniu, în lumea patriei spirituale românești și a naturii în dimensiunile ei uriașe, în care poetul s-a reintegrat prin moarte.

Ființa gândită și imaginată de Eminescu («e în om nemărginit», spunea el) este ființa care, oricât de însingurată s-ar simți, prin firea ei, în spațiul creației («De plinge Demiurgos, doar el aude plinsu-și»), nu se abandonează sorții vitrege, nu-și limitează individualitatea prin

indiferență și lășitate. Conștiința tragică eminesciană este dublată de una care neagă, adesea vehement, polemic, un mod de a fi într-o vreme neprielnică afirmării totale a individualității creatoare, a vocației menite, prin chiar forța ei neobișnuită de influență, să modifice un fel de a gândi și de a trăi: acela de limitare și locuire biologică în concretul mișcător al vieții, fără acces în zona înaltă a existenței,

care este aceea a spiritului și a creației în perspectivă universală. În lupta cu vitregiile timpului și ale istoriei, în opoziție semeață cu imposibilul însuși, conștiința creatoare eminesciană — totalizatoare a tuturor energiilor creatoare ale națiunii — a trecut de la planul posibilului la acel al întruchipării într-o mare operă a idealului de cultură și literatură națională.

Ca semn al individualului ieșit de sub orice determinări exterioare, vocația creatoare de cultură a neamului a ajuns, prin Eminescu, dintr-o potență ce zăcea în tradiția colectivă a poporului, la o desfășurare demiurgică, devenind parte integrantă din energia creatoare universală. Omul acestui spațiu geografic și sufletească dobindește astfel, prin creația eminesciană, rostul lui spiritual deplin, acela de creator, situându-se deopotrivă, prin faptele culturii, în orizontul istoriei lui și în lumea universalității.

Foamea spirituală a lui Eminescu, enormă ca intensitate, pentru că izvoră dintr-o structură sufletească romantică și din Renaștere totodată, nu s-a lovit decît de o singură limită, aceea pe care o presupun puterile intelectuale omenesti, și nicidecum de o forță exterioară lor. Mircea Eliade scria în 1935, într-un articol intitulat «Restaurarea demnității românești»: «Un Mihai Eminescu verifică rezistența celulei românești tot atît de sigur ca o luptă istorică împotriva unei cîmpiri străine. Oare s-a temut Eminescu de vreo cultură, de vreo filozofie sau poezie străină?»

Observația este esențială pentru definirea puterii sintetizatoare a geniului eminescian, a capacității lui de a cutreiera, prin cele mai diverse lecturi, marile spații ale culturii universale. Ca să devină, din una posibilă, una eficientă în planul concret al culturii, vocația creatoare eminesciană s-a implicat total în național și universal. Pentru scriitorul român din toate timpurile, Eminescu este

un model cu valoare absolută prin orizont de cultură, putere de creație și forță morală.

Cunoașterea personalității lui Eminescu, a procesului exemplar al formării sale ca intelectual patriot în focul unei neobișnuite pasiuni pentru cultură, cu deschidere spre toate zările ei de înțelepciune și mister, poate căpăta oricând o valoare științifică și pedagogică de o excepțională însemnătate pentru cultura fiecărui om în parte și pentru cultura națională. Apropierea de un mare model de cultură și patriotism, cum este Eminescu, echivalează cu dobândirea unei forțe morale fără de care nu poate exista credința în puterile intelectului.

Ca om de cultură cu orizont universal și creator, înzestrat cu o energie demonică, Eminescu a fost un cititor și un muncitor fără pereche. Pe drept cuvânt, el susținea cu clarviziune ideea că «rolul muncii intelectuale e foarte mare în ordine economică».

Pregătit excepțional în domeniul economiei politice, (ca în atâtea altele), Eminescu a fundamentat, în publicistica sa, strălucitoare ca idei și ca expresie, și o teorie a muncii (fizice și intelectuale), ce nu și-a pierdut niciodată valoarea de simbol. Credința sa ardentă, izvorită dintr-o prețuire fără margini a muncii oneste, era că «Oricând trebuie să existe puțința pentru om de a urca prin muncă și merit ierarhia socială, care n-ar trebui să fie decît o ierarhie a muncii». Gazetarul aprins de dorul dreptății absolute și revoltat titanian împotriva «priveliștilor corupției și a nulității recompense» din epoca lui spunea că numai un adevărat «spirit de echitate» este capabil să dea «poporului încrederea în valoarea muncii și în siguranța înaintării prin merit». Eminescu a fost, în vremea sa, un mare erou al spiritului, un Prometeu al poeziei și al gândirii puse total în slujba patriei sale.

Pe cerul spiritualității românești, Eminescu veghează ca o stea nemiscată în veșnicia ei, spre care ne îndreptăm privirile și gândul

ca să citim mai bine în noi înșine, să credem mai mult în noi înșine și să înțelegem mai adînc ce înseamnă să fim cetățeni în patria sa spirituală, pe care a edificat-o cu prețul vieții sale.

Un adevăr se înalță semeț deasupra capetelor noastre: în tot ceea ce s-a făcut și se face astăzi durabil în domeniul literaturii se pornește, direct sau indirect, de la mitul și simbolul scriitorului național intruchipat de Eminescu și ne întoarcem la el ca la un «măsurariu» și, totodată, ca la un «izvor pururea reîntineritor». Limba operei lui Eminescu este geniul națiunii noastre, geniul limbii poetice eminesciene este patria spirituală eternă a poporului român.

Apariția revistei "Limba Română" la Chișinău reprezintă o mare bucurie pentru împlinirea unui vis de demult al tuturor celor care vorbesc și gîndesc în limba lui Eminescu, al celor ce caută cuvîntul care exprimă adevărul și istoria neamului românesc.

Dorim ca această revistă încă de la debutul ei să fie mesagera ideii de răspîndire și cultivare a valorilor limbii și literaturii române de pe cele două maluri ale Prutului, de unitate a românilor de pretutîndeni, de renaștere spirituală și morală după decenii de opreliști, zbucium și suferințe.

Urăm colegiului redacțional succese în nobila misiune pe care și-a asumat-o.

*Colectivul didactic și de elevi al
liceului nr.27 din București*

EMINESCU, HOMO FOLCLORICUS (I)

«Ideile interne»

Eminescu nu se apropia de folclor pentru a alege anumite motive și a-l imita, sub aspect tehnic, spre a spori armonia versului. Perspectiva se cere astăzi imperios răsturnată: nu poetul vine spre folclor, ci folclorul vine prin el, relevându-se plenar cu toate adâncimile sale de concepție și bineînțeles, cu strălucirile de formă.

Autorul *Luceafărului* se cufundă în tumultul petrecerilor populare cu o voluptate, zice chiar el, de ordin divin și se confundă total cu freacămul mulțimii. «Simt că sint o parte a totalității». Și urmează, firește, afirmarea că *e ceva dumnezeiesc în acest sentiment* (sublinierea aparține poetului), orice manifestare populară apărându-i ca o sărbătoare a sufletului, ca o rugăciune cucernică. «Într-un moment pare că deschid un mare Plutarh. Și din fețele cele vesele dar de-o tristețe ascunsă, din mersul vioi sau obosit, din legănarea și din gesturile diferite citesc biografiile unor oameni fără nume; dar nimeni nu va putea înțelege vreodată pe cei renumiți, fără a fi simțit vreodată pe cei necunoscuți» (ms. 2285, f.173).

Între Eminescu și folclor există, astfel, o legătură consin-geană: poetul are codificat în el genele acestuia; deci, nu e vorba de o transfuzie operațională, ci de o transfuzie naturală de sînge, ca de la mamă la fiu. Relația e prin excelență organică: folcloric e Eminescu în substructură sau, mai exact spus, în structura sa intimă, în miezul viziunii asupra lumii și a raporturilor eului cu ea, în Wel-

tanchaung-ul ce-l exprimă ca individualitate creatoare.

Însuși poetul vorbea de reaua deprindere de a vedea în basm numai basmul, în obicei numai obiceiul, în formulă numai formula. Simplificarea, separația i se par destul de păgubitoare pentru înțelegerea adevărului, căci forma exterioară, formula ce i se desprinde ușor nu sint «decit manifestațiunea palpabilă, simțită a unei idei oarecari». Mitul se poate reduce, așadar, la un simbol, la o ieroglifă, la o jucărie mnemotehnică pentru copii. Or, el trebuie înțeles, nu doar receptat ca formă ce se pretează la imitare. Obiceiul de asemenea poate deveni prin degenerare o simplă formalitate, ceva golit de sens. Or, primitiv, el este «expresiunea exterioară a unui profund simțămînt sau a unei profunde idei interne».

În acest fel memorabil însuși Eminescu își explică raportul său cu folclorul, raport pe care îl implică pe el ca Parte în Tot, ca Izvor în Matcă, ca Urmarea în Cauză.

Între Eminescu și folclor e o legătură ființială. Cîntecul fundamental, rostirea esențială se produce neapărat în Casa ființei care este creația populară orală. Ea, această Casă, este anume cutia de rezonanță a tuturor acordurilor lirice importante.

E adevărat, impresia de asimilare spontană (fără eforturi de adaptare) este copleșitoare în creația originală și cea de stilizare sau de divertisment, după cum zice Perpessicius, dar abia această spontaneitate, această familiaritate de nimic stingherită cu toate registrele, speciile, temele, motivele și însăși atmosfera folclorică trădează adîncurile raportului, prezența — subtextuală sau fătîșă, muzicală doar sau grafic reliefată, insinuată sau de o claritate dezarmantă — a *profundelor idei interne*.

Care sint ele?

Din felul în care omul eminescian populează atît continentul, cît și locuințele subpămîntene (grota) sau sferele celeste, «stelnice» se desprinde ideea

internă — cheie de esență folclorică, ce leagă într-un tot organic Moartea și Nemurirea, existența în Aici, și postexistența în Acolo. În notele manuscrise despre creația populară poetul își recunoaște o mentalitate comunitară, care nu poate fi decit una mitico-magică. Ideile interne vin, la el, în albia folclorică firească, din adincuri preindoeuropene, dacice, romane și general-creștine.

Fioroasele rădăcini populare alimentează din belșug vînjosul arbore poetic eminescian, sevele venind atît din adincuri, cit și din subadincuri. Izvoarele livrești, deși cu importantă funcție modelatoare, păsesc în fața acestor puternice și rămuroase artere subpămîntene, care pun la dispoziție nutrimentul vital, deci pur existențial. Nu e oare omul veșnic tînăr din legenda populară, comentată de Eminescu într-un articol, chiar prototipul *nemuritorului și recelui* Hyperion? Dar ideea internă a *Luceafărului* poate avea (și chiar are) prefigurările sale palpabile în credința dacilor că poți candida la nemurire, că poți dobîndi egalitatea cu zeul prin sacrificiu (aruncarea sacramentală în sulji), că moartea nu este decit o levitație a sufletului în cer, «o mergere la zeul lor Zamolxis». Ridicarea sufletului celui mort la zeu echivalează cu o identificare deplină cu el. Omul eminescian este, în spiritul acestei credințe, un semizeu și participă ca parte la Divinitatea-Totalitate.

LUCEAFĂRUL se naște la fel din credința indiană a consubstanțialității cu Unicul divin, căci dialogul lui Hyperion cu Demiurgul se aseamănă intru totul cu discuția pe care o are, în Upanișade, Naciketas (tînărul înțelept) cu Jama (zeul Morții).

Sentimentul participării existențiale la Cosmos a generat un cod etic, un mod de viață, denumit cosmism, cosmicism sau «creștinism cosmic». Această idee internă e ilustrată cu prisosință, la Eminescu, prin legarea de stea, mitul morții și nemuririi, prin dublarea de un arbore (zeul,

bradul) sau prin apariția punctului «întii și singur» în masele informe și «nepricepute» ale Haosului. De altfel, motivul cosmogonic nu se reduce neapărat, în mitopoetica eminesciană, la cel upanișadic. «Apele primordiale», «Hăul pustiu», «pustiile văi» ale Haosului, lumea de neguri (din care apare eminescianul «mindru geniu și înalt al luminei»), stihile în stare magmatică, dezordonată, absolut lipsite de spațiu și timp, de viață și moarte, de trecut și viitor, teroarea extraordinară a Pustiului ca atare, a singurătății (care dă orizont nemărginit singurătății mării) există în *Luceafărul* și în mitologia populară.

Cosmismul eminescian e legat genetic de cel folcloric. Întrezărim, fără eforturi considerabile, chiar anumite virste ontogenetice. Brahmanul preindoeuropean, inițierea dacică în nemurire, «nunta cosmică romană», eliberarea creștină de «teroarea istoriei», prin transformarea evenimentului tragic în «nunta cosmică», toate acestea sint substraturi mitice adînci ale concepției eminesciene asupra Omului și Cosmosului.

Tot atît de organic se transmite fondului de trăire eminescian întreaga gamă a *dorului* folcloric. Dragostea este, de asemenea, la Eminescu, o participare la viața Cosmosului și încă o participare plenară. Dragostea-dor (nu sentimentul erotic comun) inaugurează un spectacol existențial grav, care reia în fond focul păgîn al pasiunii («Căci te iubeam cu ochi păgîni/ Și plini de suferinți, /Ce mi-i lăsară din bătrîni /Părinții din părinți»), adică substratul ancestral. Este, deci, un mit sacral, «o veșnică reîntoarcere». Dorul realizează în mod efectiv un spațiu al trăirii în care, zice C. Noica, e o splendidă suveranitate, ce permite jocul superb al contrariilor: al deschiderii și închiderii, al căutării continue și al găsirii finale, ale lui *ce este și ce nu este*, al interpătrunderii vagului și abstractului cu concretul, al înșirării — adică — a unor sensuri și categorii antinomice printr-o

operație intimă de transcendere a ceea ce apare la un moment dat. Momentul se iluminează din interior și, astfel, se depășește el însuși, obține purificarea. Astfel este dobândită angajarea existențială în toate praturile trăirii, după cum a arătat și Svetlana Matta — Paleologu («În polivalența sensurilor recunoaștem iar caracterul mixt al dragostei, duplicitățile ei care fac ca în zona fenomenologică a inimii a pierde să fie identic cu a ciștiga»). În fluxul trăirilor, eșecul devine catharsis, purificare.

Culmile existențiale ce le obține prin trăirile în cheia dorului sint încă o dovadă a faptului că Eminescu nu transsubstanțiază (adică nu doar modifică, imită, preia, aplică creator) folclorul, ci îl substanțializează, îl esențializează.

Herderianismul

În drumul său spre frumoasa Elena, drum ce traduce o nostalgie generală după Elada eternelor frumuseți, Faust este martorul replămădirii lumii antice dintr-un crunt foc plutonic și eolic fum cumplit! Din amestecul magic al elementelor (apă, aer, foc), Thales și Anaxagora creează pe cimpul gol un munte, dindu-i o lecție Homunculusului, făcut cu metode alchimistice în laborator, de felul în care ia ființă lumea:

THALES: Sub vînt un val se pleacă bucuos

Dar se retrage de pe-un țarm stîncos.

ANAXAGORA: Prin foc ieși această stîncă la iveală

THALES: Tot ce e viu se naște-n umezeală

HOMUNCULUS între ei:

Lăsați-mă alături să pășesc

Și eu să iau ființă jinduiesc!

(trad. Șt. Augustin Doinaș)

Ca și toți marii romantici, Eminescu replăsmuiește acest țărîm al increasului, al esențelor imuabile păzite de Mume, al Ființei ce abia se înființează din elemente, al frumosului prototipal, etern, platonician.

Nu e intimplător faptul că împăratul carnavalului, imaginat de Goethe, se travestește în Pan: abia lăsîndu-se în voia elementelor Naturii, observă un comentator al lui Faust, Kobligk, împăratul poate să stăpînească întreaga Lume, căci numai cel ce a trăit și a cunoscut fenomenul originar al naturii, poate fi stăpîn peste istoria care își are originea în elementar și structura în Natură. «Văile de mite» ale lumii clare a Greciei sint populate, la Eminescu, tot

de o divinitate campestră din alaiul lui Dionisos:

«Într-o tufă, sub un brustur doarme Satyr beat de must».

Homo folcloricus, modelat și impus culturii Europene de Herder, este un homo naturalist care, în artă, se opune Civilizației, ca formă opusă Naturii, și creează exclusiv după legile

acesteia din urmă. Relația e gândită cu mult mai profund: poetul creează în sensul Naturii, făcând să reînvie lumea originilor, unde formele primordiale ale existenței pot fi abordate numai prin conjurare magică. Și Sarmis, personajul dac al lui Eminescu, îi cere lui Zamolxis să-i destăinuie cuvântul magic care să-l facă receptiv la suferință: «Învăță-mă dar vorba de care tu să tremuri,/ Sămănător de stele și-ncepător de vremuri».

Eminescu este prin excelență un *homo folcloricus* în sensul conceput de Herder, căutarea unei «lumi ce gindea în basme și vorbea în poezii» fiind nu altă un program estetic cît o forma mentis. Omul eminescian se gîndește și se înființează printr-o astfel de lume a primordiilor: de pe prundișul goethean al existenței, de pe «cîmpul» pe care s-au lămurit formele prototipale ale frumuseții și pe care Natura este numai Natură el îi îndeamnă pe poeții naționali să culeagă «florile sălbatice», adică «cîntecele populare». Florile sălbatice ce se strecoară prin pletele regelui Lear sînt metafora vie a creierilor săi, a suferinței tragice care-l impresoară; tot astfel cîntecele populare apar cu chipul lor de flori sălbatice ca metafore ale gîndirii naive și profunde a poporului. «Astfel sînt și florile sălbatice — cîntecele populare. Pe cîmpiile lor a cules Shakespeare și orice poet național — pe alte cîmpii însă au cules poeții ceia cari vorbesc de rai și iad, de îngeri și demoni, de stelele cerului și de mîrgăritarele din fundul mării».

Faza «sălbatice», «barbară», incipientă a evoluției unui popor, în care Parcele destinului abia răsfiră ghemul devenirii în istorie, este, după Herder, cea mai prielnică «glasului» original, necontrafăcut și dezvăluit prin sunetele originare ale limbii. Geniul limbii condiționează geniul literaturii naționale, originalul identificîndu-se cu originarul, într-o erupere naturală a gîndirii. Tocmai elogiul *sălbatice*, a naivității nesofisticată de

civilizație îl face Eminescu în însemnarea manuscrisă despre Shakespeare, poetul natural prin definiție.

Adevărul sufletului ingenuu se traduce în forme simple de litanie, conjurație sau rugă, de bocet infundat sau de bucurie elementară exprimată într-o tonalitate triumfătoare. Sînt ineseși formele simțirii libere, care nu cunoaște îngrădirile spiritului și ale sentimentalismului modern (în sens schillerian). Ossian devine modelul de poet natural. Numai diminețile primăvăratice ale sufletului, neatinse încă de rațiune, de spirit pot naște barzi, aezi, rapsozi de felul lui Ossian. Sălbaticia este indiciul suprem al Naturii și naturalului. Deci, florile sălbatice eminesciene consună cu elogiul herderian al virstei sălbatice, generatoare de poezie autentică exprimată într-o tinerețe a limbii. Copilăria poporului naște poezie, maturitatea lui produce proză, iar bătrînețea lui filosofie, gîndire în concepte care seacă mustul primordial al limbii. «Cu cît mai sălbatic, adică cu cît mai viu și mai liber este în activitatea sa poporul... cu atît mai sălbatice, adică mai vii, mai libere, mai senzoriale, mai lirice și mai pline de acțiune trebuie să fie și cîntecele lui... De prezența imaginilor vii, de legătura și necesitatea internă a fondului, de impresiile vii... depinde esența, menirea acestor cîntece, întreaga lor forță miraculoasă. Ideea e sufletul și acest suflet poartă deja în sine cugetarea corpului», notează Eminescu pe marginea literaturii populare.

Omul natural eminescian, asemenea celui herderian, postulează organicismul, dezvoltarea firească din ghindă a stejarului, statul albinelor nedespriins de natură. «La tot ce este organic îi comunică forma spiritul ce-l animă», spune Herder. Personajele de tipul lui Euthanasius sînt, la Eminescu, niște oameni naturali, trăind după legile interne ale Naturii, «dezbrăcați de haina deșertăciunii», de metafizică sentimentală: «Este o frumusețe de zi acum cînd îți scriu și sînt

atit de plin de dulceața cea proaspătă a zilei, de mirosul cimpiilor, de gurele înmiite ale naturii, încît pare că-mi vine să spun și eu naturii ceea ce gîdesc, ce simt, ce trăiește în mine». Eminescu surprinde aici comunicarea adîncă între natura ca physis și logos ca iluminare a Ființei. Astfel se incrucișează drumurile lui Herder, Eminescu și Heidegger, pentru care limbajul poetic (al primăverii rapsodice, la primul, al «lumii ce gîndea în basme și vorbea în poezii», la cel de-al doilea, al poeziei ca atare, la ultimul) este «casa Ființei», iar Natura este o concretizare a Ființei ca prezență vie.

«Poezia este limba maternă a poporului» este formula herderiană care pune un semn de identitate absolut între limbaj și poezie, între physis (natura în sens antic) și logos. «Casa Ființei» care este limba, diferă, însă, de la un popor la altul în dependență de felul în care îl modelează mediul geopsihic (specific etnopsihologic, climă, peisaj), de viață evolutivă, deci istorică, de raporturile cu ceea ce aduce această vîrstă (înflorire sau decădere). În același spirit concepe Eminescu diferențierea individuală a ideii etern poetice care se sensibilizează în anumite imagini — nu însă imaginile tuturor popoarelor, ci ale aceleia la care ea se sensibilizează: «Tropii unei națiuni agricole diferă de tropii, de imaginile unei națiuni de vinători ori de păstori. Sub ce imagini va îmbrăca unul simțămîntul etern al amorului și sub ce imagini celălalt decît numai prin acele pe care le posedă? Acest mod de cugetare care se reflectă numai asupra corpului, nu asupra ideii unei poezii constituie naționalitatea ei» (Fragmentarium, p. 551).

Eminescianul *homo folcloricus* este adînc marcat de spațiul mioritic (definit ca atare mai tîrziu de Lucian Blaga), caracterizat prin «tropii agricoli», dar și prin coordonate abisale tainice ale inconștientului colectiv care-i

imprimă stilul interior al vieții sale sufletești. Omul natural al spațiului mioritic va fi modelat psihic de orizontul ondulat al plaiului (alternanța armonioasă deal-vale), de sentimentul acut al destinului, de avansarea legănată în timp, de preferința arătată organicului și pitorescului, măsurii și nuanței, de tendința de «transfigurare sofianică a realității» și de aspirația «trans-orizontică».

Așa cum Blaga postula reconstruirea lumii gete «ținînd seama de puternicul ei fundal magic», însăși invocarea «frunzei verzi» mărturisind o urmă a «verdelui arhaic» de mitologie și magie a pădurii și zeităților vegetale, Eminescu își daciza viziunile, coborînd în tărîmul protoistoric al Daciei, în universul ei paradisiac pus sub semnul verticalității solare («munți se naltă, văi coboară, riuri limpezesc sub soare»), pe care grefează problemele și neliniștile existențiale ale omului modern. De aceea, Decebal își pune hamletiana întrebare: «A fi sau a nu fi?»

(Va urma)

Petru URSACHE

DOINA EMINESCIANĂ— EXPRESIE A MENTALULUI ROMÂNESC

Se știe de la Iacob Negruzzi că *Doina* a fost ultima lectură a marelui poet la «Junimea»: un cîntec de lebadă. Era în primăvara lui 1883, se pregătea cu mare fast regal inaugurarea statuii lui Ștefan în fața Palatului domnesc din Iași. Poezia lui Eminescu făcea parte din seria de manifestări naționale care veneau în întîmpinarea evenimentului. «Junimea» însăși, la inițiativa secretarului de redacție al «Convorbirilor literare», a înscris-o în programul propriu, prilejuit de această sărbătoare. Numai cu un deceniu în urmă, Eminescu fusese unul dintre inițiatorii celebrelor festivități de la Putna. Dacă mai adăugăm și activitatea sa polemică intensă împotriva valurilor de străinism, ajutate în ultima vreme de unele puteri să se așeze «pe la noi», înțelegem agitația nervoasă a autorului, cel mai lucid observator al vremii și cunoaștem totodată starea tensională involburată care a pulsant în versurile *Doinii*. «Efectul acestor versuri», scria Iacob Negruzzi referindu-se la momentul cînd au fost citite la întrunirea junimistilor, care contrastau așa de mult cu celelalte «ode» ce se compuneau cu ocazia acelei strălucite serbări, fu adînc, indescriptibil. În contra obiceiului «Junimii» căreia nu-i plăcea să-și manifeste entuziasmul, pentru intîia dată de 20 de ani de cînd exista societatea, un tunet de aplauze izbucni la sfîrșitul cetirii și mai mulți

dintre numeroșii membri prezenți îmbrățișară pe poet».¹

Într-adevăr, *Scrisoarea III*, citită nu cu multă vreme înaintea *Doinii*, nu a fost întîmpinată cu aceeași simpatie unanimă. Schimbarea spontană de atitudine, în legătură cu *Doina* ni se pare firească. Mai mult decît *Scrisoarea III*, al cărei conținut de idei amintea de campaniile politice din «*Timpul*», mai mult chiar decît *Luceafărul*, operă izvorită în mare parte din imaginația și din lecturile filozofice ale poetului, *Doina* exprimă o concepție specifică, născută din humusul autohton, fiind expresia însăși a mentalului românesc. Acesta s-a constituit în decursul timpului, la nivelul maselor, din diverse aluviuni de gînduri și de sentimente, din amărăciunile și suferințele cauzate de bejenile și dislocările de populație, de jalea că frații se răzlețesc, iar limba — dar al pămîntului și al lui Dumnezeu — se află pe calea pieririi. Și astăzi, se mai spune în anumite zone ale țării, cu populație românească majoritară: să ne păstrăm măcar limba ca să nu ne înstrăinăm ființa. Căci înstrăinarea, ca fundament ideologic al mentalului *Doinii* este un proces istoric foarte complex și de lungă durată. Românii de pretutindeni au simțit-o la modul acut al tragicului și au exprimat-o în simboluri poetice care constituie laolaltă limbajul suferinței lor multiseculare: dor, jale, urît, amar, pînă (devenit adjectiv), străin, răzleț, cuvinte scurte și esențiale în semantica lor existențială. Fapt paradoxal este că tocmai jalea, stare psihică «dizolvantă», a devenit un semn al identificării etnice la nivelul întregii Romanii orientale, și prin aceasta, al coeziunii și solidarității, așa cum cei adunați în jurul mormîntului se simt uniți și înfrățiți prin lacrimi și plîns. Versul psalmic «Acolo șezum și plînsam», nu înseamnă dezolare, moleșală psihică, întunecarea conștiinței, ci înțelegerea comună a unei atitudini și întărirea catartice prin suferință. Acestea capătă sub-

stiteute poetice (dor, jale, urit, amar etc.) și devin suport moral al ființei etnice. Multe doine nu au pretexte concrete, un ce sau un de ce. Ele exprimă o stare, un «jelui-m-aș». Dar tocmai prin jeluire (către vint, soare, codru, ape, deci către forțele cosmice, singurele întăritoare în mentalul folcloric), adică prin cintec, sfînta limbă nu se uită, fiind salvată și ființa.

Așa cum Luceafărul nu este copia unui basm, ci un poem autonom, nici *Doina* nu rescrie forma unui anume prototip folcloric identificabil perfect în oralitate. Poetul recompune întreaga atmosferă mai veche ori mai nouă care a dat naștere sentimentului de înstrăinare și de jale. El transformă oralitatea în materie primă, dîndu-i o formă nouă și forța necesară de a cuprinde și exprima cu intensitate sporită durerea neamului. Aici să reținem o deosebire între Luceafărul și *Doina*, cele două capodopere din anul dramatic al sfîrșitului de carieră. Prima poemă cuprinde și ea în compoziție elemente folclorice, dar acestea slujesc viziunilor cosmogonice și titanice, pilonii de susținere ai Luceafărului. În *Doina*, materialul oral intră în construcție pentru a exprima însăși esența poeziei, adică starea de agitație a etnicului și de lamentare în fața tendințelor externe de înstrăinare, fătîșe altă dată (dislocări de populație, deportări, bejenii, forme de aculturație) sau alogene, dar mascate, din timpurile mai noi (diferite forme de acaparare, abilități politice etc.). Se poate spune chiar că nimic din elementele de construcție, în afară de asamblare, nu aparține poetului, ci provine direct din arsenalul mentalului folcloric. Iată cîteva exemple:

1. Formulele «introdutive». Versul «De la Nistru pîn'la Tisa» constituie «formula introductivă» a *Doinei*, iar modelul ei se găsește în multe colecții de folclor din orice zonă a țării, adică pretutindeni unde se vorbește limba română. Eminescu

o reține în varianta următoare din propria-i culegere de texte orale: «Din Sibii pînă-n Abrud/-Murgul apă n-a băut: /Iarbă verde n-a păscut;/ Însă de-o fi și păscut, / A păscut iarbă uscată /Și-o băut apă de baltă/ Cu jele amestecată». O găsim într-o formă aproape identică în colecția manuscrisă a lingvistului ieșean Th. Roșculeț, realizată prin anii 1930: «De la Tisa pîn'la Prut/ noii căi a' obosit/ noii săli — am ponosit/ pîn'pi Mania c-am găsit»² cu varianta la Al. Vasiliu: «Di la Nistru pîn'la Prut/Murgu' api n-o băut/ Cu pūica nu m-am 'filnit /Și nimica n-am vorbghi».³

În baza acestor modele autentice populare, Eminescu a construit și altele, respectînd spiritul oralității: «Din Hotin și pîn'la Mare»; «Din Boian la Vatra-Dornii»; «Din Sătmăr pîn' în Săcele»; «De la Turnu-n Doro-hoi». Prima parte a *Doinei*, care începe cu versul «Cine — au îndrăgit străinii» este structurată în cvasistrofe prin formulele amintite. Recunoaștem aici una dintre inovațiile poetului în ansamblul compoziției. Nu vom găsi în oralitate texte în care formula introductivă șablonizată sau variante ale acesteia să se repete ca în pasajul: «De la Nistru pîn'la Tisa/ Tot Românul plinsu-mi-s-a,/ Că nu mai poate străbate/ De-atîta străinătate./ Din Hotin și pîn'la Mare/ Vin moscalii de-a călare./ De la Mare la Hotin/ Mereu calea ne-o ațin;/ /Din Boian la Vatra Dornii/ Au umplut omida cornii,/ Și străinul te tot paște/ De nu te mai poți cunoaște./ /Sus la munte, jos pe vale/ Și-au făcut dușmanii cale,/ Din Sătmăr pîn' în Săcele/ Numai vaduri ca acele».

Două efecte realizează autorul prin reluarea formulelor introductive ori a variantelor. Mai întîi unul de natură stilistică: organizate în fragmente care se succed ritmic, asigură poeziei o mare forță dinamizatoare și în consonanță cu agitația sufletească a poetului; în al doilea rînd, fiecare fragment titulat de formula introductivă are menirea să

varieze peisagistic starea dezolantă a țării. Experiența lirică nu mai este numai «a lor, adică a unei colectivități care se plinge» (Titu Maiorescu), ci rostirea unei individualități. Eul colectiv, originar își însușește un timbru nou, al poetului Eminescu. El nu este mulțimea, ci unul dintre cei aleși din mijlocul ei, care a străbătut țara în lung și-n lat și poate «da samă» de ceea ce a văzut și a auzit: «Tot Românul plinsu-mi-s-a». Aici nu s-a exprimat la figurat: i-a cunoscut bine la fața locului, și pe român, și pe străin. Doina se individualizează ca expresie și ton, spre deosebire de prototipurile orale, monotone și uniforme. Acestea nu se deosebesc între ele: o doină din Moldova față de alta din Transilvania, sau una de înstrăinare (cu aspect social ori politic) în raport cu alta de dragoste. Doina este aceeași prin text și uneori chiar prin sentiment. Predomină impresia de stare, nu de mișcare, ca la Eminescu, unde fiecare vers vibrează în totalul compoziției și se face memorabil. Încă de la primele modulații, amprenta eminesciană este răscolitoare și de neuitat. Poetul rimează «străbate» cu «străinătate», prima formă utilizată și în poezia proprie, a doua circulând foarte rar în oralitate. A găsit-o Eminescu: «Jalnică străinătate. / Mult ești fără direptate/ Ocolii țările toate/ Și de bine n-avui parte». Aici este vorba de țara străină, nu de străinismul intern, deci de o abstracțiune. Rima exactă sub raportul logicii semantice este străbate/ (al)ita străinătate, întrucât se pune accent pe realitatea concretă, dură și de nesuportat a străinismului. În S-a dus amorul autorul creează un derivat, păstrînd același înțeles, de anevoios și de tragic: «Și poate că nici este loc/ Pe-o lume de mizerii/ Pentr-un atît de sfînt noroc/ Străbătător durerii». Sau ca o izbîndă cosmogonică a lunii: «Peste cîte mii de valuri stăpinirea ta străbate,/ Cînd plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate». Dar rima

regentă pentru întreaga poezie se află în versul al doilea. «Tot Românul plinsu-mi-s-a». Este o inversiune populară frecventă în textele vechi, laice ori bisericești. Simpla ei repunere în circulație echivalează cu însuși actul creator. Greu de crezut că altcineva ar mai folosi-o fără a i se putea arăta originalul devenit eminescian. Este una dintre acele rare expresii literare, care, pierzîndu-și funcția de comunicare rînduită lexicului, se bucură de șansa unui nou destin, prestigios, cel poetic.

Formula introductivă «De la Nistru pin'la Tisa» (și variantele sale din Doina lui Eminescu) îndeplinește, printre altele, funcția geografică de localizare. Din acest punct de vedere se deosebește iarăși de șabloanele orale. Cînd poetul scrie «De la Nistru pin'la Tisa» are în vedere întregul spațiu al României orientale, din partea nord-dunăreană, adică patria naturală și istorică a românilor, unde se vorbește una și aceeași limbă neolatină. Prin această viziune spațială, Eminescu a profetizat, de fapt, Marea Unire. Doina transformîndu-se, dintr-un cîntec de jale într-un manifest politic viguros și de o excepțională forță mobilizatoare. Dacă autorul nu ar fi găsit modelul formulei introductive în realitatea folclorică românească și ar fi inventat-o, s-ar fi putut spune că a introdus idei proprii, străine mentalității populare îndătinată. Dar, din exemplele citate și din altele care urmează, se poate dovedi că Doina se bazează pe o realitate istorico-lingvistică incontestabilă, izvorîtă din fondul cel mai adînc și temeinic al spiritualității populare. De aceea, formula introductivă apare ca o iluminare, ca o «trezie». Ea nu este izolată de corpul poeziei, nu are un caracter ornant, asemenea exemplurilor de tipul «Frunză verde». Primul vers face front comun cu al doilea și așa mai departe, ca într-o explozie în lanț, după cum, cine citește «A fost odată ca-n povești», nu se poate opri aici, logica poeziei

indemnindu-l să continue măcar în gînd: «A fost ca niciodată».

Există și alte formule introductive care se înrudesesc cu cele din *Doina*, în sensul definirii spațiului lingvistico-geografic al României orientale. Ele constituie pretexte pentru metafore ale înstrăinării. Cităm două categorii de asemenea variante. Din prima: «Frunzi verdi di negari,/ La Focșani intră hotari/ Este-un nuc cu frunza rari. /S-o strîns toți cucii din țari/ Și cînti di si omoari». Este o elegie de dragoste culeasă de Mihai Eminescu de prin Moldova, cel puțin așa arată caracterele dialectale. Ea se transformă în doină de înstrăinare în varianta următoare: «La Focșani între hotară /S-au strîns cucii toți din țară/Și cîntă de se omoară./Iară cuca cea bătrînă/Tot încearcă de-i adună./Ea pe dinșii nu i-o strîns/ Numa i-o stîrnit la plîns». Același exemplu apare la Roșculeț: «Frunzi verdi baraboî,/ ni-o făcut maica pi doi/ Ș-o-umplut țărili cu noi./Frunzileană lozioari,/ s-o pornit maica pin țari/ si ni strîngi grămăzioari/grămăzioari nu ni-o strîns,/ numa ni-o pornit la plîns». (lucr. cit., II, p. 247). A doua categorie: «Frunzuleani lozioari, /La Nistru, la mărzioari,/Și strîng frații grămăzioari,/ Întri dinși o surioari».⁴ Și: «Frunzi verdi lozioari,/ La Nistru, la mărzioari,/ Crești-on nuc cu frunza rari,/ cînt-on cuc di si omoari». (Roșculeț, II, 736). Prin urmare, variantele se organizează în jurul ideii de «țară» («La Focșani între hotară») sau de «margine» («La Nistru la mărzioari»). Este o perfectă concordanță cu viziunea spațială eminesciană, geografică și etnico-lingvistică din *Doina*. De altfel această unitate nu este numai simțită, poetizată, ci și gîndită lucid în forme paremiologice, mai precis din perspectiva filozofiei populare: «Bate doba la Moldova și răsună la Craiova», dar și cu varianta întoarsă a zicalei: «Bate doba la Craiova și răspunde la Moldova». La nivelul mentalului, al sistemului gîndirii tradiționale, există o înțelegere conștientă și constituită temeinic a viziunii spațiale din *Doina*

Mihai EMINESCU

DOINA

De la Nistru pin'la Tisa
Tot Românul plînsu-mi-sa,
Că nu mai poate strabate
De-atîta străinătate.
Din Hotin și pin'la mare
Vin muscalii de-a călare;
De la mare la Hotin
Mereu calea ne-o ațîn;
Din Boian la Vatra-Dornii
Au umplut omida cornii,
Și străinul te tot paște
De nu te mai poți

cunoaște.

Sus la munte, jos pe vale
Și-au făcut dușmanii cale,
Din Sătmăr pin' în Săcele
Numai vaduri ca acele.
Vai de biet Român săracul!
Îndărăt tot dă ca racul,
Nici îi merge, nici

se-ndeamnă,

Nici îi este toamna toamnă
Nici e vară vara lui,
Și-i străin în țara lui.
De la Turnu-n Dorohoi
Curg dușmanii în puhoi
Și s-așează pe la noi.
Și cum vin cu drum de

fier,

Toate cîntecele pier;
Zboară păsările toate
De neagra străinătate;

Numai umbra spinului
 La ușa creștinului.
 Își dezbracă țara sinul,
 Codrul — frate cu
 Românul —
 De secure se tot pleacă
 Și izvoarele îi seacă —
 Sărac în țară săracă!

Cine - au îndrăgit străinii,
 Minca-i-ar inima ciinii,
 Minca-i-ar casa pustia,
 Și neamul nemernicia!

Ștefane Măria Ta,
 Tu la Putna nu mai sta,
 Las'arhimandritului
 Toată grija schitului.
 Lasă grija sfinților
 În seama părinților.
 Clopotele să le tragă,
 Ziua-ntreagă, noaptea -
 ntreagă,
 Doar s-a-ndura Dumnezeu,
 Ca să-ți mintui neamul
 tău!

Tu te-nalță din mormint,
 Să te-aud din corn sunind
 Și Moldova adunind.
 De-i suna din corn o dată,
 Ai s-aduni Moldova toată,
 De-i suna de două ori,
 Îți vin codrii-n ajutori,
 De-i suna a treia oară
 Toți dușmanii or să piară
 Din hotară în hotară —
 Îndrăgi-i-ar ciorile
 Și spinzurătorile!

eminesciană. În schimb, când spațiul este perturbat de forțele malefice, artistul reacționează ferm în sensul refacerii lui, cu aceeași conștiință tragică: «Frunză verde mîntă creată /Duminică dimineată. /La Darabani în cea parte/ Ne plîng mamele de moarte». Textul este cules chiar de Eminescu. Dar ce înseamnă «în cea parte» decît «în țară», adică, «între hotari»? Sau cu exemplul «Nestru, Nestru, apî răși/ mult a~ zis cî nu ți-oi treși/ ți-am trecut pî Țiumatati, /puica mă plînză di moarti: /ți-am trecut pîști tot/ puica mă plînză cî-s mort» (Roșculeț, II, p. 353).

În evoluția liricii populare, în special cea de înstrăinare care constituie, cum am văzut, fundalul psihologic al Doinei lui Eminescu, trebuie reținută mutația tematică și răspîndirea geografică a acesteia. La origine, doina de înstrăinare cu accente politice a circulat mai intens în Transilvania și era dominată de cîntece de jale ca forme de protest împotriva luării la oaste în armata austromaghiară. Acestea se distingeau printr-un patetism oarecum naiv ca un apel la umanitate: «Măi neamțule, nu ți-i jale/ Cînd vezi sînge pe curele/ Curgînd din ranele mele?» Feciorul se plînge că lasă plugul pe brazdă, părinții nemîngiați și vesela horă de duminică, pentru a fi minăți în locuri depărtate, la Seci (Viena), spre Italia sau Francia. Această literatură se mută spre răsăritul României unde cunoaște amploare și diversificare stilistică. Unele cîntece sînt adaptări venite de peste munți: «Frunzuleană de măr dulci, /leș măicuți-n dial la cruși/ Și-i vide-ncotro m-or duși. /Di m-or duși-n spri Chirman./ Și știi, maici, cî-s muscal: / Di m-or duși-n spri Ades./ Și știi, maici, cî-s ales./ Și mă plînzî, maici, cu dor./ Cî și eu Ț-am fost fișior:/ Am scos boii din ocol/ Și i-am pus la plugșor...» (P. V. Ștefănuță, lucr. cit., p. 10). Paralelele sînt grăitoare: «Frunză verde de măr dulce. /leși, măicuță-n deal la cruce./Să te uiți cum ne mai

duce...»⁵ și: «Frunză verde de bujor,/ Plinge-mă, maică, cu dor,/ Că și eu ți-am fost fecior./ Ți-am scos boii din obor,/ Și plugul de sub șopron,/ Și-am plecat să fac ogor...»⁶ Sau alt exemplu de înstrăinare forțată: «Frunzuliță de secară./ Rămii țară, țărișoară,/ Rămii tată și măicuță/ Și tu, draga mea puicuță: /Mă duc tocma-n Caucaz/ La nevoie și năcaz: /Mă duc la Arthur cetate/ Unde n-auzi glas de frate./ Nici scrisoare nu răzbate!/ N-or ști nimeni cum oi plinge/ Cum oi zace, cum m-oi stinge»⁷.

Dar dincolo de aceste descrieri domestice și de despărțiri patetico-ceremonioase, care veneau, de regulă, de la firtații ardeleni, lirica estică a dezvoltat elemente retorice noi, îndeosebi blestemul, mai potrivite cu atitudinea protestatară a autohtonilor: «Frunză verde trei migdali,/ Cine cheamă la moscali,/ Ducă-i carnea la cîntari,/ Pielea lui la tăbăcari:/ Ducă-i oasele-n văgzal, /Dacă vrea să fiu moscal./ Și-acolo să putrezească,/ Spini ghimpoși din el să crească/ De moscali să nu grăiască» (Natalia Dăscălescu, 82). Dar cel mai caracteristic aspect al doinei de înstrăinare din această etapă a evoluției sale o constituie apariția cîntecului de răzlețire, dezvoltat în urma jocului de-a hotarele. El își are prototipul în seria de variante cu introducerea tipică «La Focșani între hotară», și s-a individualizat în câteva texte remarcabile ca registru liric și ca modalitate de cosmicizare a dramei etnicului. Este vorba, de pildă, de Cîntecul răzlețului din colecția citată a lui Al. Vasiliu: Frundzi verdi pădureț/Oliolio, frați răzleț!/ Ci di cîn(d) te-i răzlețit,/ Pi la noi n-ai mai venit./Cum ti pling surorili/ Pi tăti cărările./ Cum ti plingi cei mai mari,/Cu păr galbin pi spcinari./Si usuci frundza-n vali./Cum ti plingi mnijloții,/Cu rochița tarcinii/ Cu lacrimi pîn-n bărbgii,/ Si usuci frundza-n gii./ Și ti plîngi cei mai mnici,/ Cu rociia di-alăgici./ Frundza-n codru si dispici/ Darî plîngî, cini ti plîngi./ Dar ti plîngi maici-ta./ Văili și răsuna,/ Apili si tulbu-

ra,/ Pcetrili și cufunda,/ Luna-n singi si-ncega.⁸ Cîntecul răzlețului a renunțat la formele alegorice din «La Focșani între hotară» și la ambiguitatea tematică (pendularea între erotică și înstrăinare). El și-a precizat statutul de doină de înstrăinare, mai exact de răzlețire, fenomen caracteristic în istoria mai nouă a estului României orientale, și cu puternice implicații politice. Eminescu a intuit această ipostază a cîntecului de înstrăinare, faptul fiind de bun augur pentru fondul protestatar și politic al Doinei sale.

2. Versuri și expresii poetice.

Caracteristice în prima parte a poeziei sînt și unele versuri ori expresii poetice, avînd de asemenea la bază prototipuri orale. Lăsăm la o parte construcțiile curente în vorbirea obișnuită și identificabile în versurile: «Au umplut omida cornii»; «Numai vaduri ca acele»; «Îndărăt tot dă ca racul»; «De neagra străinătate», care nici nu dețin o cotă prea mare de poeticitate. Poetul le-a utilizat pentru realizarea unor rime rare. Cine citește «Din Sătmar pîn' în Săcele/ Numai vaduri ca acele» își însușește ușor acest distih tocmai datorită funcției mnemotehnice a rimei. Avem însă în vedere expresii și versuri despre care știm sigur că s-a pornit de la modele orale, pentru că le găsim, cum s-a văzut și mai sus, în propria-i colecție de poezii populare. Spre exemplu distihul «Și străinul te tot paște/ De nu te mai poți cunoaște» are corespondentul în colecție: «Și mîncatu-s de streini/ Ca iarba de boi bătrîni:/ Și mîncatu-s de dușmani/ ca iarba de boi plăvani». Modelul amîndurora circulă în oralitate sub formă: «Căci păscut sunt de străini/ Ca iarba de boi bătrîni./ Și păscut sunt de dușmani /Ca iarba de boi plăvani». Să se rețină sinonima străin-dușman așa cum o conservă mentalitatea populară. Distihul din Doina: «Nici e vară vara lui/ Și-i străin în țara lui» poate fi identificat în colecția Roșculeț: «Asti vari n-o fost vari/ ș-o fost om potop

ș-o pari/ și ni-o ars la ininioari». Este sfîrșitul doinei citate care începe cu versul «Frunzi verdi baraboi» («...ni-o făcut maica pi doi/ ș-o-mplut țările cu noi»). De asemenea, «Numai umbra spinului/ La ușa creștinului» este un șablon de mare circulație în tradiția folclorică românească, notat și de Eminescu: «Că mila streinului/ Ca și umbra spinului,/ Cînd vrei să te răcorești/ Mai tare te dogorești».

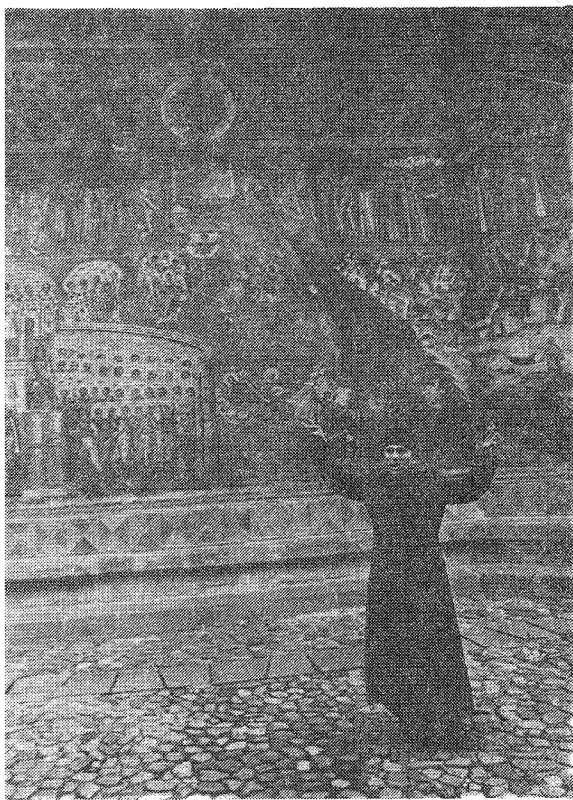
Mai dificilă este identificarea grupului: «Și cum vin cu drum de fier/ Toate cîntecele pier». În orice caz, următorul («Zboară păsările toate /De neagra străinătate») este invenție eminesciană ce se încadrează între șabloanele orale. Perpersicius crede că distixul «Și cum vin cu drum de fier/ Toate cîntecele pier» ar fi de influență livrescă. El citează poeți romantici de prestigiu care au poetizat efectele dezastruoase ale dezvoltării tehnicii. Nu este exclusă ipoteza. Dar poetul putea la fel de bine să se inspire, cum a făcut-o peste tot în cuprinsul Doinei, din istoria mai veche ori mai nouă a Țărilor române. El cunoștea și era mai impresionat de efectele catastrofale ale invaziilor, începînd cu cele tătare, continuate și intensificate la modul draconic în epoca modernă. Expresiile: «vin tătarii», «vin turcii», «vin muscalii» erau curențe. Fenomenul acesta unic în istoria Europei civilizate a fost observat și de Jules Michelet și comentat în stilul lui caustic și demascator: «L'Occident dans son égoïsme, a ignoré les calamités qui enveloppaient l'Orient. Les sauterelles dévorantes s'étaient abattues les champs de la Moldavie, de la Valachie. C'est de ce nom que les Roumains désignaient les armées russes: armées affamées mendiantes: ou elles passent, rien ne reste».⁹ Drumul de fier evocat de Alfred de Musset în *Noaptea sae* este pentru Eminescu, drumul «lăcustelor».

Doina izvorăște din realități tradiționale autentice și dramatice, dintr-un mental bine structurat pe temele complexe și

involburate ale înstrăinării, fenomen unic în istoria Europei răsăritene. Poetul se folosește de șabloane literare îndătinat, căroro le adaugă un liant imagistic propriu: formule introductive, paramiologice și expresii consacrate. Dat fiind caracterul stabil și instituționalizat prin circulație, ele fac parte din «fondul principal» al tezaurului folcloric și se comportă, în procesul comunicării, asemenea cuvintelor de bază din limbă. Așa cum termeni ca mamă, țară, pămînt, piine, biserică, apă, cer, soare, (toți latini) sînt la fel de bine cunoscuți și mai ales simțiți de întreaga populație de pe cuprinsul Romaniei orientale, și formele poetice consacrate din Doina se dovedesc a fi perfect accesibile pretutindeni. Condiția capodoperei — ne referim la *Miorița*, *Lucafărul*, *Doina*, — este să-și aleagă materia primă, lexicală și imagistică, din zestrea comună a vorbitorilor aceleiași ecumenii.

3. Blestemul. Partea a doua a poeziei este diferită formal de prima. Ea începe cu un blestem din patru versuri (primul: «Cine-au îndrăgit străinii...») și se încheie cu altul din două («Îndrăgi-i-ar ciorile/ Și spinzurătorile»). Între ele se află inclusă invocația retorică «Ștefan, Măria Ta», care se întinde pe un număr mai mare de versuri. Toate cele trei elemente poetice sînt forme retorice celebre în literatura română. Dintre părțile constitutive ale Doinei primul blestem («Cine-au îndrăgit străinii/ Mîncă-i-ar inima ciinii/ Mîncă-i-ar casa pustia/ Și neamul nemernicia») a solicitat cel mai mult eforturile creatoare ale autorului. Aceasta se poate constata din cercetarea laboratorului de lucru care arată că segmentul respectiv de poezie a prilejuit cel mai mare număr de eboșe. «Varianta G», în sistematizarea eboșelor făcută de Perpersicius, începe astfel: «Cine ne-au adus Muscalii/ Aibe-n lume partea boalei», cu reluări ca: «Cine ne-au adus Muscalii/ Prăpădi-l-ar focul jalii», și «Cine-au îndrăgit pe Greci/ Arză-l focu-n veci de veci».

Ordonarea lui Perpessicius respectă succesiunea reală a momentelor creatoare, punându-se în evidență firul ideii poetice. «Varianta C» cunoaște următoarea formulare: «Cine ne-au adus străinii/ Minca-i-ar inima ciinii/ Minca-i-ar casa pustia/ Și nevasta văduvia/ Și copiii săracia./ Cine-au adus pe străini/ Ducă-i corbii carnea-n spini/ Și oasele-n mărăcini./ Iar cine mi-au fost mișel /Seca-i-ar inima-n el./ Cum dușmanii mi te seacă/ Săracă, țară, săracă». Pasajul este prea lung și greoi datorită paralelismului sintactic. De aceea a fost înlocuit cu forme din ce în ce mai concise.

Intenția, nerealizată încă, se vede în «Varianta F»: «Cine ne-au adus străinii./ Minca-le-ar inima ciinii/ Minca-i-ar casa pustia/ Și neamul nemernicia./ Că sint răi și sint mișei/ Seca-le-ar inima-n ei/ Cum te pradă și te seacă/ Săracă țară, săracă! Poetul a eliminat unele versuri din fiecare variantă, pe altele le-a redistribuit în cuprinsul Doinei, pentru

a ajunge la forma finală a blestemului numai din patru versuri. Studiul variantelor mai evidențiază un aspect al momentelor creației, probabil un fapt unic la Eminescu. De obicei poetul pornește de la forma brută populară, pe care o intelectualizează prin prelucrări succesive. De data aceasta stilizarea pornește de la un bruion de factură amalgamată și cvasicultă. În urma răbdătorului exercițiu artizanal s-a ajuns la simplitatea și conciziunea formală a primului blestem, care dă impresia de perfectă autenticitate folclorică. Nu este o creație spontană, asemenea celei orale, ci una calculată, sub raport tehnic, savantă.

Retorica imprecăției are aici o explicație profundă ce ține de psihologia abisală, ca orice formă de manifestare a subconștientului colectiv. Vorbind despre visurile de premoniție, C. G. Jung ne spune că acestea devin realitate numai dacă sint produse onirice ale «oamenilor mari».¹⁰ Se știe cât de hotărâtor putea fi visul (în lumea greco-romană) pe care îl avea împăratul, un general ori o vestală în ajunul unei bătălii decisive. Ne-o spune adesea Suetonius, în celebra sa istorie despre cei doisprezece cezari. Creștinismul a debutat și el cu un vestit vis de premoniție, care a însemnat totodată actul de întemeiere istorică a noii credințe. Este vorba de visul lui Constantin cel Mare, în preziua luptei cu trupele comandate de Maxentius. Shakespeare l-a utilizat în formă ermetică în drama Macbeth, iar Eminescu în Scrisoarea III. Orice vis de o anume fabulație și prestanță este urmat de stări angoasante. Întreaga istorie a Turciei europene este tulburată de angoasele fără leac ale sultanilor care n-au înțeles simbolismul înclinării mirificului arbore alegoric «deasupra Romei nouă», de fapt a bătrînului Danubiu. Astfel, visul premonitoriu al «oamenilor mari», cînd i-au putut fi descifrate cheile secrete, a devenit creator de istorie și de cultură,

de aceea s-a bucurat de o mare considerație în trecutul omenirii.

Și blestemul (imprecația) a avut o istorie asemănătoare, pentru că putea să decidă, în manieră proprie, raporturile dintre oameni sau dintre popoare. Litera sa era interpretată și ascultată cu strășnicie. Blestemul părintelui pe patul morții crea prin logos o realitate la fel de sigură și iminentă ca și cea provocată de visul premonitor. În tratatele de retorică, blestemul trece drept o figură neagră, datorită forței distructive a limbajului. Logosul a creat lumea, el o și poate anula, adică lui îi stă în putere să provoace sfârșitul, apocalipsa. Ce rost aveau jelanțiile și imprecațiile prorocilor biblici decît să vestească fiilor lui Israel prăbușirea unui eon istoric? «Figure, ni se spune într-un dicționar de poetică, par laquelle on invoque une puissance surhumaine, en appelant sa malédiction sur la tête d'un ennemi présent ou non. L'imprecation est une figure noire».¹¹ Așa cum cunoștea sau măcar intuia funcția formatoare a visului premonitor, Eminescu era ferm convins și de cea malefică a blestemului. Nu este vorba aici de o simplă figură de stil, ci de credința alimentată de o cultură multimilenară. Pentru că poetul avea conștiința personalității sale, ca «om ales», în sensul teoretizat de Jung, nu se îndoia de faptul că dorința ca blestem se poate transforma în împlinită realitate răzbuunătoare. Cum era familiarizat cu literatura ocultă și ermetică, rod al studiilor vienez-berlineze, jocul cu variantele pe care le inventa și le transforma, trebuie să-i fi părut asemenea îndeletnicirii lui Dandionis, pasionat de secretele hieroglifelor. Dorind să se incorporeze în timpul lui Alexandru cel Bun, eroul povestirii se cufundă în misterele unui tratat de astrologie în care îi apăreau «constelațiuni zugrăvite cu roș, calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă».¹²

Așa și poetul, a extras

dintr-un număr nedefinit de variante hieroglifa cea mai încărcată de latențe specifice «figurii negre».

De altfel mitul oamenilor mari creatori de blesteme înfricoșătoare și punitive îi era cunoscut din cultura română veche. Cînd se afla la Viena (aflăm din monografia lui G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*) conaționalii poetului organizau un tip de teatru istoric, cu scene din viața feudală, în care era transpusă în formă pamfletară acordarea de privilegii boierești. Cel căftănit era afurisit astfel de o închipuită obștească adunare: «...iar de-a fi să fie și cartea noastră să nu o cinstești, și în seamă să nu o ții, și ris și batjocură de ea să faci, atunci să fii proclat și anaftimă și afurisit de 335 sfinți părinți din Nichea și buricul iadului înghi-tă-te și setea Gheenei muncească-te, și focul dragostei ardă-te și vinul în oțet să ți se prefacă și berea în apă să ți se schimbe și să ai parte cu Arie ereticul...»¹³ Textul nu-i era necunoscut lui Eminescu. Acesta este un fragment din celebrul blestem al lui Ștefan cel Mare pe care domnitorul îl rostea și-l inscria în slovă de fiecare dată cînd întemeia ori înzestra o biserică. A fost consemnat cu toată solemnitatea cerută de gravitatea momentului și în 1497, la tirnosirea bisericii mari de la Mănăstirea Neamț, de el ctitorită. Iată textul după una dintre lucrările lui N. Iorga, lăsînd la o parte introducerea care interesează mai puțin: «Iară după a noastră viață cine va fi Domn pămîntului nostru, și iarăși fie pre care Dumnezeu va alege Domn să fie pămîntului nostru Moldovei, acela să nu clătească niciodată a noastră danie și întăritură, ci s-o întărească, și să întemeieze pre aceea a noastră sfîntă Monastire de la Neamț. Iară cine se va ispiti, să o clătească, cea mai sus scrisa noastră danie și întăritură, aceia să fie blestemați de la Domnul Dumnezeu și Mintuitorul nostru Isus Hristos, și de la Prea Curata Maica lui Dumnezeu, și de la

sfinții patru Evangheliști, și de la doisprezece Verhovnici Apostoli, și de la ceilalți din sfinți trei sute optsprezece Părinți, cei de la Nikeia, și de la toți sfinții, cari din veac au plăcut lui Dumnezeu, și să fie asemenea Iudei și blestematului Arie (...)»

Destinul nostru etnic a făcut ca acești doi oameni aleși ai neamului, Ștefan cel Mare și Mihai Eminescu, să se întâlnească în *Doina* tocmai pe linia retoricii negre. Ștefan este chemat de poet să fie executorul năprasnic în spiritul celui de al doilea blestem. Figura voievodului apare în conformitate cu imaginația populară. În folclor Domnitorul este o personalitate legendară, un duh păzitor al locului. El a luat cu sine armele fermecate, sabia, buzduganul și buciul (cornul) și se așteaptă să se întoarcă pentru a îndeplini visul de răzbunare al neamului. Eminescu și-l imaginează pe sfântul izbăvitor sunînd din corn, în trei rînduri, ca și cum ar fi vorba de un război ritualic, apocaliptic, dus de o ființă suprafirească. Prin invocarea «Ștefane, Măria Ta», care ocupă aproape o jumătate din poezie, *Doina* devine un cîntec de luptă. Cu alte cuvinte, autorul i-a redat funcția originară despre care vorbește D. Cantemir: se cînta înainte de începerea luptei, pentru îmbărbătarea oștirii. Astăzi întreaga Românie, cea profetizată de marele poet al retoricii negre, o cîntă în surdina ori pe străzile învălmășite de mulțime, lăsîndu-se îmbătată de dînsa. Mai mult decît *Deșteaptă-te române* ori decît chiar *Hora Unirii* care și-au avut gloria lor odinioară, *Doina* trezește fiorii redeșteptării. Este un nou «La arme» al românilor.

NOTE

1. Iacob Negruzzi, *Eminescu* (necrolog), în «Convorbiri literare», 1889, nr. 4 (1 iulie), p. 292.

2. Theodor Roșculeț. *Materiale folkloristice. II. Culegere efectuată în Ținutul Codrilor* (jud. Lăpușna, Orhei și Bălți), 1928, p. 527.

3. Al. Vasiliu. *Literatură populară din Moldova*. Ediție critică îngrijită de Petru Ursache. Editura «Minerva», București, 1984, p. 244.

4. P. V. Ștefănuță, *Cercetări folclorice în Valea Nistrului — de jos*, București, 1937, p. 104.

5. *Flori alese din poezia populară*, Prefață de Mihai Pop. Ediție îngrijită de D. Șerb. Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1960, p. 137.

6. *Flori alese din poezia populară*, lucr. cit., pag. 141.

7. Natalia Dascălescu, *Regiunea Codrilor Basarabiei, Chișinău*, 1936, p. 81.

8. Al. Vasiliu, lucr. cit., p. 245.

9. Jules Michelet. *Legendes democratiques du Nord*. Presses universitaires de France, 1968, p. 234 — 235.

10. C. G. Jung. *L'homme a la decouverte de son ame. Structure et fonctionnement de l'inconscient*. Prefaces et adaptation par de Dr. Cahen; dixieme edition entierement revue et augmentee. Paris, Payot, 1962, p. 273 și urm.

11. Henri Morier, *Dictionnaire de poetique et de rhetorique*. Presses Universitaires de France, Paris, 1975, p. 537.

12. Eminescu. *Proza literară*. Ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu. Cu un cuvînt înainte de Eugen Simion. Editura pentru literatură, București, 1964, p. 35.

13. G. Călinescu. *Viața lui Mihai Eminescu*. Ediția a doua revăzută (ș. a.), București, «Cultura Națională», p. 233.

OPERA LUI M. EMINESCU ÎN ÎNTREGIME ȘI FĂRĂ «REDACTĂRI»

Posibilitatea reală, de mult visată dincoace de Prut și abia acum ivită, de a cunoaște opera lui Mihai Eminescu în întregime și fără «redactări» de tot soiul este adevărată de pregătirea — la editura Hyperion din Chișinău — a 16 volume de poezie, proză, dramaturgie și publicistică ale genialului scriitor. Primele cărți au luat deja calea spre tipografie. Spicuim din cuprinsul lor:

Volumul I: Studiu introductiv. Lămuriri asupra ediției. Poezii publicate în timpul vieții. Lista manuscriselor lui M. Eminescu din Biblioteca Academiei Române. Comentarii. Reproduse după periodice și manuscrise.

Volumul II: Poezii postume. Anexe I. Anexe II. Comentarii. Reproduse după manuscrise.

Volumul III: Literatură populară. Poeme originale de inspirație folclorică. Lirică populară. Bălade. Dramatice. Basme în proză. Proverbe, asemănări, cimilituri. Cintece de lume. Irmoase. Comentarii. Glosar. Reproduse după manuscrise.

Volumul IV: *Teatru* I. Originale: Întinericul și poetul. Amor pierdut — viață piedută. Emmi Mira. Mureșanu — Tablou dramatic. Andrei Mureșanu — Tablou dramatic într-un act. (Mureșanu). (Decebal). Infamia, cruzimea și disperarea sau peștera neagră și căjuile proaste sau Elvira în disperarea amorului. Gogu tatii — Comedie în 3 acte. Bogdan Dragoș. Gruie Sânger — Tragedie. Minte și inimă. (Alexandru Vodă). (Alexandru Lăpușneanu). Cel din urmă mușatin. II. Anexe: Ovid (În Dacia). Crucea-n Dacia sau Joe și Crist. Genala Doamna

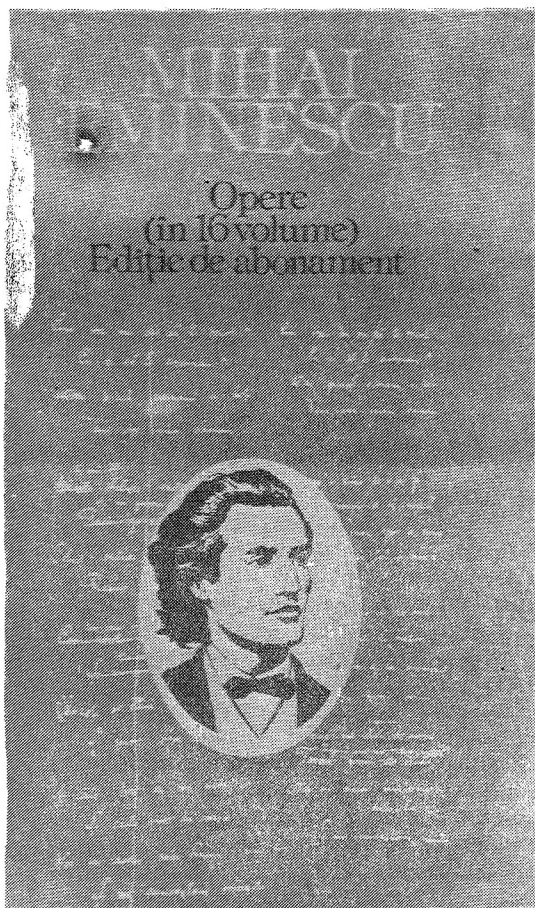
Chiajna. Copii de pe natură! Convorbiri literare — Romancero espaniol. Arpad — Regele ungarilor. Operetă cu cintece în 3 acte. La gura sobei! Quiproquo. (Bogdan Vodă). (Elfrida). Demon și inger (o tragedie). (Shakespeare. Richard al III-lea). Teatru. Juneja lui Mirabeau. Dramă în 4 acte. Împăratul. Împărăteasa. Bedlam-Comodie — Bedlam-Comedia. Cenușotcă. Comentarii. Reproduse după manuscrise.

Volumul V: *Teatru*. I. Traduceri. - Diplomatul. Comedie-n 2 acte, de Eugene Scribe și C. Delavigne. Hisrion. Dramă într-un act de Guilom Ierwitz. (Tasso) Văduva din Ephes. Virful cu dor. Baladă română. În trei părți. Textul F. de Laroc. Muzica de Zdislaw Lubicz. Traducere de M. E-scu. Timon din Atena. Lais. Comedie antică într-un act, în versuri. Arta reprezentării dramatice. Dezvoltată științific în legătura ei originală de Profesorul dr. Enric Theodor Rotcher. Partea generală. Partea întâia — Principiile sistematice. Partea specială (Partea aplicată). Reprezentarea caracterelor. II. Addenda: Smeul Noptii. Margo Contessa. O palmă sau Voinicos da Fricos. (Minegmii sau Frații cei de gemine). Comentarii. Reproduse după manuscrise.

Volumul VI: *Proza literară* Antume. I. Originale: Făt-frumos din lacrimă (Poveste). Sărmanul Dionis. Novellă. La aniversară. Cezara. II. Traduceri: Lanțul de aur. Novellă svedică de Onkel Adam. Postume. Contra-pagină. Geniu pustiu. I. Tasso-n Scoția. II.....III.....Poesis (Avataarii faraonului Tlă) 1. (Legenda cîntărețului). 2. (Istoria unei lacrimi). Scrisoare către Angela. 3. (Fragment). 4. (O taci, ce spui că mă iubești, copilă...). Aur, mărire și amor. (Moș Iosif). (Iconostas și fragmentarium). (Părintele Ermolachie Chisăliță). (La curtea cuconului Vasile Creangă). (Archaeus). Visul unei nopți de iarnă. (Moartea lui Ioan Vestimie). Fragmentarium. (Ea era albă ca zahărul). (Ah! dac-aș fi ce am fost). Amalia. (Falsificatorii de bani). (Fragmentarium — Cînd eram încă la Universitate). (Margareta și Ane). (În privința virstelor la femei...). Comentarii. Reproduse după manuscrise și periodice.

Volumul VII: Studiu introductiv. Introducere la volumul al VII-lea. Traduceri. Transcrieri. Excerpte: (Moritz Lazarus, Das Leben der Seele). Cultură și știință.

Kant (Critica rațiunii pure). (Eftimie Murgu, Logica sau filosofia formală). (August Leskien, manual de limbă paleoslavă (vechea slavă bisericească)) Ideile lui Machiavelli.

Volumul VIII: Traduceri. Transcrieri și excerpte din germană și franceză. Adolf Fick. Teoria mecanică a căldurii. Julius Robert Mayer. Observațiuni asupra naturii neviețuitoare. Carey. Principes of social sciens. P. Coel Schachinr. Nașterea albinii. John Stuart Mill. Despre guvernul reprezentativ. Montesquieu De L'esprit des lois. Fiziografie I, Ms. 2270. Notițe și reflecții fugare — în general pe versoul filelor. Fiziografie II, Ms. 2267. Notițe și reflecții fugare. — Ms. 1829. Pământul ca planet, mișcările lui. O alegorie veche și pururea nouă de Balthasar Gracian. Clan! cu toții frați iubii de Mark Twain. O baie caldă în Egipt de Alexandre Dumas. O baie rece în Egipt de A. Danzats. Henryette Serrey

Armand de Lagneau. Descrierea cumei în Tucidide. Maxime, aforisme de La Rochefoucauld. Monstrul verde de Gerard de Nerval. Dicționarul de rime.

Volumul IX: Lămuriri asupra editării publicisticii eminesciene. Studiu introductiv. Publicistică 1870-1877. *Albina, Familia, Federațiunea, Convorbiri literare, Curierul de Iași*. Din manuscrise. Cu paternitate incertă. Transcrieri. Comentarii. reproduceri după manuscrise și publicații.

Volumul X: Studiu introductiv. Lămuriri asupra editării publicisticii din acest volum. Publicistică. 1 noiembrie 1877 — 15 februarie 1880, «Timpul». Din manuscrise. 1877. Cu paternitate incertă. Comentarii. Addenda. Texte din «Curierul de Iași», din «Timpul», din «Telegraful român», din manuscrise. Cu paternitate incertă din «Curierul de Iași», din «România liberă». Reproduceri după publicații și manuscrise.

Volumul XI: Studiu introductiv. Publicistică. 17 februarie — 31 decembrie 1880. «Timpul». Comentarii. Reproduceri după publicații și manuscrise.

Volumul XII: Lămuriri asupra editării publicistice din 1881. Publicistică. 1 ianuarie — 31 decembrie 1881. «Timpul». Din manuscrise. Cu paternitate incertă. Comentarii. Reproduceri după publicații și manuscrise.

Volumul XIII: Lămuriri asupra editării publicisticii din 1882—1883 și 1888—1889. Publicistică. 1882—1883, 1888—1889. «Timpul», «România liberă», «Fintina Blanduziei». Din manuscrise. Cu paternitate incertă. Transcrieri. Comentarii. Addenda. Reproduceri după publicații și manuscrise.

Volumul XIV: Studiu introductiv, Lămuriri asupra editării din traduceri eminesciene. Eudoxiu Hurmuzaki. Fragmente. Istoria românilor. Franz Bopp. Gramatica critică abreviată a limbii sanscrite. Articole și excerpte. Teoria statului și a vieții sociale. Teoria culturii. Fragmente istorice. Economia politică. Științele naturii. Comentarii.

Volumul XV: Studiu introductiv Lămuriri asupra editării acestui volum.

Texte originale și traduse inedite. Comentarii.

Volumul XVI: Studiu introductiv. Corespondență. Documentar. Comentarii. Reproduceri după publicații și manuscrise.

Operele eminesciene în 16 volume vor fi tipărite în anii 1991-1995 și ne pun la dispoziție o avere spirituală fără de seamăn în istoria neamului nostru.

Drept care vă indemnăm să mergeți la librărie spre a vă abona la cărțile ce ne favorizează cunoașterea multilaterală și profundă a creației eminesciene.

P.S. Dar la cele 10 volume de Opere ale lui Vasile Alecsandri ați reușit să vă abonați?

V-ATI ABONAT LA OPERE DE ION LUCA CARAGIALE?

Operele nemuritoare ale clasicului literaturii române Ion Luca Caragiale ne-au fost cunoscute, parțial, și pînă acum. Ba studenții chișinăuieni montează drama *Năpasta*, ba o editură basarabeană îndrăznește să publice cartea pentru copii *Domnul Goe*, ba un volum de nuvele și schițe, trecut cu greu de dincolo de Prut, descrețește fruntea unui intelectual ahtiat de lecturi variate și delicioase...

Totuși, ca și ceilalți scriitori naționali, ba — o mie de scuze! — mai mult chiar decît ceilalți, Ion Luca Caragiale ne-a lipsit. Fiind un popor plin de umor pururi tonifiant, pornit în permanență spre glumă, inclusiv spre cea fără perdea, avînd în sine un acut simț al replicii spontane, mustind de subînțelesuri multiple și profunde

(aluzia, echivocul, calamburul nu ne sînt străine, slavă domnului, nici în prezent), este de mirare că n-am căutat — cu toții — dincolo de orice sîrmă ghimpată, absolut orice miniatură rămasă de la acest mag al cuvîntului și al replicii prin esență scenice. Ion Luca Caragiale strălucește prin verva și spiritul său, este de-a dreptul scînteietor în replicile sale, manifestă în permanență un inegalabil talent de mim și povestitor. *O noapte furtunoasă*, *O scrisoare pierdută*, *Năpasta*, *Conul Leonida față cu reacțiunea*, *D-ale carnavalului*, *O făclie de Paște*, *La Hanul lui Minjoală*, *Kir Ianulea* și multe alte opere dramatice și în proză (inimitabilele *Momente*) sînt semne concrete ale unei literaturi care va trăi în veci.

De aceea intenția editurii Hyperion de a publica în 1992 4 (patru!) volume de *Opere* caragialiene merită toată susținerea fiecărui concetățean de-al nostru. Susținere prin faptă, nu numai prin vorbă. Adică prin abonare la ediția anunțată. Costul unui abonament fiind de 14 (paisprezece) ruble, credem că nu e scump, iar dacă vă pare scump, încercăm să vă liniștim, în stilul vorbei populare: scump, dar face! Gîndiți-vă cu toții la cuprînsul volumelor:

I. Teatru: *O noapte furtunoasă*; *Conul Leonida față cu reacțiunea*; *O scrisoare pierdută*; *D-ale carnavalului*; *Năpasta*.

II. Momente, schițe, notițe critice: *Un pedagog de școală nouă*; *Mitică*; *Tempora*; *Tren de plăcere*; *Triumful talentului* etc.

III. Nuvele, povestiri, amintiri, versuri, parodii, varia: *Nenorocirea unei zine*; *Exces de zel*; *Luptă dreaptă*; *Un creditor turbat*; *O făclie de Paște* etc.

VI. Publicistică literară — artistică și politică. Scrisori.

Acum, cînd aflăm din surse absolut sigure ce și cită bogăție spirituală cuprind *Operele* caragialiene, ar fi păcat să nu ne abonăm la ele.

AMINTIRE RECUNOSCĂTOARE

Popoare ale Occidentului, care de atîta timp, departe de barbarie, cultivați artele păcii, păstrați întotdeauna o amintire recunoscătoare pentru națiunile orientale care, așezate la frontierele Europei, v-au ocrotit și apărat de potopul tătarilor, de armatele turcilor...; nu uitați mai ales ceea ce voi datorați nefericitei României.

HOFFMANN

SCURT ȘI NEPĂRTINITOR

Din poporul român se nasc capuri care sînt de frunte și ar putea fi folosite ca mostre de odoare scumpe — se nasc capuri care au și înlăuntrul lor aceea ce vădesc pe deasupra. Căci pricepere mai ușoară, minte mai deschisă, agerime mai mare împreună cu purtare delicată, cum vezi de multe ori chiar la cel mai simplu Român, nu găsești nicăieri. Dacă poporul acesta ar fi împreunat și s-ar putea înălța la cel mai înalt grad al luminării minții el ar fi vrednic să steie în fruntea omenirii întregi. Și pe lângă acestea și limba românească este atît de frumoasă și de bogată, încît cu deosebire s-ar potrivi să fie vorbită de cel mai luminat popor din lume.

Ana BANTOȘ

«...SÎNT CA UN CER PRINTRE BRAZI...»

Astăzi, poate mai mult ca oricând, sintem absorbiți de valorile trecutului, manifestând atenție crescândă în special față de moștenirea culturală și literară ce ne aparține pe drept, dar pe care pînă acum nu am cunoscut-o. Nu știm nimic sau aproape nimic despre un șir de personalități ale Basarabiei care au activat în răsimpul dintre cele două războaie, contribuind la reintegrarea noastră în contextul spiritualității românești. Din acea perioadă de febrile căutări, de renaștere a basarabenilor, vine către noi glasul Magdei Isanos, de la nașterea căreia s-au împlinit în aprilie curent 75 de ani. Viața și creația poetei au fost evocate recent în cadrul unei conferințe jubiliare desfășurate sub egida Institutului de Literatură al Academiei din Moldova. În comunicările lor participante la conferință (cercetătorii literari: Vasile Badiu, Veronica Bătcă, Maria Teodorovici (Iași), Victor Cîrîmpei, Alina Ciobanu, Lilia Toma și alții) au conturat multiplu biografia de creație a scriitoarei ce întrunește pagini rezistente de poezie, proză și publicistică.

Trăsătura dominantă a operei Magdei Isanos este lirismul profund, delicat, de o feminitate aparte. Zbuciumul sufletesc al tinerei poete care ne privește din fotografie (reprodusă, de altfel, și pe coperta volumului Magdei Isanos editat anul trecut la Chișinău) cu ochi pătrunzători și cu zîmbet ce denotă noblețe spirituală a oscilat între doi poli: optimism și deznădejde. Versurile sale respiră elan vital inepuizabil, purtînd amprenta unei curioase împletiri de suavitate și vigurozitate a sentimentului: «Mereu cheltuindu-mă-n timpul bogat,/

COMEMORĂRI

eu sînt ca un cer printre brazi» sau: «Dreaptă luci tinerețea mea, ca o sabie,/ Și fiecă vis păzit de dînsa-nflori;/ ...buzele mele spuneau uneori: «Voi muri...»/ ...însă pe toate mările-avem o corabie.» («Lampa»).

Conștiința unui sfîrșit apropiat produce deznădejdea din poeziile sale. Dar a spune numai atît este puțin. E remarcabilă forța feminității invocate pentru a converti disperarea și pesimismul. Această calitate are, în ultimă instanță, anumite tangențe cu puterea bărbătească de rezistență a spiritului. Nu există însă un cuvînt adecvat care să exprime bărbăția sufletului feminin. «O femeie bărbată» — este o expresie simplistă și liniară. Acest lucru se înțelege clar mai ales la lectura poeziei Magdei Isanos. În literatura noastră nu sînt atît de frecvente cazurile cînd suferințe mari au declanșat un lirism copleșitor, precum este cel ce răzbește din poezia Magdei Isanos:

«Cînt ca privighetorile oarbe
Nu știu, eu sorb cîntecul sau
el mă soarbe.

Atît de sus ne-nălțăm cite
odată...
Sufletu-mi arde de-o flacără
înfricoșată...»

E copleșitor și puțin bizar acest lirism izvorit dintr-un suflet obsedat de gîndul morții ce-i dă tîrcoale și de încrederea în viață, într-o viață ce va dura și după trecerea pe celălalt tărîm:

«Cu fiecare lucru, azi știu,
mă-nrudesesc și de zarea mea ȋu.
Revolta s-a făcut suris, durează
această plină fără greș amiază».

Religiozitatea versurilor citate are tangențe cu seninătatea ciobanului din balada populară «Miorița».

Sinceritatea și rostirea simplă sînt în măsură să exprime sufletul larg deschis către o trăire plenară senină. Universul din care ni se confesează poeta este de un pitoresc nelimitat, inundat de soare primăvăratic. Versurile mărturisesc energie interioară nestăvilă:

«Eram aproape de pământ și
frintă
de marea mea putere ca un
ram».

Doar «lumina putredă» are
ceva autumnal în ea, crepuscular
și sugerează o confuzie voită de
anotimpuri, o contopire a lor:
«Mi-i dor să sap în inimi
ca-ntr-un lemn /un nume ce-l
purtăm cu toții: viață».

Un flux nesfârșit de energie
și de credință determină puterea
de judecată și logica senină a
poetei predispusă să se autocon-
templeze, să mediteze asupra
existenței. Situind în proximitate
imediată viața și moartea, Magda
Isanos intuiește cu precizie
revelatoare zone profunde ale
dăinuirii umane.

Plenitudinea sentimentului
vital conferă trăirii poetice ima-
ginea unui fruct împlinit cu
aromă tulburătoare, miezul
suculent și gustul dulce-amar,
fruct aureolat de autoare cu
generozitate și recunoștință. To-
tuși persistă ca o umbră conști-
ința sfârșitului apropiat. Același
Memento mori! ce cauzează
condensarea trăirii la maximum
provoacă tentația de a privi la
viața de aici cu ochi de dincolo
de moarte.

Poezia sa, așa cum mă-
rurisesc aproape toate ciclurile
publicate, se naște din confrun-
tarea fără istov a sufletului său
luminos cu gândul dispariției.
Astfel ordinea firească a vieții
este substituită de dezastrul
morții, acutizând capacitatea de
a descoperi armonii acolo unde
un ochi obișnuit nu vede decît
contraste: «Cineva trebuia să
iubească/ armonia lumii, ascunsă
lege-a cadențelor,/ cineva trebuia
să fie singur și s-asculte
îndelung». Vigoarea unor rostiri
majore diriguitoare este prezentă
fără a fi declarată: «Nu era
nimic trist, dar solemn/ Sufletul
lumii închis în lemn,/ în flori
palide, în hribi și scaieți/ revarsă
bucuria tainicei vieți». («Ploaia»)

Există în poezia Magdei
Isanos un fel de sacralitate
proiectată în tot ce o înconjoară
pe poetă:

«Am văzut în fiecare lucru o mișcare de rugăciune și de adorare». («Confesiuni»).

Pe această culme a trăirii interiorizate și concentrate la maximum are loc întâlnirea surprinzătoare a două poete moldovence: prima, venind din fierberea epocii interbelice, cea de a doua, Leonida Lari, din tumultul unui prezent incandescent, căruia îi sintem cu toții martori. Ambele poete demonstrează forțe similare de rezistență a spiritului feminin, dispus să lupte cu obstacolele ce împiedică materializarea deplină a energiilor sufletești.

Poezia Magdei Isanos, începîndu-și calea de «lingă prispele verzi ale Țării», de-acolo de unde «fiecare femeie seamănă cu fecioara Maria», iar «fiecare om poartă un jug blestemat», este marcată de o melancolie răscolitoare în fața miracolului existenței.

Pasiunea vitală, provocînd înflorirea sufletului, ne urmărește din poeziile Magdei Isanos și nu ne lasă indiferenți nici pe noi, cititorii de astăzi în al căror trai cotidian se amestecă totul de-avalma: politică și literatură, aspirații de-o viață cu cele de-o zi.

Figură proeminentă a literelor basarabene dintre cele două războaie mondiale, Magda Isanos revine în actualitate, oferindu-ne prin tot ce a creat, în special poezie de autenticitate distinctă, pagini revelatoare ale spiritualității românești de pînă la 1940.

Magda ISANOS

CINT

Cint ca privighetorile oarbe.

Nu știu, eu sorb cîntecul sau 'el mă soarbe.

Atît de sus ne-nălțăm citeodată...

Sufletu-mi arde de-o flacără infricoșată.

COMEMORĂRI

Ca rugul din care a vorbit Dumnezeu,
așa arde sufletul meu.
Cred în zine, în sfinți și minuni;
prietenii, nu-mi împlețiți cununi.

Cîntecul e-n mine ca-n voi tăcerea;
îi bănuiesc uneori puterea,
însă nu știu nimic și mă-nchin smerit
îngerului lingă mine ivit.

Fă-mă să cînt despre oameni și suferinți,
șoptesc cu buzele reci, fierbinți,
despre săraci, despre copii și foame...

Și-n mijlocul cereștii mele spaime,
întrezăresc cuvintele de foc,
cu care-ar trebui să creez lumea, s-o pun la loc.

Apoi rămîn singură. Nu știu nici eu
de ce mi-a vorbit din stufișul aprins Dumnezeu.

REGISTRUL EPIC AL POETEI

Magda Isanos este o scriitoare de o aleasă sensibilitate, un spirit sortit dăinuirii prin aspirațiile sale către adevăr, spectral receptate și materializate în versurile sale, dar și în proză, după cum ne convingem la lectura cărții "Confesiuni lirice" (Chișinău, Ed. Literatura artistică, 1989). Se vede că tentativa unei disocieri analitice o aduce pe Magda Isanos la proză, imersată, bineînțeles, de propria sa poezie. Schițele fuzionează și ele cu această prin dominantele sufletești și prin motivele abordate de autoare.

Nu este ceva ieșit din comun în literatura română, poezilor adeseori le e necesar exercițiul cuvîntului epic. Se poate vorbi chiar de o tradiție în acest sens, dacă ne gândim retrospectiv la G. Asachi, B. P. Hasdeu, V. Alecsandri, M. Eminescu, T. Arghezi, I. Minulescu, iar dintre contemporani la N. Stănescu, A. Blandiana, M. Damian, N. Esinencu, N. Dabija ș. a.

Cine poate ști cum ar fi evoluat scriitoarea dacă nu ar fi trecut atât de timpuriu în alte forme ale existenței? Talent precoce, Magda Isanos s-a manifestat încă în aulele liceului. Așa i-au apărut primele schițe în ziarul pentru elevi "GHIOCEL". Sint niște schițe-portret ale colegelor ei, dominate de un descriptivism liric și tandru (Creionări, Inseparabilele). Un instantaneu dezvăluind o stare sufletească, de școlar, o atmosferă de clasă provocată de aparențe și de emoțiile elevilor, de viața obiectivă și de cea din interiorul adolescentului. O dispoziție de lecție de istorie, unde cunoștințele și emoțiile școlare sunt spulberate de șuieratul unei locomotive de tren și "cineva din fund a oftat..." Onomastica rusă (Marusea, Lida) basarabenează fără echivoc instantaneu.

În Inseparabilele Magda Isanos a încercat o anatomizare a poreclelor și a procesului de naștere a acestora în mediul școlar. Pornirilor juvenile adolescența Magda caută să le dea și un sens. La vîrsta cînd sentimentul camaraderiei le eclipsează pe toate celelalte, juna scriitoare tinde să pătrundă tainele lui cu tandrețe și duioșie de copil în proces de maturizare.

Unitatea unei prietenii presupune și ceva divergent. Astfel în "supraporecla comună" de "inseparabile" încap cele două "separabile": Titu Maiorescu — pentru "spiritul ascuțit" al Lenuței și Arhimede — pentru "aplicația ce-o avea pentru nobila știință a matematicii și pentru fizico-chimice" Sanda. Aceste porecle fac referințe la natura esențială a colegelor și nu la aparențe, fapt asupra căruia insistă și autoarea, nu fără anumite note grave de om matur: "Aici se poate vedea și seriozitatea noastră: cînd dăm porecle, în loc de a ne referi la aparențe, noi cităm caracterele sufletești".

De la seninătatea relațiilor colegiale autoarea trece la meditații, aproape eseistice, privind sentimentul cel mai uman — iubirea, în schița DESPRE IUBIRILE MARI, urmare a lecturii romanelor de dragoste. Scriitoarea compară destinul unor celebre eroine de roman — Carmen, Manon Lescaut, Marguerite Gauthier — cu al unui cuplu de bătrîni inchipuiți, care se iubesc de 40 de ani și conchide: "...Moartea, destinul, disprețul, nu-ți trebuie decît tinerețe ca să le rizi în nas. Dar patruzeci de ani! Asta e dragostea cea mare!"

De aici încolo începe s-o preocupe femeia și feminitatea. Dar, după mențiunile făcute și de Vasile Badiu — editorul ediției chișinăuiene, — Magda Isanos trăia într-o atmosferă de minimalizare a valorii morale a femeii. Studiile în materie de drept au făcut-o să

ia partea celor umiliți și prin produsul său literar. Mai mult — să caute mecanismul acestor manifestări. Apar și note filozofice și de psihanaliză, în vogă fiind lucrările lui Freud, la care se adaugă, fără îndoială, anturajul familial; părinții fiind de profesie medici-psihiatri.

Schița de factură eseistică ÎNGERII disociază noțiunea de inger raportată la femeie și copii. Și cum aceștia sînt pur și simplu idealizați de poeți, îndrăgostiți și mame, ei posedînd și reversul diavolesc, se cade a nu fi comparați cu această făptură intermediară între om și divinitate. Speranța scriitoarei: "Să nădăjduim că va fi un inger cu destulă personalitate ca să nu se lase comparat cînd cu femeile, cînd cu copiii..." mai stă și în ideea entropică a omului, exprimată în lipsa apartenenței la sex a ingerilor, prin care se poate comunica cu Dumnezeu.

Convinsă că femeia nu este și nu poate fi comparată cu ingerul, problemele acesteia continuă s-o neliniștească pe Magda Isanos.

Într-o vreme cînd, în afară de psihanaliză, în literatură și artă mai domneau Kafka și modernismul, militantismul bolșevic și fascist în politică, în viața socială lua amploare mișcarea feministă, pe care Magda Isanos o înțelegea în felul său. Schița MAGISTRATA e una de intrare în problemă și de abordare a unui motiv ce va persista în toată proza scriitoarei. Bineînțeles, problema este sub semnul dreptului civil. Se caută nu emanciparea prin abordarea de către femeie a funcțiilor și profesiilor bărbătești, ci se coboară în esențe. Puterea de judecată în orice domeniu social o exercită exclusiv bărbatul, de vreme ce, după spusele lui Berdiaev, "Puterea regelui asupra omului prin femeie se realizează... Atitudinea bărbatului-om față de feminitate este rădăcina atitudinii sale față de natură. De natură, de feminitate nu te poți ascunde, aici nici o evadare nu e posibilă" și, deci, trebuie să simți femeiește ca să poți judeca femeia, raționament străvechi atestat și în BIBLIE la apos-

tolul Pavel în prima sa epistolă către corinteni: "dar omul firesc nu primește lucrurile Duhului lui Dumnezeu, căci pentru el sînt o nebunie; și nici nu le poate înțelege, pentru că trebuiesc judecate duhovnicește" (2,4). Și cum bărbatul este incapabil de a trăi maternitatea și iubirea pînă la jertfire de sine, pruncuciderea și abandonul de copii, el nu este în drept să judece femeia. Au fost cîțiva bărbați care au înțeles dramele unui suflet feminin — Tolstoi, Flaubert, Balzac. Dar acestea sînt excepții, comentate de autoare în recenzia romanului "Enigma Otiliei" de G. Călinescu, în care, dacă ar dispărea Felix, eroul romanului, n-ar exista nici Otilia, chip care ființează doar în prezența lui, altfel pur și simplu nu este. Feminismul tinerei scriitoare nu ține de militantism și de substituirea bărbatului în societate, ci e unul de aspirație către armonie, constructivitate și viață. Puseurile feminine, exprimate în răbdare și înțelepciune, în capacitatea de a asculta și altă parte, distribuirea echitabilă, în maternitate și perfecționare continuă impun o sporire a începuturilor feminine în viață. Sînt tocmai calitățile vitale necesare unui magistrat(e). Dar istoricește, trăind într-o societate a suveranității masculine, aceste deziderate rămîn doar niște opțiuni publicistice, realitatea demonstrînd calvarul femeii intelectuale, a femeii ce a sfidat arealurile bărbătești, moment zugrăvit în schița STUDENTA. În legătură cu aceasta se poate admite presupunerea că sînt sentimente și gânduri trăite de către Magda Isanos, ea însăși studentă la acea vreme. Începuturile activității sale ca prozatoare au coincis cu activitatea altui prozator basarabean — Gheorghe V. Madan, supranumit "Creangă al Basarabiei". Și dacă el își încheia activitatea literară ca un maestru format la școala folclorului și a literaturii clasice românești, ea debuta prin suportarea influențelor moderniste ale lui Franz Kafka și Virginia Woolf, ale lui Katherine Mansfeld și Mary Weeb, despre care a scris chiar o recenzie în

«Jurnalul Literar» din 1939, intitulată "Mary Weeb — Vulpea", apreciind că eroina acestei lucrări "se înalță cu talia ei feciorelnică printre cele mai interesante figuri feminine din literatura mondială".

Maniera modernistă de reflectare e cel mai relevant abordată într-un ciclu de nuvele cu subiect flotant, adunate sub genericul ORAȘUL CU MINUNI. Ele sînt DOMNIȘOARA VANDA, TOTO și OMUL CU CIZME ROȘII, aparținînd celor trei specii de bază ale genului scurt narativ: prima e schiță, a doua — e o povestire, a treia, nuvelă. Tripticul, cu evidente implicații psihanalitice, este o alcătuire unitară prin loc (ORAȘUL CU MINUNI), fapte și eroi ieșiți din comun prin exhibiționism neînțeles, provocat de forța obsesiilor, care formează centrul cumulativ de epic al prozelor în cauză. Femeile sînt fături mirabile, necrezut de frumoase și pline de mister, răs-pîndind luxurianță benefică de iubire și clemență. Personajul masculin e un străin, un om necunoscut pentru orășeni și e "altfel", incitînd prin culpa gestului de frondă spre a depăși banalitatea. Acea banalitate despre care Constantin Noica notează: "...Oamenii cad sub o tiranie: cea a locului comun. Și mă întreb dacă nu e mai tristă decît oricare alta". Mulțimea de evidențe are cu totul alte semnificații pentru eroii prozelor, de aceea și declanșează un univers de coșmar, nepătruns de cei din afara "eului" personajelor.

Conceput în stil balzacian, numai că la Magda Isanos e vorba nu de romane, ci de proză scurtă, ciclul are aceiași eroi. În fiecare bucată, principal devine un altul dintre ei, prin care se analizează o anumită problemă.

Prozele fuzionează prin imagini, motive și expresii cu poezia autoarei, de unde și registrul lor poetic.

D-ra Vanda (femeia-creatoare de păpuși) din schița cu același titlu se îndrăgostește de un necunoscut Alex. De preaplinul sentimentului ea innebunește.

Pentru cei din jur. Dar, de fapt, se disimulează în propria creație. Ea îi spune astfel iubitului: "Eu nu sînt Vanda, eu sînt o păpușă". Forța rezidentă în spiritul uman transcende și asupra lucrurilor proxime, dăruindu-le cu aceleași calități: păpușile dansează, șoptesc, gesticulează. E tranșa dintre real și ireal, cînd nimeni nu știe ce e adevărat, și ce nu e. Cert e doar că lucrurile se manifestă într-o altă stare, "nenormală", bizară. Cînd sînt chemați vecinii ca să vadă, jucăriile erau la locul lor. Ele prindeau viață numai pentru un suflet capabil să sesizeze aceasta. Prin forța dragostei aparențele capătă cu totul alte dimensiuni pentru cei cuprinși de sentimente puternice, și doar acestea dau viață circumstanțelor. Și obiectul de cultură e viu doar pentru creatorul plin de sentiment. Pentru ceilalți rămîne mort.

Motivul reîncarnării, obsesiv în poezia autoarei, apare și în proză: "...Sufletele copiilor mici, morți de curînd, crezîndu-le trupuri vii, intrau în păpușile de pîslă și porțelan și rămîneau întemnițate acolo". (DOMNIȘOARA VANDA)

Cînd realul se amestecă cu irealul, apare forma infernală a sursei de acțiune: "Cine ar fi crezut că luminosul, coloratul atelier de păpuși e un iad, unde suflete fragede se pirjolesc?" (Ibidem). Situație ce trimite la gîndul chinului infernal ce-l suportă artistul în căutarea expresiei adecvate.

În povestirea TOTO, cu același topos, iarăși apare "bărbatul-enigmă", "un om din cale afară de ciudat" care trăiește o viață extravagantă și face neconținut ciudățeni, în sensul că tot ce adună oferă copiilor din oraș în formă de jocuri organizate, de jucării de Crăciun, el fiind și Moș Crăciun însuși. Paroxismul filantropiei sale este atins prin organizarea în grădinile casei lui a unei mari serbări de primăvară, cînd aici intrau toți copiii, și ferestrele casei se deschideau, tot anul ele fiind închise. Și cea mai grea amenințare pentru un copil era cînd mama îi interzicea să meargă acolo. Se bucura de dragostea tuturor: și a copiilor

și a maturilor. Un singur om îl ura — preotul, pentru faptul de a fi încălcat legile intangibile ale vieții oficiale și de a-și fi ridicat o cetate de spirit din blajinătatea sa. Motivarea urii preoțești: "Dragostea lui pentru copiii noștri e, de asemenea, un lucru care-mi dă de bănuț (...). Te întreb de unde vine el, cum îl cheamă, ei da, cum îl cheamă, doar nu vei vrea să zici că "Toto" e un nume". Taina lui Toto e dezvăluită după moartea sa. În casa lui cea misterioasă au găsit "un sicriu de argint cu capacul de sticlă și în el, "îmbălsămat, trupul unui copil de trei ani, copilul lui Toto care murise demult". Momentul funerar, o altă obsesie a Magdei Isanos, e o sursă de energie vitală, un mobil de dăruire a omului, semenilor în creștere. Mai e prezentă și semnificația contrastelor în lume, unde viața e mereu în preajma morții, pe care sfidînd-o, omul se produce prin jubilații de sărbătoare, adevăr deopotrivă elementar și fundamental. În această bucată actul creației se exercită prin gesturi vii (de dans, de mimică, de ofrandă) în comparație cu cel din prima bucată a ciclului, efectuat prin obiecte statice de păpuși, care prindeau viață numai datorită unei bogate imaginații.

Cea de a treia piesă a ciclului — OMUL CU CIZMEROȘII — este o nuvelă complexă, care însumează motivele și epica din precedentele bucăți, cu toate că timpul acțiunii e antecedent celui din primele. O greșeală? O logică transcendentă? Pare a fi o logică artistică. Reluînd imaginativ toate personajele din primele două lucrări, intrarea în atmosferă este deja pregătită. Personajele cunoscute anterior au în nuvelă un rol secundar, dar tocmai ele definesc spațiul psihologic și social al orașului. Aici contrastele sînt mai categorice, mai semnificative. Obsesiile anterioare sînt zugrăvite în culminația lor în plină viață de societate, al cărei simbol este balul dat de Margareta M., soția generalului M. Ea poartă o rochie de un galben deschis.

Celălalt personaj feminin, contrastul stăpînei balului, Cristina — ducătoarea grădiniței de copii — e într-o rochie de catifea neagră, garnisită cu blăniță albă la mînici și la poale. În acest cosmos luxos apare un subiect distonant, necunoscutul Adam, tinărul cu cizme înalte și roșii. Ingenios și inteligent, calități atribuite în folclor diavolului, acesta e luat de către cetățeni ca atare și ei țin în jurul lui un rezistent sortilegiu. Deși locuia la Toto, nimeni nu avea știință de unde vine, cînd apare și dispăre nevăzut. Chiar dacă face numai lucruri folositoare, e persecutat doar pentru faptul de a fi altfel, de a personaliza locul comun. Acești oameni necunoscuți și sfidători ai obișnuitului atrag după sine schimbări la cota întregii societăți.

Funerariile (e vorba de moartea Cristinei) au aici o continuitate logică. Viața fulminantă nu duce decît la un sfîrșit precar. Gestul funerar pactizează cu cel diabolic, care contaminează malefic sensibilitățile de mare atitudine.

Maniera și tehnica de expunere, efectiv moderniste, fuzionează cu versurile scriitoarei și se asociază la schița lui Katherine Mansfeld SON PREMIER BAL. Balul e lumea în miniatură, mereu cuprinsă de iureșul mișcărilor ritmate; toți sînt pasageri, numai obiectele rămîn mărturie omenești. În nuvela OMUL CU CIZME ROȘII petrecerea e consemnată astfel: "Balul acela rămîne fără pereche; în cîteva clipe dansul, discuțiile, jocul de cărți — totul însuflețea pe oaspeți, ei puneau o pasiune care nu le era în obicei, în fiecare dintre lucrurile acestea".

În poezia ROCHIA, se întîlnesc două generații, bunica și nepoata, lîngă un obiect de bal — rochia cu crinolone de mătase*:

"Revede balul cel dintîi bătrîna,
își recunoaște rochia de fată
și-i tremură pe-atlasul rece mîna
de-nduioșare multă-nfiorată.

Și mi-au răspuns mătăsurile moarte, sau poate chiar bătrîna-n vechiul șal: nu, n-au murit, dansează mai departe, mereu în alte rochii, primul bal".

Aceeași situație e prezentă și în schița Katherinei Mansfeld: tinăra Leila de 18 ani e la primul ei bal. Așteaptă ca toți, în special cavalerii, să simtă aceasta și s-o copleșească cu atenție. Dar atenția vine pe neașteptate de la un bărbat în vîrstă, care are o bogată experiență. Și atunci cînd dansează cu un tînăr și ea se topește în ritmurile dansului, nici nu-l recunoaște pe bătrîn...

Balul e viața precipitată și oamenii, avizi de ea, trec de la un episod la altul, furați de ei înșiși, mergînd nepăsători pe lingă faptele consumate.

Nuvela NAIADA, nepublicată pînă acum, produce impresia că e a patra proză din ciclul ORAȘUL CU MINUNI, în care locul central îl ocupă fenomenul de artă și modul receptării acesteia.

Ca parte integrantă a ciclului ea are personaje cunoscute deja, dar atenția scriitoarei se focalizează asupra doctorului Cox și a pasiunii acestuia pentru frumos și pentru colecționarea obiectelor de o rafinată măiestrie artistică. Cea mai reușită sculptură a sa — o Naiadă — dispăre de pe soclu ca să reapară la locul ei peste două săptămîni. Între timp oamenii văd o nimfă în pădure și sînt convinși că e naiada însuflețită.

Naiada, nimfă a izvoarelor, lacurilor și apelor curgătoare, această stihie acvatică, imobilizată sculptural, se metamorfozează într-o stihie silvanică, vie, mobilă și plină de farmec feminin. Oricum ele constituie cele două fațete ale eternului feminin: ființa plină de temperament, libertate și firesc și înveșnicirea, tot atît de fermecătoare în modelările ei umane. Odată ajuns obiect de contemplație publică, opera artistică nu mai poate rămîne autonomă, ci se dizolvă în natură.

COMEMORĂRI

Arta este receptată la nivelul impresiilor, fenomen psihologic ce declanșează halucinații. Contemplarea obiectelor de artă veritabilă conduce la unire spirituală cu creatorul ei, însuflețind ideea, materializînd-o. Adevărul, adică perceperea artei, se ivește din masa informă a reprezentațiilor mistice: fiecare trăiește fenomenul în mod personal. Oamenii suferă acțiunea (destructivă sau constructivă) a unor forțe ce vin din interiorul sau exteriorul conștiinței lor. Totodată, obiectele de artă sînt în rolul de mijlocitor al sentimentelor și relațiilor umane.

Frumosul nu este accesibil tuturor (femeia din pădure rămîne neprinsă). De aceea el rămîne un veșnic mister. Dar și ființa fără aspirație e doar o osatură amorfă (scheletul găsit între stînci).

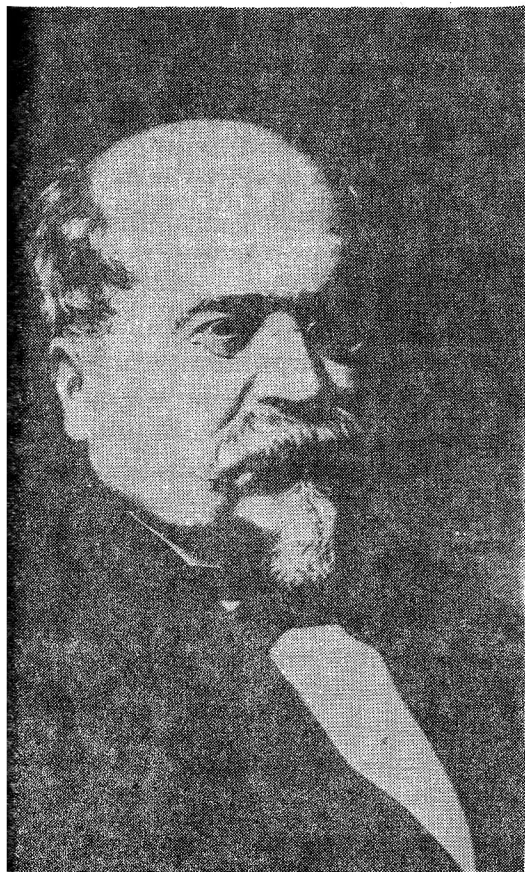
Mitul Naiadelor inspiră creația și devine sculptură, care la rîndu-i, îl tulbură pe om și-i nuanțează sentimentele prin miracolul care dobîndește proporții.

Prozele Magdei Isanos traversează de la un spațiu de atmosferă sau biografic, în schițele narativ-scolărești, la unul complex de factură existențială. Dacă în poezia scriitoarei se pot întîlni note de militantism, în proză ele sînt cu desăvîrșire lipsă. Aici domnește o poetică modernistă reflectînd zbuciumul autoarei și al generației sale. Talentul ei epic se exercită în actul de creație al prozelor scurte prin cumularea procedeeelor psihanalitice, iar acestea conduc pînă în proximitatea irealului.

Într-un anumit sens, se poate spune că prin epica sa Magda Isanos își devansa generația și timpul.

* Elisabeta Isanos, Străbunii uitați, "Basarabia", nr. 3, martie 1991, p. 170.

Anul acesta se împlinește un secol de la trecerea în neființă a lui Mihail Kogălniceanu (1817-1891). Istoric, scriitor și îndrumător literar, Kogălniceanu a fost în același timp un mare bărbat de stat, luând parte activă la evenimentele cruciale din istoria neamului. În 1878 a apărut cauza românismului la Congresul de la Berlin, unde s-a discutat soarta Basarabiei.

Mihail KOGĂLNICEANU

DISCURSUL

LA CONGRESUL
DE LA BERLIN

RESTITUTIO

Domnilor plenipotențieri,

Mai întâi ținem din inimă a mulțumi congresului că binevoiește să asculte pe delegații români, în momentul de a delibera asupra României. Acesta este un titlu nou, adăugat în Europa, la acelea care i-au cîștigat de timp îndelungat recunoștința națiunii române și acest gaj de unanimă bunăvoință ni se pare un bun augur pentru succesul cauzei, ce sintem chemați a apăra înaintea Domniilor Voastre.

Nu vom stărui asupra evenimentelor în care am fost trași, prin necesități de forță majoră. Vom trece asemenea sub tăcere atît acțiunea militară, la care am participat, cît și acțiunea diplomatică, la care nu ne-a fost dat a lua parte. Am avut ocaziune de a constata că periodul negocierilor ne-a fost mai puțin favorabil decît norocul armelor.

Ne vom mărgini întru a ne expune drepturile și dorințele țării noastre, pe baza rezumatului prezentat în memoriul ce am avut onoare a supune de curînd congresului.

I

Noi credem că, pe toată dreptatea, nici o parte din teritoriul actual nu trebuie să fie deslipită de România.

Restituirea de către tratatul de la 1856 a unei părți a Basarabiei către principatul Moldovei a fost un act de echitate din partea Europei. Desmembrarea de la 1812 nu se putea justifica prin faptul sau dreptul de cucerire.

În 1812, Basarabia se ținea de un principat a cărui autonomie fusese atestată în mod solemn de toate tratatele anterioare, încheiate între imperiul rus și otoman. Tratatul de la Kuciuc-Kainardgi mai cu osebire recunoștea Domnilor Moldovei și Țării-Românești, calitatea de suverani și stăbilea că Basarabia făcea parte din Moldova. Aceasta era deci o țară română, cu instituțiuni și legi române, explicit menținute de Maiestatea Sa Împăratul Alexandru I. Acest

respect al vechii naționalități era formulat în rescriptul imperial care promulga organizațiunea administrativă și judiciară a acestei provincii, după incorporarea ei cu Rusia, fără a se fi făcut cea mai mică deosebire între Basarabia de jos și cea de sus.

Din simplul fapt că Otomanii ocupau aici trei fortărețe, unii se pare că au voit a trage concluziunea cum că Basarabia ar fi o regiune turcă sau tătară. Istoria Munteniei prezintă în adevăr o asemenea anomalie. Au existat și acolo mult timp fortărețe turcești; cu toate acestea nu rezultă de aci că Muntenia să fi fost vreodată țară turcească.

În 1878, precum nici 1812, Basarabia nu poate fi revendicată de la România în virtutea dreptului de cucerire. Ea aparține unui principat pe care Rusia însăși, în tot timpul războiului său din urmă, cu imperiul otoman, l-a considerat și tratat ca un stat independent și aliat.

Și apoi de la intrarea sa în campanie, Rusia a semnat cu România o convențiune prin care a garantat expres întregirea actuală a teritoriului român. Această garanție fusese cerută și acordată atunci când nu era încă vorba decît de trecerea armatelor imperiale prin România. Se părea că ea trebuia să-și indoiască energia sa din ziua în care, după apelul Rusiei chiar, concursul națiunii române devenea mai pozitiv și se transforma în cooperatiune militară efectivă, în completă alianță. Trupele noastre, întru adevăr au combătut coastă la coastă, cu armatele ruse. Dacă aceasta nu este un titlu pentru a ne mări, apoi desigur nu este un titlu pentru a ne micșora. În lipsă de alte drepturi, convențiunea de la 4 (16) Aprilie 1877, care poartă semnăturile și ratificările cabinetului imperial, ar fi deajuns singură spre a ne conserva o regiune importantă despre Dunăre, de care este legată așa de strîns prosperitatea comercială a României.

S-a invocat în sprijinul retrocesiunii Basarabiei, conside-

rațiuni de recunoștință și amintiri de glorie și vitejie militară. Dar, pe timpul unui lung șir de războaie, armele ruse s-au ilustrat pe multe cîmpuri de bătălie și-au preumblat gloria lor pînă sub zidurile Adrianopolei. Aceasta însă nu este un titlu de proprietate asupra regiunii Balcanilor.

S-au mai invocat considerațiuni de recunoștință. România știe a practica datorile de grațitudine și a probat aceasta de o mulțime de ori. Ea nu-și uită datoria, nici numele binefăcătorilor săi; ea venerează în Caterina cea Mare și în Nicolai I, pe generoșii autori ai tratatelor de la Kainardgi și de la Adrianopol.

Dar ea păstrează deasemenea memoria sacrificiilor ce și-a impus pentru mărirea, fericirea și gloria Rusiei. Ea își aduce aminte că, de la Petru cel Mare și pînă în zilele noastre, ea a fost pe rînd sau totodată baza operațiunilor militare ale Rusiei, grînarul unde se nutreau armatele sale — chiar cînd ele operau dincolo de Dunăre — și teatrul mai adeseori preferat al celor mai teribile încăierări. Ea își mai aduce aminte că în 1812 a pierdut, în profitul Rusiei, jumătatea Moldovei, adică Basarabia de la Prut pînă la Nistru.

II

Noi cerem ca pămîntul român să nu fie supus la un drept de trecere, cît va ține ocuparea Bulgariei, de trupele ruse. Dunărea și Marea le oferă căile de transport și de comunicațiune cele mai lesnicioase și mai puțin costisitoare. România, după toate suferințele sale, aspiră la un repaos absolut necesar pentru reparațiunea pagubelor cauzate de război; circulațiunea trupelor străine ar fi o condițiune rea pentru îndeplinirea operei reparatoare și pentru liniștea țării noastre.

III

Ni se pare drept ca România, în virtutea titlurilor sale seculare, să reîntre în posesiunea insulelor și a gurilor Dunării, cuprinzînd

și insula Șerpilor. Ar fi în această restituire o reînturnare echitabilă la dispozițiunile originale, prin care Puterile cele mari incredințaseră în 1856, principatelor dunărene, paza libertății Dunării, la îmbucarea sa.

IV

Noi avem speranța tare, că România va primi de la guvernul imperial al Rusiei o indemnitate de război, în proporțiune cu forțele militare ce am pus în linie. Noi credem legitim, în toate privințele, că despăgubirile stipulate și obținute de Rusia, în numele diferitelor state aliate, să fie împărțite în proporție cu ajutorul militar al fiecăruia din beligeranți. Guvernul imperial a recunoscut principiul acestei reparațiuni în favoarea Serbiei și a Muntenegrului și stăruiește asupra aplicațiunii sale.

România este în drept să ceară, la rîndul ei, beneficiul acestui principiu. Într-adevăr, silită de a ținea timp îndelungat armata sa mobilizată, spre a face față unor eventualități iminente — ea a avut subț drapeluri, atît ca armată activă, cit și ca armată de rezervă, peste 70.000 mii de oameni. Mai mult, ea a îndurat pierderi considerabile, orașele sale și tot malul său de la Dunăre au fost pustiite de bombardare, căile sale de comunicare stricate, materialul său de război prăpădit.

Compensațiunile datorite pentru toate acestea s-ar lua din indemnitatea totală alocată guvernului imperial al Rusiei și s-ar efectua în formă ce congresul va judeca mai cu înlesnire.

V

România are încrederea că independența sa va fi definitiv și pe deplin recunoscută de Europa.

La dreptul său primordial, al cărui principiu fusese falsificat prin echivocuri istorice, se adaugă astăzi titlurile a căror cucerire ea a regenerat-o sau mai bine, a reîntinerit-o pe cîmpul de bătălie. Zece mii de Români au căzut

împrejurul Plevnei, spre a face ca patria lor să merite libertatea și independența. Dar toate aceste sacrificii nu ar fi deajuns, spre a asigura României pașnica dispozițiune a sorților ei. Ea ar fi fericită și recunoscătoare, cînd ar vedea eforturile sale, prin care și-a manifestat individualitatea sa, încununate printr-o binefacere europeană. Această binefacere ar fi garanția reală a neutralității sale, care ar pune-o în stare de a arăta Europei că ea nu are altă ambițiune decît aceea de a rămînea paznica credincioasă a libertății Dunării, la îmbucarea ei și de a consacra la îmbunătățirea instituțiunilor sale.

Acestea sunt, Domnilor plenipotențieri, pe scurt expuse, dorințele unui mic stat, care nu crede să fi demeritat întru ceva înaintea Europei și care, prin organul nostru, face apel la justiția și la bunăvoința marilor puteri, ai căror eminenți reprezentanți sunteți.

1878

INFLUENȚA LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ

Unul dintre cele mai bune studii asupra lui Mihail Kogălniceanu apărute în perioada interbelică se datorează istoricului literar Radu Dragnea. Republicăm un fragment despre rolul marelui nostru înaintaș în spiritualitatea românească.

Influența lui Mihail Kogălniceanu în cultura românească este fără asemănare, în ceea ce privește multele genuri de manifestare intelectuală pe care le-a influențat.

Kogălniceanu înseamnă aspirația spre o cultură românească originală, în care să intre și să fie reprezentat poporul românesc cu însușirile lui etnice, și ca aspirație spre perfecționarea poporului românesc prin cultură, înțelege ca literatura, istoria, politica, organizația de Stat, presa, pedagogia și știința, să dea toate la un loc, rezultatul unei culturi originale. Trebuind să le creeze aproape pe toate, din cauză că moștenise o cultură nesistematizată și alterată cu imitațiile, Kogălniceanu este nevoit de a crea în fiecare gen de manifestare culturală și din aceste cauze organice, rămâne numai ca priorist, dar cu o mare influență, ocupând în istoria culturii românești, poziția unui germinator. "Situind", așadar, pe Mihail Kogălniceanu, în istoria civilizației noastre, el ocupă locul unui introducător de civilizație europeană și creator de civilizație românească, ceea ce-l împiedică de a se fixa definitiv într-un gen, — afară de politică și oratorie — în

asa fel încît să creeze opere de-o durabilitate veșnică; în schimb marchează, cu personalitatea lui, mai toate genurile cu care se începe civilizația românească.

I.

În literatură, dacă luăm *critica literară*, înregistrăm influența și totodată evoluția genului, sub presiunea personalității lui. Cele trei manifeste, cu publicațiile lor auxiliare, se resimt în literatura naționalizată, care începe să dea la lumină poezia populară, să izgonească imitațiile, să cultive observația moravurilor și să "sufle colbul de pe cronică". Cele trei manifeste se resimt și în mod teoretic, ceea ce dovedește "contagiunea mintală" pe care o produsese. Critica literară, ca gen, devine o preocupare.

Genul, chemat la viață, își urmează evoluția, foarte normal, fără stagnări, ci cu creșteri și — mai ales — cu continuitate de viață, ceea ce ne dă dreptul nu numai să înregistrăm influența lui Kogălniceanu, dar să urmărim și dezvoltarea genului. Nu mai tirziu decît la un an, Alexandru Russo se încearcă, la 1846, într-un foileton intitulat destul de semnificativ, *Critica criticei*, să definească, în același sens critica literară:

"Critica rareori este cumpătată în lecții sau laude, dreaptă în judecată și învățată... Nu-i destul a ști carte și a ști scrie, pentru a fi critică; mai trebuie neapărat *giudecată nepărtenitoare*, cunoștința lucrurilor, a lumii și a oamenilor".

Peste nouă ani tot Russo, în "România Literară" la 1855, prin cunoscutele sale *Amintiri și Cugetări*,

aplică genul de critică, literară și lingvistică, ceea ce ar intra într-un studiu special despre evoluția criticii în literatura românească; aici nu ne poate preocupa decît evoluția genului, în sens teoretic, adică afirmarea și individualizarea

criticii, între celelalte genuri literare. Și în această direcție A. Russo, amintind de-o "epocă" "în care au ieșit la iveală colecții istorice ca *Letopisețile*, s-au adunat *Cîntece populare* etc, etc. *Această epocă a fost pe la 1840*", — scrie: "*În literatura adevărată nu se zice: scrieți ca să învățăm și noi cum se scrie; dar fiecare scrie, și critica alege*". La un an A. Russo, într-un articol, ca răspuns Ardelenilor, după ce spune că "orice se publică, gramatică, istorie, manuale, poezie sau filozofie este proprietatea nemărginită a criticei", adaogă, în tonul în care vorbise Kogălniceanu la 1843 în Cuvînt:

"Cu aceasta nu credem a fi Români răi, nici carii cearcă neunirea. Naționalitatea și patriotismul nu stau în numele unora și altora, nu se slăbesc cu *critice literare* și nu se întăresc cu fetișismul persoanelor".

Să remarcăm că îndreptățirea criticii, în folosul naționalității, în al cărui folos, Kogălniceanu îndreptățise cu treisprezece ani în urmă, adevărul istoric, cu excluderea "romanomaniei", — A. Russo o face în gazeta lui Kogălniceanu "Steaua Dunării", și, ca și pentru el, cu aprobarea lui, cînd nu mai făcea literatură, fiind preocupat de politică...

Să vedem acum influența de concepție națională literară a lui Kogălniceanu și tot odată influența pe care a exercitat-o asupra genurilor și scriitorilor pe care i-am citat, ca teoreticieni.

Curentul naționalist-tărănist a influențat foarte mult și se resimte și în mod teoretic.

Cea mai elocventă dovadă a contagiunii pe care o produsese, este repetiția ideilor sale.

Aleksandri în *Iași în 1844* se face ecoul teoretic al țărănismului național, pe care Kogălniceanu îl formulase între altele și în *Obiceiurile poporului*, cu patru ani înainte. Vorbind de caracterul "heteroclit" al orașelor, Aleksandri scrie:

"Această observare m-ar desna-

dădului asupra caracterului nostru, dacă n-aș ști că ea se atinge numai de o mică parte a societății românești; căci țărani, care, slavă Domnului! alcătuiesc cel mai mare număr, nu și-au părăsit niciodată obiceiurile, nici limba, nici portul" etc...

La un an A. Russo, scria în "Albina Românească" de la 14 Februarie 1846:

"Tălmăciri, imitații, cercări, deși vrednice de laudă, nu alcătuiesc o literatură..."

Peste câțiva ani în *Studie Moldovană* din "Zimbrul" (1851) A. Russo repetă aproape exact cuvintele de recomandare ale lui Kogălniceanu pentru Aleksandri făcute la 1843:

"I-aș întreba; cine oare cetește nămolul de poezii ce se nasc ca muștele vara pe toată ziua?... și cui nu-i place un cîntec poporal editat de prietenul meu Aleksandri?... Cei care cîntă latinește, franțuzește, englezește sau măcar chinezește, pot place pedanților, dar nu-s poeți români".

Iar în "România Literară" din 1855, în articolul asupra poetului Dăscălescu:

"Și pentru că poezia asta e română și nu vrea să fie alta, nici lamarținiană, nici bironiană, nici hugoniană, de aceea este totodată și frumoasă de limbă, limpede de idei și adîncă de gîndire folositoare precum înțelegem și este de dorit să fie tot ce se scrie și se cugetă la noi".

La aceeași dată A. Russo dă această definiție literaturii:

"Ce este literatura de nu chiar expresia vieții unei nații? Înriurirea literaturilor, ca să fie dreaptă și legitimă, trebuie să iasă din gradul civilizației, din aplicarea națională, din înriurirea stării morale, sociale și politice; toate aceste elemente trebuie să se înșire delaolată".

Filiațiunea ideilor nu se oprește aici; contagiunea crește. Bolinteanu scria în *Calendar istoric și literar* pe anul 1859, indicînd, după scriitorul pe care-l pune în

fruntea autorilor enumerați, și sorgintea ideilor, ca unul care colaborase la "Propășirea":

"Pe lângă autorii originali, serioși, gravi, utili țării și limbei, frumoși, corecți, puri, legați de simțăminte frumoase, de un limbajiu ales, ca d-nii Kogălniceanu, Alecsandri, C. A. Rosetti, Alexandrescu, Ion Văcărescu".

Opera întreprinsă de Kogălniceanu împreună cu Alecsandri și Negruzzi la 1840, de a naționaliza teatrul românesc și de-al deparazita de piese străine, nu a avut un ecou teoretic, ca în celelalte, poate pentru că se realizează sub presiunea lui Alecsandri. Doar A. Russo scrie la 1864 în "Albina Românească":

"... Este mai de folos a se juca pe scena națională obiceiurile, năravurile știute în limba noastră, decît traduceri de obiceiuri străine de multe ori tălmăcite într-o limbă zisă românească, care n-o înțelege nici publicul, nici actorul, nici tălmăciul, obiceiuri și năravuri care n-au nici o asemănare cu a noastră și prin urmare nici pot aduce vreun folos scopului unui teatru, adică îmbunătățirea năravurilor și educația obștească".

Romanul, — care-și trage originea din cronice și din "epopeile" lui Budai-Deleanu, Beldiman etc., — a fost pentru întâia oară manifestat ca gen, de Mihail Kogălniceanu, la 1850, prin încercarea *Tainele inimii*. Nu intră în cadrul studiului de față să urmărim evoluția acestui gen și ne mulțumim cu înregistrarea scurtă, a evoluției, pe care a suferit-o după 1850.

Tot în "România Literară", și în ordinea aceleiași evoluții, a apărut romanul lui D. Bolintineanu, *Manoil*. Romanul românesc își creează mediul necesar de viațuire; tinde spre progres și se individualizează, de la dată la dată, între celelalte genuri literare. Dar, ceea ce ne obligă să vorbim de o evoluție a romanului și de o individualizare, este tendința genului, de la autor la autor, de a fi cit mai realist, de a se eman-

cipa cit mai complet de romanticism, care stăpînea proza în genere și de a fi cit mai "social" posibil, cum începuse Kogălniceanu. Astfel, la roman, nu se mai poate vorbi de-o influență directă a lui, ca la critica literară; ci, cel mult, de-o influență, dacă putem zice așa, indirectă, pe care nu o exercită ca "autor", ci ca "moment" istoric și ca tendință realistă, pe care i-a imprimat-o romanului, în sens direcțional, după cum se vede.

Împrejurul aceleiași date, Pantazi Ghica a publicat în foiletonul ziarului "Naționalul" (1860) și apoi și în volum, *Un boier român*, — roman, în care se zugrăvește realist societatea românească, ceea ce P. Ghica mai încearcă și la 1863, în "Independența Română", cu *Schițe din societatea română*. Cu această dată și mai ales cu acest autor, — care scrie că "Filimon a dat o nouă impulsie prozei române", și că "dacă generația noastră ar fi nepărtinitoare, lucrările lui Filimon vor fi privite drept clasice și care vor trece la posteritate",² — am intrat în epoca în care romanul, prin personalitatea lui *Neculae Filimon*, și-a terminat faza de inițiere, de pregătire și de caznă pentru a se putea afirma la viață și intra în faza de creație, ceea ce nu preocupă studiul de față.

Asupra *Istoriei*, Kogălniceanu a avut o influență directă, care s-a exercitat întii puternic asupra lui Nicolae Bălcescu. În prefața la vol. II din "Arhiva" sa, Kogălniceanu scrie la 14 Decembrie 1845, că plecînd din țară și nemaiputînd continua publicația "Arhiva Românească" lasă o vrednică clironoamă a soiei sale în "Magazinul istoric pentru Dacia".

Ideile lui N. Bălcescu, — colaboratorul cu studii publicate în "Propășirea", — din *Cuvînt preliminaru despre izvoarele Istoriei Românilor*, din această publicație, sunt identice cu ideile istorice ale lui Kogălniceanu, și în ceea ce privește literatura populară și mai complet formulate:

"... Dar ca o Istorie să poată aduce aceste foloase nu trebuie să fie numai ca un șir de oarecare întâmplări politice sau militare uscate, fără nici o culoare, fără nici un adevăr local; nu trebuie să se ocupe numai de oarecare persoane privilegiate; dar să ne arate poporul român, cu instituțiile, ideile, sentimentele și obiceiurile lui în deosebite veacuri".

Istoricii să nu se mulțumească numai cu izvoarele de până acum, ci, "să meargă mai departe, să alerge la izvoarele originale, să caute și să adune toate datinele putincioase și atunci vor putea țese o bună Istorie".

Izvoarele acestea sunt:

"1. poeziile și tradițiile naționale; 2. legile și actele oficiale; 3. cronicile care cuprind faptele originale; 4. inscripțiile și monumentele; 5. scrierile care zugrăvesc obiceiurile private..."

"Poeziile populare sunt un mare izvor istoric. Într-nsele aflăm nu numai fapte generale, dar ele intră și în viața privată, ne zugrăvesc obiceiurile și ne arată ideile și simțămintele veacului. Tradițiile său poveștile populare sunt un izvor care slujesc la asemenea țintă ca și poeziile... O adunare dar a poeziilor și poveștilor ce se află în gura poporului român este de trebuință³".

Dacă "Magasinul" lui Bălcescu și Laurian este înaintaș *Letopisetelor* de la 1852, în ceea ce privește publicarea cronicilor, ca formă de manifestare însă, ca publicație, este sub influența lui Kogălniceanu.

"Archiva Românească", "Magasinul" și *Letopisețele*, formează "corpul istoric", care, ca publicații de documente și cronice, au evoluat pe urmă la *Uricariul* lui T. Codrescu; *Archiva istorică a României* a lui Hasdeu (1865); *Tezaurul* lui Papiu Ilarian (1865) etc., etc., ca mai târziu, cînd istoria devine cît mai științifică posibil, să evolueze la publicațiile critice.

Istoricul lui Kogălniceanu a

influențat nu numai Istoria ca gen, dar s-a exercitat și asupra *poeziei române*, care, sub influența lui, a ideilor din *Cuvînt* și a publicațiilor istorice, pe de o parte își mărește elementele lirismului național, iar pe de alta, își formează elementele epice, ca eroi, scene etc. Pînă la "Dacia Literară" și "Propășirea", poezia fusese numai "muntenească" sau numai "moldovenească"; poetul își ia ca subiect un motiv local, ca Vasile Cîrlova în *Ruinele Tirgoviștei*, sau ca Hrisoverghi în oda *Ruinelor Cetații Neamțu*, ca să nu mai amintim de Stamati, îndrăgît numai la subiecte moldovenești. Sub presiunea curențului Kogălniceanu, care proclamase universalitatea literară și luptase contra îngrădirii provinciale, poezia și chiar literatura în genere, suferă o modificare fundamentală, prin universalizarea inspirației, prin generalizarea temei și subiectului, cu motive din toate provinciile și mai ales cu schimb de motive din Muntenia în Moldova și din Moldova în Muntenia. Influența lui Kogălniceanu asupra poeziei constă în "desparticularizarea" și "desprovincializarea" inspirației. Rolul acesta, în evoluția poeziei române, îi revine, în primul rînd, lui Grigore Alexandrescu, care a fost sub directă influență a lui Kogălniceanu și, apoi, lui Alecsandri, ca să nu mai amintim și de Bolintineanu. Kogălniceanu în *Cuvînt*, proclamase la 1843 tratarea Istoriei provinciilor românești, ca a uneia singură și el colectivizează și supune ambele provincii aceleiași soarte.

Alecsandri n-a spus mai mult în versuri:

Iată limbile dușmane,
De Gepizi și de Bulgari,
De Lombarzi și de Avari!
Vin și Hunii, vin și Goții,
Vin potop, potop, cu toții etc.

Dar cu mult înainte de Alecsandri și la cinci ani după ce

Kogălniceanu își tipărise cuvîntul, Simion Bărnuțiu, în discursul de catedră ținut în catedrala de la Blaj în 1848, luînd tonul oratoric, sintetizează:

"Fost-am cu Goții, dar nu ne-am făcut Goți; fost-am cu Hunii, dar nu ne-am făcut Huni; fost-am cu Avarii, și nu ne-am făcut Avari; fost-am cu Bulgarii și nu ne-am făcut Bulgari" etc.

Nu am putea afirma că fără Kogălniceanu, inspirația românească, lirică și epică, nu s-ar fi ridicat la generalizare, ceea ce și începuse; dar din moment ce constatăm că el accelerează ca inspirația poetică și patriotismul să se transforme din particular și provincial, în regnicolar, se impune să recunoaștem lui rolul în direcția unificării și fuzionării poeziei române și lărgirii orizontului ei de inspirație. Lirismul național astfel contopit, pe măsură ce politica predomină literatura, de la 1848 în sus, se dizolvă în poezie ca și în elocvență transformîndu-se în lirism.

II

În epoca contemporană a culturii românești, Kogălniceanu exercită o mare influență asupra literaturii ca și asupra politicii: asupra *naționalismului, poporanismului și țărănismului*. Epoca aceasta datează de la începutul veacului XX, adică după 1900.

Continuitatea doctrinei lui culturale se întrerupe odată cu apariția "Junimii", începînd de pe la 1870, cînd fără ca să ia poziție ostilă față de doctrina sa, față de concepția naționalist-tradiționalistă, o predomină cu alte idei. Întreruperea continuității istorice, — la care socialiștii, de pe la 1880, vin să contribuie direct și ostentativ, — a fost o mare pierdere pentru cultura românească. Dovada o face eflorescența din epoca contemporană, cînd sub influența și

reluînd continuitatea doctrinei lui Kogălniceanu, cultura românească este îmbogățită cu un șir de opere literare și acte politice, ca improprietărirea țăranilor, revendicată consecutiv de curentele naționalist, poporanist și țărănist. Ținînd seama de aportul adus de "Junimea" și de socialiști, cultura românească este inzeestrată cu un nou șir de idei estetice și politice, însă ca valori de artă, ea și le mărește, numai în limitele în care ele izvorăsc din aceeași concepție națională. Socialiștii au crezut că pot să nesocotească exigențele doctrinei naționale și urmarea a fost că ei au construit abstract, fără ca să producă și opere nepieritoare; ba, atunci cînd Gherea, teoreticianul lor, scrie mai "social" și mai estetic despre un scriitor scriitorul acela e "al țărănimii", e Coșbuc.

Nu s-a întimplat numai întreruperea continuității, ci și o sciziune în doctrina lui Kogălniceanu, pe care au produs-o Junimiștii, poate, spre îmbogățirea culturii, cu "ideea conservatoare", la care, ca teoretician, a contribuit foarte mult, ziaristul Mihai Eminescu. Căci Eminescu, în raport cu Kogălniceanu, ocupă locul unui bifurcător, care, pe de o parte, moștenește de la el, ideea de tradiție, iar pe de altă, o separă de ideea democratică, de ideea țărănistă, căreia îi opune pe cea conservatoare; el bifurcă tradiționalismul de țărănism, reținînd pur pe cel dintîi, și *alterînd conservator* pe cel din urmă. Se înrudește cu Kogălniceanu în ceea ce privește lupta contra imitației servile a civilizației străine; dar se deosebește de el în ceea ce privește adaptarea civilizației la fondul național. Cu cuvintele noastre, Eminescu este numai tradiționalist fără a fi și evoluționist, deși era progresist, dar progresist în sens conservator, nu în sens novator, cum a fost Kogălniceanu. Cu Kogălniceanu, Eminescu mai are și alte înrudiri: este contra

liberalilor, pe care i-a combătut cu argumente istorice; — pe de altă parte, el scrie, ca și înaintașul său, ale cărui colecții de cronice le cultivase și ale cărui idei nu se poate să nu le fi cunoscut: "căci cine zice "progres" nu-l poate admite decît cu legile lui naturale, cu *continuitatea lui treptată*". Sau cînd recomandă ca "introducerea formelor nouă de cultură" să se facă cu controlul și cu "elementul moderator al tradițiilor trecutului". La întrebarea pe care și-o pune cum de este nesocotită limba cronicarilor, de către scriitori și cum de obiceiul pămîntului și "pravila împărătească" au făcut loc legilor străine, Eminescu răspunde:

"Neavînd nici de cum priceperea țării, vorbind în locul limbei naționale un jargon franco-bulgăresc, necunoscînd istoria și legile țării, neștiind întru cît aceste două pot fi puse drept temelie dezvoltării noastre, acești tineri sunt lipsiți cu totul de *simțul istoric*".

Înrudirea de simțire și gîndire între Kogălniceanu și Eminescu este și mai mare. Kogălniceanu pune în gura unui personaj din schița lui de roman Tainele inimii următoarele:

"Ce aduceți în adevăr din țări străine, voi, Europeii cei noi? Straie de Paris, lornete în nas, datorii în pungă, și în adevărate cunoștințe și în folositoare aflări, — tufă!"

Eminescu — care într-un articol din "Timpul" scrisese: "De la Seina, din Bizanțiu, din lupanare și din spelunci v-ați cules apucăturile politice și morale, nu din istoria și natura poporului nostru", — n-a spus mai mult în *Scrisoarea III*:

La Paris, în lupanare
de cinisme și de lene,
Cu femeile-i pierdute și-n
orgiile obscene,
Acolo v-ați pus averea,
tinerețele la stos;
Ce a scos din voi Apusul,
cînd nimic nu e de scos?

Dar toate aceste atingeri de sentimente și idei, sunt numai înrudiri între Kogălniceanu și Eminescu, dar nu și identitate completă în concepție, din cauză că Eminescu s-a separat de Kogălniceanu pe chestia ideii de evoluție, în virtutea căreia, dacă cel din urmă înțelege să respecte tradiția, dar să facă și concesii progresului, admițînd introducerea constituționalismului, cel dintîi, Eminescu, înțelege, în conservatorismul lui, să combată și constituționalismul, ca pe Regulamentul Organic.

NOTE

1. A. Russo, Critica criticei, în "Albina Românească", 1846, nr. 13 (14 februarie).

2. Pantazi Ghica, Un boier român, în "Naționalul", 1860, 2 octombrie.

3. N. Bălcescu, "Magasinul Istoric pentru Dacia", București, 1845.

SUFLETUL NEAMULUI NOSTRU

Calități bune și defecte

Constantin Rădulescu - Motru — filozof și psiholog român — a trăit între anii 1868 și 1957. A fost profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Române și președinte al acesteia din 1938 până în 1941. A înființat și a condus Societatea de filozofie și publicațiile periodice "Noua revistă română", "Studii filozofice", "Revista de filozofie" și "Analele de psihologie". Este autorul multor studii de psihologie socială și al unui sistem filozofic. Cartea sa fundamentală este Personalismul energetic (1927). A mai publicat Cultura română și politicianismul (1904), Curs de psihologie (1923), Vocația (1932), Morala personalismului energetic (1946) ș.a.

Dacă pe seama unui neam ar fi să punem toate calitățile bune și toate defectele pe care le prezintă acei care îl constituie, și nu numai acei din prezent, ci și acei din trecut, căci drept este că toți aceștia constituie laolaltă un neam, atunci sufletul neamului nostru ar fi cel mai variat mozaic, din câte se pot imagina. Nu este calitate bună, care să nu fi împodobit vreodată sufletul unui român, precum nu este defect care să nu fi fost sau să nu fie cind și cind în același suflet: totalizarea calităților și defectelor ar fi o împeticărire fără de sfârșit. Dar sufletul unui neam nu este o simplă totalizare de peticării sufletești, ci este el însuși o unitate care trăiește de sine stătător prin armonia funcțiilor sale, întocmai cum trăiește și sufletul fiecărui individ în parte. Sufletul neamului nostru s-a format ca o rezultată din sufletele Românilor, care au trăit și trăiesc;

el își are firea sa proprie pe care o putem explica din sufletele Românilor, dar pe care nu o putem confunda cu firea vreunuia dintre aceștia. El este în fiecare dintre noi, și cu toate acestea este în afară de noi: noi îi împrumutăm viața organică, el ne dă continuitatea și durată istorică; el este chipul în care ne intrupăm pentru ochii altor neamuri.

Cum însă să deosebim și să caracterizăm unașă suflet, care este în noi și totuși trăiește în afară de noi? Pe vecinul de lingă tine îl vezi și îl judeci după faptele sale și totuși este așa de greu să știi ce suflet are! Este crud și merge la biserică; este mincinos și pe buzele lui numai legea și adevărul! Adeseori o viață întreagă trăiești cu el alături și tot nu ajungi să-l cunoști sufletește! Dar să mai cunoști sufletul unui neam întreg, din care tu însuși faci parte! Cum ai să te ridici peste amărăciunile tale personale, pentru a vedea și calități în afară de defecte; cum ai să te ridici peste amorul tău propriu, pentru a vedea și defecte în afară de calități?

Multe greutăți sunt, negreșit. Cu ce le poți înlătura și până la ce măsură? Cu puține ajutoare și până la o mică măsură. Le poți înlătura cu ajutorul experienței altora, experiență tradusă în proverbe și zicători populare; cu ajutorul experienței tale proprii și cu ajutorul științei teoretice, știință sprijinită de observația comparată a altor neamuri. Până la ce măsură? Până la o măsură foarte modestă. Drumul pe care pleci este puțin bătut; toți te bănuiesc și călăuză nu ai decât iubirea ta de adevăr...

Cunoștința sufletului unui neam cu dezvăluirea calităților și defectelor acestuia, nu este o operă de patriotism, ci este o serioasă operă de știință. Această cunoștință trebuie să o stabilești cu aceeași obiectivitate cu care stabilești orișice altă cunoștință despre lumea fizică. Intenția bună ce vei fi avînd de a-ți preamări neamul nu are ce căuta aici. Cu atît mai puțin are ce căuta aici și intenția cealaltă de a-ți micșora neamul. După ce cunoștința obiectivă este stabilită, patriotismul poate să in-

tervină; căci el ajută să se traducă în faptă aceea ce rațiunea ți-a impus ca o concluzie logică. Întii lumina minții și pe urmă focul aprins al patriotismului. La un drum pe întuneric, de altminterlea, un foc oricât de aprins ar fi el, nu poate decât să te încalzească; de luminat te luminează raza stelei care scinteie în lumea cea rece a albastrului ceresc.

I

Nu este țară în hotarele lumii civilizate în care "gura lumii", "gura satului" să aibă mai multă trecere ca în țara noastră! Cele mai multe dintre convingerile noastre sînt întemeiate pe "zvonul public", și numai foarte puține pe dovezile adunate de noi personal. "Se zice", "lumea zice"; și dacă "lumea zice" Românul, individual luat, pare că înțelege că tot așa trebuie să zică și el. Mai ales în lumea țărănească "gura satului" este obîrșia tuturor convingerilor. În "gura satului" se revarsă, negreșit, gura lui Ion, gura lui Gheorghe, gura lui Petre și a altora, dar odată ce acestea sunt vărsate individualitatea lor s-a șters: "gura satului" contopește pe toți țărani laolaltă în același vad sufletesc. Și tot așa și la oraș, opinii personale foarte puține. "Ce zice lumea", "ce zice partidul", "ce zice stăpînirea"... dar foarte rar ce zic Ion și Gheorghe. Ce zic Ion și Gheorghe? Dar dacă Ion este în partidul liberal, trebuie să zică ce zic liberalii! Și dacă Gheorghe este în partidul conservator, trebuie să zică ce zic și conservatorii! Mai poate fi discuție? Indiferent de chestiunea în care cineva este chemat să zică ceva: fie în politică, fie în știință, fie și în literatură, părerea de grup primează asupra celei individuale. Fiecare grup își are părerea sa bloc, căreia toți se supun, întocmai cum și la turmele de oi este un clopot la al cărui sunet se adună toate oile laolaltă. Cînd un Român stă la indoială, fiți siguri că nu stă fiindcă are o convingere personală de apărare, ci fiindcă nu știe încă de partea cărui grup să se dea. Să meargă după cum bate vîntul din dreapta sau după cum bate cel din stînga? Iată

suprema lui neliniște. Pentru risipirea acestei neliniști, efortarea Românului se îndreaptă în afară ca să "prindă cu urechea mai bine zvonul" cel din urmă: mai nicideată efortarea nu merge înăuntru, spre forul conștiinței.

Omul de caracter la Român, nu este acela care este consecvent cu el însuși, ci cel care n-a ieșit din cuvîntul grupului, adică acela care a urmat totdeauna clopotul turmei. De consecvența cu sine însuși a grupului cine se întreabă? Nu este vorba *cum* sună clopotul, ci *dacă* sună; a sunat, ai fost prezent, și ești Român, atunci ești om de caracter.

Nu este țară cu oameni mai curajoși, ca țara noastră românească. Românii sînt eroi, dar cu deosebire cînd sînt în grup. În front, la război; în ceată, la revoltă; în cîrd, la vinătoare... curajul Românului nu are pereche. Iureșurile de la asaltul Griviței au rămas legendare; și tot așa tind să devină legendare atacurile îndrăznețe din primăvara anului 1907. Dar Românul izolat este blind ca și mielul. Cînd îi bate din picior cineva, el tace. Așa a tăcut și tace în fața celei dintîi ciocoroadă, dacă o vede îmbrăcată altfel ca el. "Capul plecat sabia nu-l taie", de aceea la oricine care arată sabia, el pleacă capul. Cînd simte însă cotul tovarășului, adică cînd este în ceată, atunci, de îndată el ridică capul: și atunci ferește, Doamne, pe oricine de dînsul, căci este repede la minie.

Românul, ca soldat, este un element excelent, neîntrecut. Armatele românești n-au cunoscut nicideată frica propagată prin contagiune. Dar, cu toate acestea în timpul de pace armata românească prezintă un număr, relativ mare, de dezertori. Recrutarea la armată este pentru cei mai mulți o pacoste. Elevii cei mai lenesi, învață carte numai să-și scurteze termenul de militărie.

Dar absolut fără pereche este curajul Românului în exprimarea opiniilor, dacă exprimarea el o face în numele grupului ca redactor de jurnal bunăoară! Ești din același grup cu dînsul, atunci lauda lui pentru tine nu mai are margini;

ești din celălalt grup, atunci ocara lui nu mai are margini! Iată un redactor curajos în tot cazul îți zici! Ei bine, te înșeli. E curajos numai ca mandatar al grupului. Vorbește cu el între patru ochi și vei constata că nu-și aduce bine aminte de ce a scris. Între patru ochi opinia lui este chiar că toți Românii sunt buni și patrioți...

Dar și religios este Românul. De ochii satului, însă; cum tot din aceeași cauză este și naționalist. Cu religiozitatea merge pînă la evlavie. Se poate ca el să uite de Dumnezeu părinților săi; pe Atotputernicul și Izbăvitorul...? O așa uitare este cu neputință mai ales că el nici n-a avut ocazia să învețe cine este acest Dumnezeu, Atotputernic și Izbăvitor! Și ce n-ai învățat nu poți să uiți; acesta este un adevăr prea știut. Românul este religios, dar pe cită vreme vede pe toată lumea că este religioasă. Rar excepții la care religiozitatea să fie pornită din fundul inimii, de acolo de unde pornește și sentimentul personalității...

Tot așa se petrece și cu naționalismul lui. Tot Românul face paradă cu sentimentele sale naționale. Dar numai pînă la fapte. Fapta fiind a fiecăruia, adică individuală, cu ea încetează și naționalismul. Dă-i unui Român în mînă toiagul apostolatului ca să predice naționalismul... pentru alții, și el este imediat gata de drum. Va predica peste tot locul sfînta cauză a naționalismului; va conjura pe toți semenii săi să se trezească din amorie și să-și cultive inima și mintea cu sentimente și idei naționale; va fi cel mai aprig sfătuitor de bine. Dar pînă la fapte. Pune pe același Român să facă o muncă anumită cu temei, și atunci lucrurile se schimbă. Dacă este profesor, cu neputință să-l faci să rămînă la catedra sa; dacă este meseriaș, la meseria sa; dacă este agricultor, la ogorul său... Fiecare se codește să înceapă munca specială a profesiunii sale pînă ce mai întîi nu știe pe toți Românii treziți la naționalism și pe toți gata să înceapă munca cea serioasă. Ca să înceapă unul după altul, nu-i vine nimănui în minte. Lasă să începem cu toții. Să ne știm mai întîi cu

toții naționaliști, pe urmă vom începe și cu fapte... Negreșit la începerea cu fapte sînt mai multe dificultăți de biruit ca la începerea cu vorba; dar deocamdată scapă fiecare de muncă. Și așa suntem naționaliști. Un profesor care își face datoria în mod conștiincios, un meseriaș priceput, un agricultor harnic, dacă nu fac paradă de naționalism, nu sînt naționaliști; în schimb toți pierde-vară, care muncesc pe apucate și cînd au gust, dacă fac paradă de naționalism, sînt naționaliști. Pe aceștia din urmă îi "știe lumea", mă rog, că sînt naționaliști, pe cînd pe ceilalți nu; și lucru important este nu să-ți faci datoria de cetățean, ci să te știe lumea că ești naționalist...

Se apucă Românul cu greu de cite ceva, dar de lăsat se lasă ușor, zice proverbul. Mai exact ar fi însă să se zică: sub influența mulțimii, Românul se apucă de orice, dar cînd este să execute prin o faptă individuală lucrul de care s-a apucat, atunci se lasă de el foarte ușor. Nu este inițiativă pe care să nu o ia Românul în grup! Să facem o școală? Să facem și două. Să facem o societate cu scopul acesta și acesta? Să facem și mai multe! Să contribuim pentru a asigura mersul acestei și acestei instituțiuni? De ce nu? Să contribuim. Dar cînd vine rîndul fiecăruia să pună în execuție hotărîrea luată în grup, atunci fiecare amînă pe mîine sau se face nevăzut. Cînd se adună din nou grupul, atunci încep recriminările și noile hotărîri. Este rușine, Domnilor, trebuie să începem odată! Patria își are ochii îndreptați asupra noastră! Ne privesc străinii, rid străinii. Să ne punem pe lucru. A doua zi aceeași indiferență. În grup, și ca grup, fiecare se judecă sever, foarte sever; în parte, individual, fiecare se judecă foarte indulgent. Lasă să înceapă ceilalți, ca să nu rămîn eu singurul păcălit! Apoi ce sînt eu ca să îndrept lumea! Iată *ultima ratio* care împiedică activitatea fiecăruia.

Omul care își are atenția îndreptată asupra activității sale personale și știe să prețuiască virtuțile din care izvorăște această activitate așteaptă foarte puțin de

la politică. Politica nu poate să reformeze adincul sufletesc al unei societăți, ci ea se mărginește la schimbările de la suprafață. O lege politică bună sporește numai posibilitatea faptelor bune, dar nu dă și motivarea acestor fapte; motivarea vine din sufletul individual. Din bogăția acestui suflet individual răsar toate bunurile sociale: legile, moravurile, știința, arta și toată cultura societății. Fără el, nimic nu se produce; cum fără sămînță nu poate răsări și firul de iarbă, cu toate că atmosfera dimprejurul lui ar fi în condițiile cele mai prielnice. Politica regulează numai condițiile externe ale vieții sociale, sămînța faptelor sociale însă stă în sufletul fiecărui cetățean. Fără calitatea acestei sămînțe, nici un progres nu este cu putință —oricite legi politice s-ar face...

Dar unde atenția nu este îndreptată asupra activității personale, și unde lipsește conștiința valorii sufletului individual, acolo este natural să stăpînească politica. De aceea Românul este pasionat pentru politică. Pentru el politica este ca o baghetă magică prin care totul se poate transforma; fericirea neamului întreg ca și fericirea sa personală, poate fi adusă prin politică. "Dacă aș fi eu la guvern", "dacă aș face eu legea", cum s-ar mai îndrepta lucrurile! Pentru Români lucrurile nu se pot îndrepta decît prin lege. Fiecare dintre noi are ca supremă ambiție să facă cel puțin o lege. Activitatea sa proprie nu este unul să știe a o dirija cum trebuie; dar fiecare totuși vrea să facă o lege prin care să dirijeze activitatea tuturor. Toți așteaptă mintuirea de la acțiunea poporului întreg. "Iată ce trebuie să facem noi, Românii", "iată cum este mai bine pentru neamul nostru"; și niciodată: "iată ce trebuie să fac eu, Ion sau Gheorghe", "iată ce este bine pentru activitatea mea". Cînd Românul se desparte de grup și se privește ca persoană aparte, atunci este totdeauna consumator; ca producător niciodată nu are acest curaj. Cînd este consumator atunci el, bineînțeles, ca toată lumea viețuitoare este individualist; dar ca producător de bunuri el așteaptă

totdeauna să vadă ce fac alții pentru ca să înceapă și dînsul. Cele mai energice sfaturi nu reușesc să-i clatine rutina și să-l îndrepte spre întreprinderi individuale.

Și totuși răsar din cînd în cînd întreprinderi individuale! Sunt cîțiva industriași români, cîțiva capitaliști întreprinzători români... Sunt negreșit, dar cu un suflet cu totul special, adică cu totul deosebit de sufletul unui industriaș sau a unui capitalist din țările apusene. Sufletul industriașului de aiurea este stăpînit de frigurile muncii inventive și de riscul luptei; în sufletul industriașului român găsăm desfășurîndu-se abilitatea politicianului. Profitul capitalistului român provine de cele mai multe ori din măiestria cu care acesta își aservește bugetul Statului. Capitalistul român nu are niciodată încredere în forțele lui individuale: ci ca și cel mai sărac dintre compatrioții săi, el se bazează pe protecția Statului.

Profesiunea care atrage mai mult pe Român este aceea care nu-l prea desparte de mulțime. Lui îi place să se simtă în mijlocul mulțimii, să vorbească și să se ajute cu mulțimea. Specularea forțelor naturii prin industrie și comerț el o întreprinde numai în cazul cel rău, adică dacă nu poate fi funcționar, avocat sau politician. Cînd are talent, el rămîne la avocatură și la politicianism, adică la specularea concetățenilor săi. În această din urmă profesiune, sufletul Românului cîștigă o energie neîntrecută. Cel mai anonim din anonimi, intrat în politică devine dintr-o dată "om mare". Și cum toți Românii au rivna să ajute și să îndrumeze neamul, țara este copleșită de "oameni mari". Nu mai știe neamul pe cine să urmeze. Mare a devenit și Ion, mare a devenit și Gheorghe, mare a devenit și Petre... S-a zăpăcit aproape neamul, că prea are mulți "oameni mari"!

II

Preocupat de ce vor zice alții; ușurelnic cînd are să ia hotărîri sub influența mulțimii; religios și naționalist de ochii altora, și în genere totdeauna cu privirea

ațintită la ce vor face alții, Românul pare dar a trăi sufltește mai mult cu o conștiință de grup, decît cu o conștiință a sa personală. În conștiința grupului își găsește dînsul pe de-a gata pînă și cele mai intime motive ale vieții sale zilnice. Casa lui este făcută după obiceiul românesc și nu după gustul său personal; masa lui de asemenea; haina lui de asemeni; pînă și mormîntul părinților săi de asemeni. Românul nu caută să-și apropie natura externă cu gîndul de a o transforma și a o diferenția după caracterul persoanei sale, persoana sa nu cere de la natură diferențieri speciale, ci ea se mulțumește cu acelea pe care le-a dobîndit obiceiul neamului. Fiecare își face casă "ca lumea"; mîncîcă "ca lumea"; se îmbracă "ca lumea"; — ca "lumea albă", — și se îngroapă "ca lumea". Cine ar face altfel, ar face "ca nelumea"; și aceasta ar fi cea mai mare crimă. Fixarea personalității sale nu o caută Românul nici în timp, precum nu o caută nici în spațiu. Români care să-și scrie biografia, sau Români care să eternizeze în piatră sau metal clipitele vremii; sînt foarte rari. Ei trăiesc de zeci de secole lingă munți de piatră și cu toate acestea piatra munților a rămas cu luciul ei natural, cu luciul pe care i l-a dat ploaia și vîntul, fără să sufere vreo atingere de mină românească. Românul, cînd a avut cite ceva de păstrat l-a încredințat lumii. El și-a "vîrsat" focul inimii într-o inimă tot ca și a lui și a evitat totdeauna să stea de vorbă cu sine însuși, sau să-și sape gîndul pe piatră sau metal. Lumea chemată să-i știe gîndul este lumea cu care el stă de vorbă; lumea cu care el poate cînta, juca și munci împreună; este lumea vizibilă lui și care-i absoarbe cu desăvîrșire individualitatea.

Dar cu aceste însușiri nu realizează el oare, Românul, idealul pe care îl găsim foarte des propagat în vremea din urmă, idealul *solidarității*?

În adevăr, la ce tinde idealul *solidarității* sociale? La armonizarea sufletelor individuale într-un suflet al societății întregi; la ridicarea interselor de grup

deasupra intereselor pur personale... Românul, după cum am văzut însă, aproape că-și are sufletul individual absorbit în sufletul grupului. Nu reprezintă el așadar întruparea idealului *solidarității*?

Departate de așa ceva. Românul este tot așa de puțin un bun solidarist, cum și membrul unei societăți primitive comuniste, este un bun socialist. Pentru a corespunde idealului de *solidaritate* socială, i-ar mai trebui Românului conștiința sacrificiului persoanei sale, apoi voința de a face un asemenea sacrificiu; și el nu are nici una, nici alta. El are un suflet *gregar*, și atîta tot. Prin "suflet gregar" sociologia înțelege altceva decît un suflet solidar. *Solidaritatea* este opera sacrificiului conștient, — este ultima verigă în înălțarea morală a voinței, pe cînd "gregarismul" este o stare impusă de împrejurări și de tradiție. *Solidaritatea* este ținta spre care se îndreaptă cultura; "gregarismul" poate fi anterior orișicărui culturi și unii sociologi pretind chiar că el este totdeauna anterior culturii.

Unitatea sufltească care se stabilește între toți membrii unei societăți prin gregarism este cu desăvîrșire de altă natură ca aceea care se stabilește prin *solidaritate*. *Gregarismul* se produce prin imitație, pe cînd *solidaritatea* prin încordarea și stăpînirea de sine. O societate cu suflet "gregar" nu opune imitației nici un obstacol; membrii ei avînd suflete puțin diferențiate, lasă drum liber imitației, și aceasta se întinde de la o margine la alta a țării, pe cînd o societate cu suflete diferențiate opune imitației rezistență, iar unitatea între membrii ei nu se poate dobîndi decît prin sacrificiul voit al persoanei fiecăruia. *Gregarismul* este o armonie a sufletelor, dobîndită pasiv, aproape mecanic; *solidaritatea* este o armonie cucerită prin lupta omului cu sine însuși, prin recunoașterea altora, după ce fiecare s-a cunoscut pe sine. Este o mare deosebire între gregarism și *solidaritate*.

Dar cu aceasta nu vrem să

înțelegem că starea de gregarism este o stare plină de păcate, și de care un popor trebuie să se rușineze. Gregarismul este o stare obișnuită la toate popoarele tinere, care n-au avut ocazia să se cultive mai adânc din cauza tinereții lor; și de tinerețe nu are să se rușineze nimeni. Rușinos ar fi cind poporul nostru ar mai păstra starea de gregarism și după ce ar înceta să fie un popor tânăr.

Toate caracterele înșirate mai sus sunt așadar caracterele sufletului nostru gregar. Imităm ca oile faptele din jurul nostru, și nu arătăm o energie decit cind suntem în grup. La război ne luptăm voinicește, fiindcă acolo suntem umăr la umăr, dar la munca profesională suntem neglijenți, fiindcă aici fiecare este lăsat pe seama datoriei sale proprii. N-avem curajul părerilor noastre, cind este să ni le apărăm fiecare în parte, dar suntem poporul cel mai susceptibil cind este să ne rostim în grup, și ca grup. Ne aprindem ușor ca un foc de paie fiindcă sufletele noastre luate în parte sunt prea puțin personale ca să opună rezistență, și o dată ele aprinse au prea puțin substrat propriu ca să nu se și stingă ușor. Din cauza aceasta trecem foarte adesea prin adevărate crize sufletești. La fiecare doi-trei ani avem cite o criză naționalistă de un caracter deosebit. Aci ne afirmăm naționalismul amenințind pe bulgari, aci pe greci, aci pe evrei, aci pe unguri, aci pe austrieci... Este destul un gest dintr-o parte și un bun agitator care să ne trezească pentru ca imediat să ne vedem tirii într-un curent naționalist. Și ceea ce este mai trist este că mai totdeauna gestul provocator este exploatat, pe rînd, de cite unul dintre presupușii noștri dușmani. Evreul ne imbie să urim pe grec, grecul pe evreu, austriacul pe ungur, ungurul pe austriac; totdeauna, după vorba bătrînească, noi ne facem coadă de topor pentru a lovi în cineva. Dacă sufletul nostru ar fi mai puțin gregar, noi am fi mai consecvenți în idealurile noastre naționaliste și mai ales în dușmăniile noastre. Prea plecăm des cu războiul sfînt în contra neamurilor

străine. Prea ne aprindem ușor. Ar fi bine să ne dăm ceva răgaz înainte de a pleca cu naționalismul nostru în contra cuiva. Să judecăm mai de aproape pe evreul care ne imbie să urim pe grec și la rîndul său să judecăm și pe grec, sau pe acela care se trage din greci, — care ne imbie să urim pe evreu. Să iubim, și să urim după cum cere firea noastră personală de români, iar nu să servim întruna drept coadă de topor, pentru fapta pătimasă a celui dintii excentric. Să ne iubim neamul și să fim solidari la sacrificii, dar înainte de toate să fim fiecare dintre noi, cineva. Sacrificiul există, cind *știm* că-l facem: turmele de oi, care se aruncă prin imitație în apă și se inecă, nu fac nici un sacrificiu fiindcă ele nu știu ce fac.

III

Gregarismul sufletesc a fost însă în trecut pentru neamul românesc cea mai nimerită armă de luptă! Fără acest gregarism nu s-ar fi putut menține unitatea limbii și a bisericii. Fără el, organizarea politică ar fi fost chiar mai divizată de cum a fost. Gregarismul a oprit diferențierea personalităților și cu aceasta a culturii, dar în schimb, el ne-a păstrat întregimea neamului și a slabei culturi românești cită era... Așa este, fără îndoială. În împrejurările vitrege prin care a trecut neamul nostru, gregarismul sufletesc a fost o binecuvîntare pentru noi. Prin forța imitației ne-am ținut laolaltă și am rezistat contra celor ce ne amenințau din toate părțile. Am avut virtuțile grupului și nu pe acelea ale personalității, dar pentru trecutul nostru așa era și bine. Tineri, ca popor, trebuia mai intii să ne formăm deprinderi mecanice, să dobîndim instincte. Gregarismul a fost expresia acestora; prin el am izbutit să trăim. Am trăit ca grup. Judecînd greutățile prin care am trecut, este bine să ne mulțumim și cu atît.

Dar pentru viitor? Pentru viitor, lucrurile se schimbă. Gregarismul sufletesc ne-a fost de mare ajutor în trecut, de aici înainte ne poate fi foarte stricător.

În contra pericolelor prin care treceam în trecut, el ne arma; în contra pericolelor ce ni se pregătesc în viitor, el ne dezarmează.

În adevăr, între lumea de altădată și lumea de acum o mare schimbare s-a produs, o schimbare care face gregarismul din ce în ce mai inutil, și în schimb care cere o cit mai intensă diferențiere de aptitudini și de caractere între membrii unei societăți. Această schimbare consistă în însemnătatea pe care a dobândit-o lupta economică în determinarea existenței și progresului statelor moderne; în lumea veche, lupta economică nu era pe primul plan, cum este astăzi. Astăzi această luptă nu numai că este pe primul plan înăuntrul vieții fiecărui stat, prin urmare și la noi, dar este pe primul plan și în viața politică internațională. Acei care voiesc să trăiască și să prospere, urmează să se conforme noilor condiții de viață politică, urmează să-și dobândească virtuțile pe care le cere lupta economică. Și aci izbînda se cucerește altfel ca în lupta cu armele. În lupta cu armele, — și cu deosebire în lupta de altădată, — exercițiul mecanic și imitația în grup erau la baza celor mai indispensabile virtuți — pe cînd în lupta economică modernă exercițiul mecanic și imitația nu ajută aproape la nimic. Eroul războinic de altădată cunoștea desigur încordarea sufletească căci fără de aceasta, n-ar fi putut învinge, dar cunoștea această încordare sub înfățișarea ei intermitentă, adică cu izbucniri violente și cu răstimpuri de pauză de adevărat vagabondaj sufletesc, pe cînd cuceritorul din lupta economică de astăzi nu cunoaște, nu trebuie să cunoască decît încordarea continuă și uniformă. Pînă să vină momentul tragic al primejdiei, eroul războinic putea să-și exercite însușirile și de dragul paradei, pe cînd cuceritorului economic nu-i este dat să cunoască niciodată dragostea paradei. Fiecare însușire sufletească a lui este un capital care trebuie pus în valoare la momentul cînd trebuie, adică în mod neînterupt. Eroul timpurilor moderne are, cu un cuvînt, un

suflet nou față de eroul timpurilor vechi.

Noi, Românii, nu avem însă acest suflet nou. De aceea și toate decepțiile noastre. Noi voim să ne apropiem bunurile culturale, pe care le vedem la popoarele din apus cu aceleași însușiri sufletești cu care reușeam odată așa de bine să ne strecurăm prin împrejurările vitrege din trecut. Voim să învingem pe străini în comerț și industrie; voim să trăim o viață politică cu regim parlamentar, și voim să avem o cultură a noastră originală, păstrîndu-ne cu toate acestea deprinderile vechi de suflete gregare. În loc de a ne prezenta în lupta cea nouă ca individualități puternice, diferențiate după aptitudini, ne prezentăm slabi și cu aptitudini la fel. Suntem toți mesteri de gură și răi de faptă.

Apoi sufletul cel nou nu ni-l pregătește nici școala, nici biserica. Scopul școlii noastre este ca toți copiii Românilor să iasă cu aceeași mentalitate, învățînd toți aceleași lucruri, — parcă n-am avea din naștere o mentalitate destul de uniformă! De asemenea și scopul bisericii. Citirea personală a credinciosului în timpul cit ține slujba preotului care ar contribui la împuținarea numărului analfabeților și ar arunca în sufletul credincioșilor deprinderea reflectării personale, — rezultate care s-au obținut aiurea, — la noi este un obicei practicat numai de străini. Cînd cineva îl va propune are să fie acuzat că tulbură ordinea în biserică. În serviciul bisericii noastre trebuie să nu se dea deloc ocazie individualizării sufletești! Să asculte toată lumea, la preot, adică să nu reflecteze personal nici unul!

Dar asupra instituțiilor noastre ar fi multe de spus... Deocamdată încheiem. Poate vom reveni asupra lor cu altă ocazie.

Ce trebuie să facem? este o întrebare, al cărei răspuns nu voiesc să-l încep aici. Considerațiile de mai sus nădăjduiesc însă că răspund la cealaltă întrebare: ce trebuie să nu facem?

Răspunsul la această a doua întrebare este totuși îndrumarea necesară pentru găsirea răspunsului la cea dintîi.

1910

Lucian BLAGA

LUNTREA
LUI CARON

(FRAGMENTE)

«În Cîmpul Frumoasei, Alexe făcea, deci, de la o vreme, tovărășie lui Leonte, și de-a lungul zilelor, pornite pe scădere, ei discutau asupra situației, pe care o întorceau pe toate fețele. Alexe cunoștea dintr-o experiență de un sfert de veac sufletul rus și metodele de lucru de mare precizie ale regimului sovietic. El zîmbi amar cînd citi în ziare cuvînt despre non imixtiunea în treburile interne ale României, promisă de ruși. Leonte venea din Cîmpul Frumoasei la Căpilna să-mi facă cunoscute și mie părerile și aprecierile lui Alexe.

«Vine prăpăd, asta-i părerea lui Alexe», îmi spune Leonte, «nu peste noapte, ci încetul cu încetul. Rușii aplică oriunde metodele încercate la ei acasă, le aplică aidoma, fără de nici o imaginație, pretutindeni unde ajung. Ei pretind că fac politică științifică, n-au nevoie de imaginație. Rușii sînt convinși că ei dețin adevărul care va fi impus dialectic pe calea forței, oriunde vor pătrunde. Cum? Dialectic și totuși pe calea forței? În mîntea lor asta se potrivește, căci dialectica lor este sofismul ridicat la rang de principiu universal. N-avem decît să ne informăm ce au făcut acasă, ca să știm ce vor face aiurea, și la noi. Omul va fi asimilat întru totul coordonatelor sale materiale și redus la automatismele declanșate de groaza foamei și de teroare. La început rușii vor dezorganiza munca și producția. Prin «lipsuri» impuse metodic și într-adins, ei vor încerca să ne convingă, că omul este ceea ce mîncîcă și nimic alt. După ce vor fi distrus

toate pretențiile la un nivel de trai omenesc, ei vor desființa orice simț de demnitate, prefăcînd pe om, încetul cu încetul, într-un automat al muncii în serviciul statului. Și cine-i statul? În primul rînd noua «elită», care consideră pe intelectualul de vocație drept dușmanul numărul unu al ei. Așa zisa «linie» va lua locul conștiinței, partidul va lua locul lui Dumnezeu». — Cam acestea erau, în foarte numărate cuvinte, părerile lui Alexe cu privire la transformările ce vor avea loc în starea de spirit obștească pe de o parte, în structura socială, pe de alta...

* * *

În veacuri de demult neamul nostru mai avea, la răscruci, o salvare: retragerea în preistorie. În condițiile de azi nici retragerea aceasta sub frunză verde, în colibele plaiurilor, și la amnar nu mai e cu putință. Se distruge totul, cade totul. Suntem transformați pur și simplu în mase de robi, la dispoziția unui nou Genghis, care are însă la îndemînă cea mai avansată tehnică de distrugere. Noi, ca neam, am respirat două decenii de libertate, și am început să arătăm ce-am putea. Acum se urmărește distrugerea sistematică a spiritului care a luat trup printre noi. Se urmărește desființarea memoriei. Se retează, brutal și cu fierăstrăul, toate valorile, pentru ca urmașii noștri să nu mai găsească nici un sprijin. Mîine va fi totul la pămînt sau ras ca și cum n-ar fi fost vreodată. Se macină conștiințele. Se cumpără cugetele...»

NOTA REDACȚIEI

În nr.2 al revistei vom publica un studiu despre singurul roman al lui Lucian Blaga, scris în deceniul al șaselea și publicat abia în 1990.

SANSELE SUPRAVIETUIRII

Popoarele ce nu mai au o limbă pier, devin șerbe altor popoare.

I. MISAIL

I. Corbii se adună la stirv

Citind o povestire despre primul război mondial, m-a înfricoșat nespus descrierea unui câmp de luptă părăsit de oameni și de Dumnezeu. Pe acel câmp cadavrele și stirvurile în putrezire erau asediate de corbi nesățioși. Corbii se apropiau cu precauție de ținta aleasă, îi ciuguleau ochii, apoi cu o lovitură sau cu un set de lovituri sigure făceau o crăpătură în craniu pentru a se infrupta din conținutul lui delicios.

O situație asemănătoare s-a creat pe pământul vechii Transnistrii. Ființa națională în descompunere a atras spre sine mase de corbi. Și mare le-a fost mirarea când, după ce i-au scos ochii și s-au pregătit de lovitură de grație, în fragilul os cranial mortul a început să dea semne de viață. Corbii au făcut fil-fil, dar nu au zburat departe și, din moment ce nu le-a reușit ospățul în aer liber, au început să inchege structurile unei mașini de tocat carne după ultimele modele ale măcelăriei de la Kremlin.

Să vedeți cu câtă vigilență își apără ei eventualele jertfe! De cine și de ce le apără? De ele inșele și de propria lor limbă.

Și cum vorbesc! De parcă nu le-ar fi ciocul muiat în sînge. De parcă victimele, inviate, i-ar privi cu dor.

Dar transnistrenii, poate chiar în cea mai mare măsură, au cîștigat dreptul la limbă și alfabet!

Ei, cei care au trecut prin vămile inimaginabile ale «paradisului» sovietic de pînă la '40.

Ei, care în acel «paradis» au obținut, ca mai apoi să piardă, ceea ce la aparține atît de firesc și de omeneste-grafia latină.

Ei, care au fost și sînt gata să mute din loc albia Nistrului pentru a-și îmbrățișa frații.

2. «Grafinea» latină și garafa plină

De altfel nu e lipsită de un anumit farmec această «grafinea». Adie a contesă. Pentru unii sună chiar revelatoriu, cu un iz de bucurie, asociindu-se cu «grafinul». «Grăfin», în unele medii lingvistice din partea locului, i se spune garafei.

Deci, garafa, bat-o vina!

Nu aș vrea să pun toate problemele conștiinței naționale, problemele istoriei și ale limbii pe seama nevinovatei în aparență garafe, dar...

Undeva în conținutul ei s-au înecat amarul și scîrba monstruoaselor execuții «medievale», ale pierderilor și risipirii, înțelegerii grotești a frazei biblice despre deșertăciunea deșertăciunilor.

Un cuvînt surpat se înlocuia cu un pahar plin, un om ucis — așijderi.

Am întîlnit oameni desfigurați de beție și înfricoșați, probabil, de cei care pînă nu demult, pentru prestanță, vorbeau numai limba șefilor, adică rusa. Ei mă întrebau: ce mai este și «grafinea» latină?

Am întîlnit oameni care, prostiți de lucru și vin, n-au idee de ce neam și de ce limbă sînt, dar fiind montați de cineva, se lamentează că nu vor să fie români. Și culmea, într-o curată limbă românească se plîng că nu vor să vorbească... românește.

Am văzut la Marea adunare națională de la Lunga femeii ghiftuite care își vărsau agresivitatea pe... limbă și alfabet, spunînd că acestea le-au lăsat fără o bucatică de piine.

Răzeși refugiați peste Nistru se fac a nu crede în altceva decît în licoarea din garafă și în pămîntul străbun. Exemplul celor de la est de Dubăsari și Grigoriopol arată că și astfel se

poate supraviețui. Într-adevăr se poate. Dar în afara limbii, adică fără a mai fi un popor.

Cine are nevoie de un orgoliu laborios, în esență absurd însă?

3. Șah, dar încă nu mat

Satul meu natal, Coșnița, unul din pilonii românismului de pe malul stîng al Nistrului, în repetate rînduri a suferit destinul tablei de șah pe care se trișează obraznic, ajungîndu-se pînă la sustragerea pieselor și aruncarea lor în... Siberia. Cele mai frumoase gospodării, cu stăpîni blînzi și copaci înfloritori, peste noapte se pomeneau cu un venetic sau cu un leneș pe prispă, ca peste un an-doi să devină îmburuienite și mucegăite.

Limba, de asemenea, se prefăcuse într-o tablă enigmatică. Să zicem, a apărut cuvîntul «zavod», adică fabrică de conserve. Pe lîngă acest cuvînt a apărut și întreprinderea respectivă. Iar odată cu întreprinderea — și specialiștii, ați ghicit, rusofoni.

Ca o aripă de lăstun arcuită deasupra bietului Nistru, prin avalanșa cuvintelor proaspăt «sosite» în limbă, la un moment dat, și-a făcut apariția «căciula» infirmului Ж. Cu alte cuvinte, s-a scos o piesă din buzunar!

Și cînd colo se dovedește că «adversarul» e hoț de-a binelea. Literele latine scoase în vîzul lumii s-au înșirat sclipitoare și noi, fascinați, am înmărmurit. Apoi am ieșit în stradă. Eu, cu mîinile goale, de o parte a baricadei, iar un vecin de-al meu, cu baston de cauciuc, de cealaltă parte. Acum și vecinul este încîntat de eleganța alfabetului. Nu-i port pică. Am fost împreună la Lunga. Am scandat. Am plîns. Interesant, o fi deosebit oare Dumnezeu lacrimile durerii de cele ale bucuriei?

Din păcate, nici vecinul meu care este polițist și, deocamdată, nici guvernul care-i plătește simbrîie nu ne pot apăra pe noi, pămîntul și limba noastră, de cei care țin morțiș să ne «salveze» de noi înșine.

Sîntem într-un șah situat sub semnul tăișului lopeților de genist. Acum, însă, e mutarea noastră!

PORUNCILE GRAIULUI NAȚIONAL

1. Gîndiți-vă că în toată viața trebuie să dați locul întîi limbii voastre strămoșești.

2. Vorbiți în limba voastră acasă, cu ai voștri, cu prietenii și cu oricine, chiar și cu un străin, căci se cade ca străinul să-și învețe limba ta, nu tu pe a lui.

3. Creșteți pe copiii voștri în limba voastră și învățați și pe fete să vorbească și să iubească limba maternă.

4. Feriți-vă de școlile străinilor, căci numai așa veți lucra înțelepțește.

5. Cumpărați numai cărți, reviste și gazete scrise în limba voastră, căci numai așa veți scăpa de îniriurirea străinilor.

6. La orice petrecere, ca și la primirea musafirilor, vorbiți numai limba voastră, dar vorbiți-o frumos.

7. Oricui aveți de scris, scrieți în limba voastră.

8. Dacă porunciți marfă în străinătate, scrieți în limba voastră, căci ciștigul deschide urechile și ascute limba.

9. Dați mărfurilor numiri numai în limba voastră.

10. Toate inscripțiile prăvăliilor, etichetele mărfurilor și orice reclamă — faceți-le numai în limba voastră căci numai așa vă vor ști și vă vor cînsti străinii.

Întîia dată poruncile graiului național au fost scrise pentru poporul flamand trăitor în Belgia, a cărui limbă era prigonită asemenea graiului nostru.

IDEAL CE NU TREBUIE TRĂDAT

DIALOG CU DOAMNA RAISA ANTONIUK, CANDIDAT ÎN PEDAGOGIE, COLABORATOR ȘTIINȚIFIC SUPERIOR (laboratorul de limbi ale minorităților naționale) LA INSTITUTUL DE CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE ÎN DOMENIUL PEDAGOGIEI DIN KIEV, RESPONSABILĂ PENTRU PREDAREA LIMBII ROMÂNE ÎN R.S.S. UCRAINEANĂ.

— Doamnă Raisa Antoniuk, V-am întâlnit printre participanții la lecturile pedagogice din capitala Republicii Moldova. Știu că sînteți originară din Basarabia, cum însă ați ajuns la Kiev?

— După absolvirea școlii nr.13 din Bălți am studiat limba spaniolă la Universitatea din Moldova. Mi-am început cariera de pedagog la o școală rusească din Kiev prin 1975. Am făcut aspirantura, după care am fost angajată la Institut. Soțul meu este ucrainean, de profesie chirurg. Nu pot să nu fac o paranteză: lui, soțului, îi dătez că mai trăiesc. După un grav accident din 1986 am fost operată de 17 ori. Soțul meu a participat sau a asistat la toate intervențiile chirurgicale.

— Ați trăit o experiență amară și e salutar să ați găsit curaj să vă avîntați în lupta pentru renașterea limbii vorbite de românii ce trăiesc în Ucraina. Ce ați izbutit să întreprindeți pe acest tărîm?

— Cea mai periculoasă armă împotriva răuvoitorilor de pretutindeni este adevărul. Pentru a familiariza cititorii ucraineni cu problemele limbii vorbite în Republica Moldova, deci și a românilor din Ucraina, la finele lui 1989 am convenit cu redactorul revistei de mare tiraj din Ucraina și anume «Russkii iazik v naționalinoi škole» să public articolul «De la grafia chirilică la cea latină», în care, justificînd

necesitatea de ordin științific a revenirii, m-am oprit asupra etnogenezei neamului nostru, fiindcă fără sprijinul faptului istoric este imposibil a convinge pe cel dezinformat.

— De acord. Tocmai de aceea aș vrea să informați cititorul revistei noastre care e destinul școlii românești din Ucraina?

— În această republică funcționează 119 școli în limba română cu un contingent ce depășește 25 de mii de copii și un corp profesoral de peste 1400 de oameni. În regiunea Cernăuți se află cele mai multe — 84 (19 necomplete, 32 de 8 ani și 33 medii), în regiunea Odesa — 19 (14 «pure» și 5 mixte, ruso-române). Avem școli românești în regiunea Transcarpatică — vreo 13 la număr. Sînt o serie de instituții mixte, mai ales în zona montană, unde-i aproape imposibil să deschizi două școli separate: una pentru copiii românilor, iar alta pentru cei ai ucrainenilor. În multe sate românești școlile românilor sînt în... limba ucraineană. Ar fi suficient să amintesc în acest sens doar de raioanele Adîncata și Noua Suliță unde circa 3300 de copii tot așteaptă să li se vorbească în limba mamei.

— Posibilitățile de a deschide mai multe școli naționale românești nu se vor epuiza niciodată, de ce, totuși, situația în acest domeniu e atît de precară?

— Timp de un an și jumătate am izbutit să fiu prezentă prin unele școli din regiunea Cernăuți, prin cîteva din regiunea Odesa. Am o imagine relativ clară despre cele din Transcarpatia. N-am însă o informație suficient de limpede despre regiunea Kirovograd, unde există circa 20000 de vorbitori ai limbii noastre, dar care nu au nici o școală cu limba maternă de predare. Am încercat să le venim în ajutor cu manuale, cu programe — cu cele necesare procesului de învățămînt, dar cei de la regională mi-au tăiat-o sec:

pe dinșii (pe moldoveni — n.n) nu-i interesează limba lor. Ei vor să cunoască doar limba rusă etc. Refrene cunoscute, nu?

— Ce am putea întreprinde împreună, cu concursul forurilor de resort din Republica Moldova, pentru a-i salva pe acești moldoveni?

— Să nu uităm că rădăcinile stalinismului sînt foarte adînci și va mai curge încă multă apă la vale pînă vom înțelege cu toții că istoria ne oferă o șansă unică de renaștere națională și ar fi poate fatal s-o ratăm. Pentru moldovenii privați literalmente de școală și cultură națională ar fi bine să edităm manuale incluzînd ample informații despre limba, istoria, literatura, portul, obiceiurile, natura, folclorul și tradițiile românilor. Asemenea manuale am văzut în Cuba, Bulgaria, Ungaria, în alte țări, care se îngrijesc într-adevăr de minoritățile naționale.

— Absența școlilor de limbă maternă era pînă odinioară un semn distinct, ca să zic așa al marilor orașe. Atare destin l-a avut și Kievul, alte orașe ucrainene. Din cîte știu, a început lichidarea acestui necamufolat genocid stalinist. Cum vedeți soluționarea deplină a problemei?

— În multe orașe din Ucraina — Odesa, Donețk, Dnepropetrovsk — existau foarte puține școli în limba ucraineană. Acum situația se schimbă în Ucraina, dar și în Moldova. Am fost plăcut surprinși de decizia Guvernului Republicii Moldova de a deschide școli și licee în localitățile cu populație ucraineană. E un semn al unei politici clare, oneste și, spre bucuria noastră, Moldova cîștigă tot mai mulți prieteni.

— Am vrea ca numărul lor să crească și sîntem siguri că acest lucru se va întîmpla cu ajutorul școlii, al pedagogilor. Iată de ce v-aș îndemna să ne spuneți în ce măsură sînt

asigurate școlile de limbă română cu cadre pedagogice, cu manuale?

— Mulți dintre absolvenții din Bucovina, din regiunea Odesa, făcîndu-și studiile la Chișinău, Bălți, Tiraspol, se angajează în capitală ori în raioanele de centru ale Basarabiei, uitînd că la baștină îi așteaptă sătenii și școala. E necesar deci să fim «realiști», dar să nu uităm și de datoria sfîntă față de neam. Avem mare nevoie de un bun cunoscător al limbii române la Odesa care să exercite cu dragoste și noblețe munca de coordonator. Sincer mă bucur că la Chișinău se vorbește de programe de alternativă, de școli, de grădinițe particulare. La ora actuală nu beneficiem de o asigurare omogenă cu manuale. Majoritatea celor cu grafie latină le-am primit din Basarabia, multe sînt dăruite și de frații din România. Cu regret, editura «Radianska škola» continuă să ne furnizeze manuale cu grafie chirilică. Barem de-ar fi originale, și nu traduse. Sincer vorbind, manualele respective iau calea maculaturii fără a fi deschise. Ar fi bine dacă ar exista o programă pentru toți românii, lucru ce ar înlesni schimbul de cadre. Manualele integre de care am pomenit mai sus ar fi de folos românilor, dar să fie traduse și pentru ruși, bulgari, găgăuzi, nemți, polonezi.

— Nu regretați că ați «abandonat» limba spaniolă, însușită prin studii?

— Există lucruri pentru care merită să lupti și să cauți cu insistență calea cea mai scurtă spre adevăr. Cred că nimeni nu m-ar fi înțeles dacă aș fi procedat altfel. PATRIA, LIMBA și MAMA constituie un sfînt IDEAL care nu trebuie trădat.

Dialog realizat de
Valentin ERHAN

PĂRȚI DIN ISTORIA ROMÂNILOR BUCOVINENI

Limba românească nu era suferită nicăieri în Bucovina pe timpul stăpînirii polacilor, iar în școli era chinuită și batjocorită cu o sălbăticie fără margini. Ca să vedeți sălbăticia aceea, iată dăm aici cîteva dovezi scoase din gazeta «Revista politică» din Suceava, care scrie așa: Sint încă unii bătrîni care istorisesc că, pe vremea directorului Theil de la școala capitală din Suceava, școlarilor români le era foarte aspru oprit de a vorbi între olaltă românește. Și dacă totuși se întîmpla că oarecare școlar român vorbea în limba sa, apoi îi anina de gît un măgar tăiat din hîrtie ori zugrăvit pe o tablă de lemn, de care era legată o ață, și măgarul acela trebuia să-l poarte școlarul român în decursul întregii săptămîni pînă sîmbătă. Sîmbăta îi chema apoi pe școlarii din toate clasele la un loc și toți aveau dreptul de a stupa asupra păcătoșilor români care aveau măgarii la gît. Vasăzică pentru vorba românească îi rușinau și îi stupeau pe copiii români. Și mai tare chinuți erau copiii români de răul limbii românești între anii 1834 și 1850 de învățătorii polci de la școala normală din Cernăuți, anume Warnicki, Malawski, Sabara și Paulowicz.

Iată ce scrie despre aceștia «Revista politică»: Învățătorii numiți alegeau dintre băieții fiecărei clase mai mulți censori, pe care anume îi puneau să ieie seama, care școlari vor vorbi românește. Censorii aceia erau de două feluri, adică censori mai mari și censori mai mici. Fiecare laiță din clasă avea cîte un censor mai mare și unul mai mic, și toți censorii fără deosebire aveau cîte o tăbliță de lemn, pe care era scris nemțește cuvîntul «semn

pentru limbă». Tăblițele acelea erau ciuma limbii românești. Cum auzea un censor că oarecare școlar român vorbea românește, pe loc îi da ciuma în mînă, și bietul băiat o primea plîngînd, căci trebuia s-o primească. Dar ca să scape de pedeapsa ce-l aștepta, băiatul pindea să audă vorbind românește pe alți școlari și astfel da ciuma în mîna altuia.

Adunîndu-se a doua zi școlari prin clasele lor, se înțelege că ciumele-tăblițe trebuiau să se afle în mîinile unor copii români și să fie toate, adică să nu lipsească nici una. Acum censorii strigau: «Dați tăblițele incoace!» Ieșind cei cu tăblițele din laiță, censorii le porunceau cu asprime: «Că rați-vă la locul de rușine». Locul acela era lingă tabla școlară. Pe el se puneau în rînd școlarii români ținînd tăblițele-ciume în mîinile lor și plîngînd, pentru că acum aveau să fie pedepsiți.

Intră poleacul-învățător în clasă.

«Voi sinteți cei nepocăiți?» — zice el către cei de lingă tablă — «bătu-ncoace!»

Acum băieții erau întinși pe laiță, și sălbaticul învățător începea a le imblăti dosul ca să le bage minte în cap. Dar bățul nu era medicină numai pentru sugrumarea limbii românești, ci el era întrebuințat ca buruiiană fermecătoare și pentru învățarea limbii leșești. Școlăritelor române le ziceau învățătorii polci cînd le auzeau vorbind românește: «Ar fi copile frumusele și de treabă, dar fu... mi-i greață că vorbesc țigănește!»

Cernăuți, 1892

Gheorghe TĂUTU

ROMÂNUL

Veacuri triste, intunecoase
 Peste capu-mi au trecut,
 Cu mii hoarde furioase
 Eu adesea m-am bătut;
 Dar nici timpurile grele,
 Nici vandalul cel păgin,
 N-au curmat zilele mele,
 Căci am fost viteaz român;
 Și-or'cit timp Român voi
 fi,
 Nu mă tem că voi pieri!

Cind din Roma cea
 măreață
 P-aste plaiuri ne-a adus,
 Traian ale cărui brațe
 Pe toți dacii au răpus
 Cu-a lui voce mi-a zis
 mie:

Acest loc incintător
 De-acum iată ți-l dau ție,
 Ca să-i fii moștenitor;

Și-or'cit timp Român vei
 fi
 Nu te teme că-i pieri!

De-asta dar aici in lume,
 Ori și cind eu mă
 mindresc
 Cu-a mea limbă, cu-al
 meu nume
 Și cu țara ce-mi iubesc.
 Cind la coapsă eu am pala
 Și cind flinta mi-e in mîini,
 Pierd curajul și-ndrăzneala
 Ne'mpăcații cruzi păgini.

Arma chiar dacă-mi
 lipsește,
 Ei de mine se inspăimint,
 Dacă glasul-mi le-amintește
 Că al Romei fiu eu sint.
 Și-or'cit timp Român voi
 fi
 Nu mă tem că voi pieri!

Cit Carpatul nalt și falnic
 România va umbri
 Cit Siretul și-Oltul pașnic
 Sinul ei vor răcori,
 Tot atit sub mindrul soare,
 Și eu viață voi avea,
 Căci iubesc cu infocare
 Neamul meu și țara mea.
 Și-or'cit timp Român voi
 fi
 Nu mă tem că voi pieri!

VICTIME ALE BILINGVISMULUI: COPIII COMPLEXAȚI

Știu. Într-un ocean de lipsuri și mizerie ori devii agresiv, ori te lași cuprins de indiferență. Din păcate și una și alta toarnă apă la moara adversarilor noștri, căci în primul caz le dăm pretext pentru dictatură, iar în cel de-al doilea îi lăsăm să-și facă mendrele în voie.

Așa sau altfel, într-o bună zi ne putem pomeni din nou înjugați la carul unui bilingvism înrobitor...

După 31 august lumea a crezut sincer în tăria legilor adoptate. Inclusiv rusofonii. Stilcît, cum puteau, dar încercau să comunice cu noi în limba noastră. A urmat apoi o stare de confuzie, cînd parlamentarii s-au lăsat intimidați de amenințările lui Gorbaciov și Lukianov. Tot atunci s-a declarat tendința de a reveni la vechile poziții. Mirosea a «praf de pușcă» și unii s-au speriat, au șovăit, zicînd: «Treacă de la noi». De la tribune răsunau apeluri potolitoare. Chipurile, totul va fi bine, totul se va aranja de la sine, trebuie numai să avem răbdare și să așteptăm.

Iar între timp o bună parte din părinții moldoveni **CONTINUĂ SĂ-ȘI DEA COPIII LA ȘCOLI ȘI GRĂDINIȚE RUSE.** Pe străzi, în magazine, la birouri limba de stat e tratată din nou cu indiferență și brutalitate. Legile cu privire la funcționarea ei au rămas mai mult pe hirtie...

Și atunci mă întreb: oare urmașii unui popor înjumătățit nu pot realiza nimic mai mare decît pe jumătate?

Zadarnic ar încerca cineva să mă convingă cum că așa sîntem noi, lăsători din fire, și că, sub povara bunătății noastre, am ajuns să ne «ploconim» în fața

străinilor, cedîndu-le și masa, și casa, doar ca «ospetia» să le fie cît mai pe plac. Însă cînd «ospetia» se transformă în colonizare, cînd veneticii dau cu piciorul în tot ce avem mai sfînt, atunci bunătatea devine prostie, iar indiferența — trădare...

Ca să se revolte împotriva nedreptății, omul de rînd trebuie să înțeleagă mai întîi esența, miezul acestei nedreptăți. În cazul nostru, nu bunătatea, ci neștiința a dus la degradarea demnității personale.

Firește, libertatea se cucerește prin luptă și suferință, încununînd dreptul omului la demnitate. De aceea nu poți pretinde ca această calitate s-o posede persoanele ce nu văd deosebirea dintre «firesc» și «umilitor». Pînă și în dezvoltarea individuală a unui copil scînteia demnității izbucnește abia în clipa cînd el înțelege brusc că este înjosit. Aproximativ același lucru se întîmplă în ascensiunea unei națiuni. «Revelația» survine aici mai întîi în mediul intelectualilor (dotați cu un simț mai ascuțit al demnității personale), apoi se răspîndește și în mediul celorlalte pături sociale (dacă, desigur, primii reușesc să spargă zidul ce-i desparte de aceste pături)...

Că bilingvismul dirijat pe cale administrativă e un prost experiment, ale cărui consecințe nefaste le-a simțit pe propria piele majoritatea popoarelor colonizate de sovietici a fost demonstrat pe larg de estonianul Matti Hint cu patru ani în urmă. De atunci au văzut lumina tiparului numeroase alte materiale care au completat cu lux de amănunte această teză.

Pentru a elucida însă în ce mod influențează la concret instruirea în limba nematernă asupra dezvoltării psihice a copiilor, domeniu mai puțin studiat, au fost create concomitent două grupuri de cercetare: la Chișinău (sub conducerea subsemnatului) și la Bălți (sub conducerea docentului P. Jelescu).

Rezultatele (suprapuse după prelucrarea testometrică) s-au dovedit surprinzător de asemănătoare în concluzii. Cum era

și firesc, am constatat că plasarea prea timpurie a copilului într-un mediu cu instruirea în altă limbă decît cea maternă generează o încărcătură psihică ce depășește cu mult potențele vîrstei. S-ar părea, la prima vedere, că nu avem motive prea serioase de alarmare: cu cît solicitările instruirii sînt mai mari, cu atît mai mari ar trebui să fie efectele intelectuale pe care le provoacă. Așa ar fi, dacă aceste solicitări n-ar veni în contradicție directă cu igiena muncii intelectuale.

Un copil de trei ani, pe care părinții îl lasă pe seama unei educatoare ce nu posedă limba mamei lui, este condamnat de la bun început la subdezvoltare intelectuală, pentru că mintea lui nu evoluează firesc prin operațiile de analiză și sinteză, ci bate pasul pe loc în căutarea echivalentelor semantice pentru noțiunile elementare din vocabularul maternei în cel al nematernei. Copiii de aceeași vîrstă, pentru care limba educatoarei este cea maternă, avansează, îl depășesc, îi sînt superiori în dialoguri, în replici, în răspunsuri. El însă nu posedă nici a zecea parte din bagajul de cuvinte al colegilor și aceasta îl face să tacă, să fie mai retras, să se împace cu gîndul că nu se poate compara cu ei, că trebuie să le cedeze înțietatea... Așa se naște, treptat, complexul inferiorității (paralel cu sentimentul de «superioritate» al copiilor favorizați).

E un adevăr recunoscut și de cercetătorii moscoviți: «În condițiile discriminării rasiale sau naționale copilul se poate situa ușor fie pe pozițiile reprezentanților «rasei superioare», pătrunzîndu-se de toate viciile generate de psihologia «albilor», fie pe pozițiile celor «oropsiți», ceea ce îi provoacă în mod inevitabil complexul inferiorității» (V. S. Muhina, 1988).

Din punct de vedere psihologic, complexe constituie un ansamblu (inconștient) de reprezentări și stări afective, cu încărcătură distructivă, care ma-

cină moralitatea omului din interior. Un copil complexat ajunge de cele mai multe ori o personalitate ratată, pentru că, nimerind de mic în mediul unor raporturi de inferioritate, el pierde treptat vigoarea voinței afirmative, își risipește energia psihică în stări și acțiuni infructuoase. Mai mult chiar: avînd un caracter frustrant, complexe ridică obstacole de netrecut în comunicarea lui cu alți oameni, îi mențin constant o stare interioară apăsătoare ce îl împovărează, îl împiedică să se desăvîrșească, să fie satisfăcut, fericit.

Există o întregă convergență de cauze provocatoare de complexe. Dintre ele, pe primul plan se află întotdeauna un conflict nerezolvat, generat fie de circumstanțe sociale umilitoare, fie de înăbușirea sistematică a tendințelor de afirmare. Aplicată la scara unei națiuni întregi, această motivație dezvăluie cu claritate ce perspective au popoarele colonizate cu forța: conflicte etnice — nerezolvate, aspirația spre independență — înăbușită, echitatea socială — spulberată. Totul a fost făcut parcă anume pentru a diminua vitalitatea noastră, pentru a împiedica accesul nostru la circuitul universal al valorilor umane...

În mod firesc, sentimentul de inferioritate atinge în evoluția sa un moment critic — atunci cînd nemulțumirea de sine se revarsă brusc într-un torent al reacțiilor de compensare, manifestate fie prin agresivitate, fie printr-un comportament cinic și fătarnic. Două limbi, două ideologii, două «pături» — această politică nesăbuită nu poate ștanța în serie decît un individ cu două fețe, unameleon și neprincipial căruia puțin îi pasă de suferințele și de aspirațiile propriului popor. Și nu e de mirare că nu vrea să deschidă ochii nici măcar la pericolul de care e amenințat propriul copil.

Sînt și cazuri de excepție, firește. Știm prea bine cît de greu se deschid instituțiile maternolingve la noi. Unde mai pui că uneori părinților le vine peste

mină să-și ducă copilul la instituția situată cu vreo două cartiere mai departe de casă. «La ce bun, când grădinița rusă e sub nasul nostru? Patriotism? Maternă? Vorbe goale! Abia vor însuși mai bine două limbi»...

Vor însuși «mai bine»? Așa să fie?

Părerea specialiștilor e alta: «Pierzînd treptat limba maternă, a cărei arie de întrebuințare se reduce la necesitățile cotidiene, acești copii nu însușesc profund nici limba rusă. Ei ajung s-o cunoască suficient doar pentru a-i citi pe scriitorii lor naționali în tălmăcirea rusă, dar insuficient pentru asimilarea celor mai reprezentative opere ale literaturii ruse. În consecință, limba maternă este exclusă din sfera muncii intelectuale. Individul se pomenește într-o situație socio-culturală deosebit de gravă: îi lipsește limbajul, ca suport al gândirii, prin care să-și exprime liber ideile cu voce tare ori în scris» (M. Ciudakova, 1989). Că este anume așa ne-o dovedește realitatea. Am ajuns aproape cu toții să nu mai știm a vorbi corect în nici o limbă...

Adăugați aici și faptul că deficiențele de limbaj se soldează, în cele din urmă, cu deficiențe de gândire și veți înțelege adevărata tragedie a copiilor complexați. Prin el însuși semilingvismul lor ar fi un neajuns recuperabil, dacă n-ar însemna concomitent și «semiin-telect». Nu știu dacă e noțiunea cea mai potrivită, dar, conform datelor experimentale, copiii moldoveni educați în grădinițele ruse vin la școală cu un nivel mediu al gândirii mult mai redus decît nivelul mediu al dezvoltării copiilor moldoveni pregătiți în grădinițele maternolingve.

Ca fenomen psihologic complex, limbajul exercită rolul de verigă centrală a activității intelectuale. «În limbaj, remarcă B. Ananiev, se manifestă toate laturile interne ale personalității, drept care el apare ca unul din mecanismele centrale ale conștiinței». Iată de ce deja la vîrsta preșcolară copilul întîmpină

dificultăți în reflectarea lumii înconjurătoare, dacă acest meca-nism (limbajul) nu este bine pus la punct. Dificultățile se agravează și mai mult în școală, unde o importanță din ce în ce mai mare capătă gîndirea logică. Drept material al operațiilor intelectuale servesc acum nu imaginile obiectelor (gîndirea concret-imaginativă), ci simbolurile ce necesită o anumită abstractizare a obiectelor și fenomenelor reale, impunînd substituirea lor prin noțiuni și cifre corespunzătoare. În limba maternă această substituie se face direct, printr-un raport din două elemente (obiectul-noțiunea), pe cînd în limba nematernă apare un al treilea element (noțiunea tradusă), care complică procesul de gîndire, îi reduce tempoul, sporînd consumul de energie psihică și făcîndu-l deci pe copil mai vulnerabil în fața oboselii. La început, în primii ani de școală, suprasolicitarea trece uneori neobservată. Consecințele devin vizibile mult mai tîrziu — în clasele VI-VII, cînd pînă și elevii considerați puternici dintr-odată prind «a schiopăta», pierd interesul pentru instruire, suferă de amnezie, cad ușor în mrejele nevrozelor ș.a.m.d.

Ajunși aici, e firesc să ne întrebăm: toate acestea ne dau oare dreptul să negăm categoric însușirea unei limbi străine în copilărie? Sigur că nu. Unii copii (cei cu sistemul nervos puternic) suportă ușor și fără consecințe un asemenea paralelism. Totuși, ca să evităm la sigur sindromul copiilor complexați, ar trebui să ținem cont de legislațiile procesului de însușire a limbii materne, proces care trece prin următoarele etape:

— pînă la patru ani se desăvîrșește precizia coordonării aparatului vorbirii;

— pînă la șase ani copilul își însușește temelia structurii gramaticale;

— pînă la zece ani se dezvoltă intens fondul noțiunilor abstracte,

are loc familiarizarea cu nivelul stilistic și cu etica conduitei lingvistice în limba maternă.

Firește, îmbogățirea vocabularului și precizarea semnificațiilor stilistice continuă și mai târziu, dar pe la zece ani limba maternă capătă în sfârșit stabilitatea necesară, se «osifică». Abia din acest moment (variabil în timp, dar constant în esență) se poate purcede la însușirea altei limbi, fără pericolul eșuării în semi-lingvism.

Cine ține cu adevărat la viitor este de obicei dotat cu intuiție și nu se lasă ispitit de perspective false... E scuzabil să greșești pe contul tău, nu al copilului!

NOTA REDACȚIEI. Problema abordată de dl Aurelian Silvestru este foarte actuală, de aceea ne-ar interesa și opiniile dumneavoastră, stimați cititori. De asemenea, solicităm atitudinea Ministerului Științei și Învățămîntului, iar Departamentului pentru Statistică îi adresăm o întrebare: **CIȚI COPII MOLDOVENI FRECVENTEAZĂ LA ORA ACTUALĂ GRĂDINIȚELE CU INSTRUIRE ÎN LIMBA RUSĂ?**

Pentru «turbınca» elevului

(O oră de literatură în
cadrul lecției-meditație la
clasa a 8-a)

PLAN-PROSPECT

I. Introducere

Poveștile lui Ion Creangă apar ca un fruct fermecător al talentului scriitorului, fiecare dintre ele realizându-se ca o învățătură pentru urmași. Să urmărim deci, elevi, care ar fi învățătura din povestea «Ivan Turbincă», publicată în 1878 în "Convorbiri literare". Deoarece cunoașteți conținutul poveștii, v-aș ruga să-mi spuneți:

II. Ce intruchipează Ivan , eroul central al poveștii?

Ivan intruchipează bucuria vieții, înfruntarea morții. Oare nu aceasta ne spun următoarele pasaje?

«...Ivan atunci mulțumi maimarilor săi și apoi, luindu-și rămas bun de la tovarășii lui de oaste, cu care mai trase cite-o dușcă, două de rachiu, pornește la drum cîntînd» «...Și apoi Ivan începe iar a cînta și se tot duce înainte».

«...Și atunci, ca prin minune, se și trezește Ivan la poarta raiului! Și, nici una, nici două, odată începe a bate în poartă cit putea...»

«...Mai am numai trei zile de trăit, și te...ai dus, Ivane, de pe fața pămîntului! Oare nu-i de făcut vreo șmecherie pînă mai este încă vreme?».

«...Și cîcă atunci unde nu s-a apucat și el, în ciuda Morții, de tras la mahorcă și de chilit la țuică și holercă, de parc-o mistuia focul».

III. Și care ar fi concluzia voastră la aceste gîndiri și ziceri ale autorului?

Să trăim viața din plin, frumos, să nu ne temem de moarte.

IV. Și acum să ne amintim încă o dată conținutul poveștii, determinind ale cui sint spusele următoare și în ce situații au fost spuse.

(Un elev citește următoarele fișe. Prin răspunsuri corecte elevii acumulează puncte):

1. — Ei, Ivane, destul de-acum, ți-ai trăit traiul și ți-ai mâncat mălaiul. (Moartea)

2. — N-oi mai veni, Ivane, cite zilișoare-oi ave eu. (Ucigă-l crucea).

3. — De-acum rămii la mine, Ivane. Și pentru că mi-ai curățit casa de draci, am să te țin ca pe palmă. (Boierul)

4. — De drumetuț care cîntă să nu te temi. (Dumnezeu)

5. — Doamne, cu adevărat bun suflet de om e acesta, și n-ar trebui să meargă nerăsplătit de la fața ta ! (Sfîntul Petru)

6. — Dar ce-ai pățit, mă pohonțule, de te-ai sculat cu noaptea-n cap, și faci așa larmă? (Oamenii boierului)

7. — Dar cine ești tu, de te lauzi că știi toate? (Ivan)

8. — Ei, ei, Doamne, vezi de ce s-a mai apucat acum Ivan al sfîntiei tale? (Sfîntul Petre)

9. — Cu mine v-ați găsit de jucat? Am să vă muștruluiesc de au să ridă și ciinii de voi! (Ivan)

10. — Dar bine, Ivane, așa ne-a fost vorba? (Moartea)

11. — Rogu-te să fii îngăduit măcar trei zile, în care să-mi grijesc sufletul. (Ivan)

12. — Ei, Ivane, ce mai diriguiești? Moartea n-a mai venit pe-aici? (Dumnezeu).

V. Acum să-mi spuneți: cînd ați citit povestea, ați întîlnit anumite greutăți în înțelegerea conținutului? Dar a anumitor cuvinte, imbinări de cuvinte? Nu? Atunci să-mi spuneți ce înseamnă a scoate incul?

— Ați observat că povestea, care ocupă 15 pagini de carte, abundă în astfel de cuvinte. Care o fi cauza și cum se numesc aceste cuvinte? Să le explicăm!

(Cuvintele sint scrise pe fișe cu explicația respectivă. Fișele se

impart elevilor, ei le citesc, iar ceilalți notează în caiete cuvintele pe care nu le cunosc.)

1. a mărăși-a alunga, a goni.

2. helbet (interjecție) — Se înțelege ! Las'pe mine!

3. huceaguri — păduri mici, uinere și dese; crîng.

4. hoanghină — denumire injurioasă dată unei femei rele.

5. a se zămori — a se istovi; a-și astîmpăra foamea și setea.

6. mușteriu — cumpărător, client.

7. tarabă — tejghea, masă în tirguri.

8. a se răcădui — a se răsti la cineva.

9. berbantlicuri — purtări urite.

10. lătunoi — răritura pinzei în timpul țesutului.

11. inc — poftă de ris, de joc, de zburdălnicii.

12. a se zborși — a se minia, a se înfuria, a se răsti la cineva.

13. pohonț — soldat cărauș din armata țaristă; epitet pentru o persoană grosolană.

14. carboavă — veche monetă rusească de argint egală cu o rublă.

15. sārindare — rugăciuni făcute de preot timp de 40 de zile pentru morți, bolnavi.

16. veleat — timp fixat pentru ceva, dată, termen.

VI. Microvictorină — fulger

Fiecare rînd alege reprezentantul care va răspunde la întrebări. Elevul ia fișa și răspunde fără a sta mult pe gînduri. Dacă se gîndește prea mult i se scade un punct.

1. Cum îl chema pe fiul lui I. Creangă?

2. Care fapt din viața lui I. Creangă îți trezește mirarea și zîmbetul?

3. Numește anul nașterii lui I. Creangă.

4. Numește trei povești în titlul cărora se întîlnesc numerele.

5. Care a fost izvorul inspirației lui I. Creangă?

6. Numește anul morții lui I. Creangă.

7. Numește 3-4 povești ale lui I. Creangă care încep cu cuvîntul «Povestea...»

8. Cine l-a îndemnat pe Creangă să scrie?

9. Din ce poveste este fragmentul «Și pe cînd vorbea baba aceste, o vede învăluită într-un hobot alb, ridicîndu-se în văzduh, apoi înălțîndu-se tot mai sus, și după aceea n-o mai văzu defel»?

VII. O altă particularitate a graiului lui Creangă în povestea «Ivan Turbincă» constă în... Dar, să nu mă grăbesc! Iată vă spun cîteva cuvinte și particularitatea o numiți voi singuri: turbincă, pașol, ciorti, gospodin, palce, tabacioc, harașo, conețul, nîznai ș.a.

Deci, cum se numesc aceste cuvinte?

VIII. Și totuși, se citește ușor povestea? De ce?

E foarte frecvent dialogul. (Citim cîteva dialoguri pe rînduri).

IX. Pe bună dreptate spunea T. Maiorescu: «Pentru graiul cuminte și adeseori glumeț al țăranului moldovean Creangă este recunoscut ca model». Unde e gluma?

X. În poveste apar des expresiile frazeologice. Să încercăm să explicăm unele din ele. Pe lingă explicație găsim și o situație potrivită din viața noastră cotidiană:

— dar din dar se face raiul,
— parcă era toată lumea a lui,

— a ținea ca pe palmă,
— a se strînge funia la par.

XI. Completați următoarele cuvinte (scrise pe tablă) prin enunțuri pe baza textului poveștii pentru a-i face o caracteristică amplă lui Ivan:

— suflet larg,
— optimist,
— omenos,
— sănătos sufletește,
— de o bunătate nemărginită,
— vesel și glumeț,
— conștiincios.

XII. Concluzii

După ce am meditat împreună asupra celor mai importante momente ale poveștii, asupra rostului vieții omului pe pămînt, să mai facem un efort de gîndire și să încercăm «să compunem» împreună cu autorul următoarele

versuri (elevii trebuie să propună variantele lor de versuri, completînd rîndurile lipsă din poeziile propuse):

Rîndul I

Spune că-i sătul de pușcă
Și de rai, la o adică,

(A.Ciocanu. Șezătoare.

C-ar dori să tragă-o dușcă
Cu Dănilă și Chirică.)

Rîndul II

Cînd îl citim pe Creangă, ne dăm seama

(V.Roșca. Ion Creangă.

Ce dulce-i limba noastră-n care mama

Poveștile ne-a spus la căpătii.)

Rîndul III

Ai ticluit nepoților povești
Pe prispele Țicăului din Vale,

(L. Deleanu. I.Creangă.

Ca-n Sadoveanu-apoi să dăinuiești

Și-n alți rapsozi de slove și chimvale.

Frumos ați lucrat, elevi, și ar fi bine dacă fiecare din voi ar putea spune: «Acum te înțeleg cu adevărat, moș Creangă».

XIII. Pentru acasă

I. Meditații (în scris) asupra următorului enunț:

«Că doar de lume am fugit, o știu eu cît e de dulce și amară, bat-o pustia s-o bată».

2. Selectați din poveste cele mai frumoase cuvinte și le explicați. De ce le-ați ales anume pe acestea?

3. Găsiți în textul poveștii cea mai frumoasă expresie frazeologică și comentați-o.

T. GUTUȚUI

V. BAHNARU,
V. PURICE.
**Dicționar explicativ
pentru elevi**

Recent la editura Lumina a ieșit de sub tipar **Dicționarul explicativ pentru elevi**, semnat de V. Bahnaru și V. Purice, specialiști cu experiență în domeniul lexicografiei.

Se știe că o deosebită importanță la elaborarea unui dicționar explicativ o are, în primul rînd, selectarea registrului de cuvinte, a locuțiunilor și frazeologismelor, precum și, desigur, definirea și explicarea lor după anumite principii stabilite dinainte în conformitate cu scopul și destinația operei lexicografice. În privința aceasta, prezentul **Dicționar** corespunde pe deplin cerințelor, aș zice exigente, față de astfel de lucrări, menite să fie izvor de îmbogățire a vocabularului și a cunoștințelor elevilor din școlile medii de cultură generală, din licee. Autorii au acordat o deosebită atenție sensurilor și expresiilor dificile sau mai puțin cunoscute de către elevi (multe dintre ele fiind neologisme care deseori au un conținut științific sau tehnic), cuvinte livrești, regionalisme și arhaisme, dar care sînt frecvente în manualele școlare, în literatura beletristică și științifică, ceea ce a făcut ca această lucrare să difere în mare măsură de **Dicționarul explicativ școlar**, prezentîndu-se în multe privințe ca o lucrare nouă, originală.

Dat fiind că definiția unităților lexicale constituie problema de bază a oricărui dicționar explicativ, autorii s-au străduit ca acestea să fie nu numai adecvate și concise, ci și cit mai accesibile.

Avem toată certitudinea că lucrarea recent editată va contribui nu numai la ameliorarea procesului de instruire filologică a elevilor și liceenilor, ci și la culturalizarea generală a maselor.

George COȘBUC

GRAIUL NEAMULUI

«Fie-a voastră-ntreaga țară,
Și de cereți, vă mai dăm,
Numai dați-ne voi graiul
Neamului» — și se sculară
Să ne vremuiască traiul
Ciți dușmani aveam pe lume!
Graiul ni-l cereau anume,
Să-l lăsăm!

Dar nestrămutați strămoșii
Tot cu arma-n miini au stat:
Au văzut și munți de oase,
Și de singe riuri roșii,
Dar din țara lor nu-i scoase
Nici potop și nici furtună.
Graiul lor de voie bună
Nu l-au dat!

Astăzi stăm și noi la pindă,
Graiul vechi să-l apărăm;
Dar pe-ascuns dușmanii cată
Să ni-l fure, să ni-l vindă
Dacă-n vreme tulburată
Nu ne-am dat noi graiul
Țării,
Azi, în ziua deșteptării,
Cum să-l dăm?

Repezi trec cu vifor anii,
Ispitind puterea ta,
Neam român! Cu ură mare
Vor căta mereu dușmanii
Graiului român pierzare;
Dar să piară ei cu toții;
Nu l-am dat, și nici nepoții
Nu-l vor da!

1901

NOI ȘI NUMELE NOASTRE

Numele de persoane — antroponimele (din gr. *anthropos* "om" și *onoma* "nume") reprezintă o clasă de cuvinte cu trăsături lexicale specifice. Cu studiul antroponimelor se ocupă o ramură aparte a lingvisticii, numită antroponimie. Termenii speciali de care adesea se face uz în acest domeniu al științei despre limbă sint: *prenume*, *nume de familie*, *patronim*, *supranume*, *poreclă* ș.a. Dar acești termeni de multe ori sint folosiți incorect în uzul cotidian, începînd cu întrebarea "Cum ți-i familia?" și terminînd cu rubricile din caietele zilnice, cataloagele de clasă sau din alte documente — *Numele* (sau *familia*), *pronumele* și *numele după tată*. Cuvîntul *familie* nu are sensul de *nume de familie*. Conform dicționarului explicativ, *familie* înseamnă "grup de persoane înrudite prin căsătorie sau prin singe, care trăiesc împreună (soț și soție, părinți și copii)". Membrii unei familii poartă un nume unic pentru toți, acesta fiind *numele de familie* al tatălui. Numele de familie se transmite din tată în fiu și se poate păstra pe parcursul mai multor generații la rînd. Deci întrebarea de mai sus trebuie să fie formulată în felul următor: "Ce *nume de familie* aveți?" Cît despre rubricile amintite, acestea trebuie să fie completate astfel: *Numele și prenumele* (iar la *patronim*, adică la numele tatălui, e timpul, în sfîrșit, să renunțăm, așa cum ne-o recomandă și legea cu privire la limba de stat). În nici un caz nu se folosește cuvîntul *pronume*, căci, după cum se știe, *pronumele* este partea de vorbire care ține locul unui substantiv și prin urmare nu are nimic comun cu numele de persoană. Corect este *prenume*, din lat. *praenomen*, adică "înaintea numelui".

Inventarul de nume de persoane, folosit de un popor, trebuie

să se distingă prin stabilitate și respectarea tradiției. Numele proprii fixează idealurile frumuseții naționale și țin de cultura și patrimoniul unui popor, de sistemul limbii; de aceea, ca și orice alte cuvinte, trebuie să corespundă firii limbii și să nu vină în contradicție cu normele ortografice ale acesteia.

Antroponimia noastră actuală necesită o atenție sporită, căci am ajuns să nu ne mai recunoaștem, utilizând deseori nume de familie și variante incorecte și chiar prenume traduse în rusește... Toate variantele și formele eronate ale numelor de familie trebuie readuse la formele literare unice, corecte și recomandabile pentru toți. Funcționarii de altădată (care adesea nici nu ne cunoșteau limba) înregistrau numele după auz, la voia întâmplării, conform nivelului lor scăzut de cultură și iată că moldoveanul *Căldare* a devenit *Coldari*, *Barbăroșie* - *Barbaros*, *Plămădeală* - *Plamadela*, *Barbălungă* - *Barbilunga*, *Harbuz* - *Garbuz*, *Călugăru* - *Călugher*, *Pirlifin* - *Pirlifin*, *Căpătina* - *Capatina* și *Căpețin*, *Hloabă* - *Globa*, *Văcaru* - *Vacari*, *Șaptețini* - *Septichin*, *Scoarță* - *Scorța*, *Scobioală* - *Scobiola*, *Ciobanu* - *Ceban* - nume de familie denaturate, cu adevărat caraghioase, care cu greu mai pot fi considerate moldovenesti (românești) și care nu ne fac deloc cinste.

Greșelile comise cindva la completarea documentelor de niște lucrători lipsiți de responsabilitate generează probleme greu rezolvabile, ajungîndu-se uneori chiar și la intervenții de ordin judiciar. Pe adresa Institutului de Limbă și Literatură adesea vin scrisori cu rugămintea de a explica sau de a confirma, de exemplu, că numele *Smochin* din carnetul de muncă este identic cu *Smochin* din adeverința de naștere sau cu *Smochin* din pașaport. Asemenea probleme apar la fixarea pensiilor, cînd se stabilește vechimea în muncă și în numeroase alte cazuri din viața cetățenilor.

Este firesc să ne întrebăm: de ce sîntem indiferenți, noi, purtătorii numelor, atunci cînd

dirigitorii birourilor de înregistrare a actelor stării civile ne "botează" în fel și chip, după placul și voința lor? Cum se întâmplă că frații parcă nici nu mai sînt frați (dacă ar fi să ne potrivim documentelor), iar copiii nu mai sînt feciorii tatălui, numele de familie fiindu-le înregistrate în mai multe forme și "variante" schimonosite și chiar falsificate în mod deliberat? Un exemplu grăitor aduce Gheorghe Singoreanu din satul Sărata-Galbenă, Hincești, în articolul "Lunca Prutului și bolovanii", publicat în săptămînalul "Literatura și Arta" (1.01.1988): "Numele noastre de familie și de persoană au fost supuse unei metamorfoze uimitoare timp de mai multe decenii. [...] Andrei Miță din Sărata - Galbenă are șase copii. Dacă e să judeci după adeverințele de naștere eliberate de sovietul sătesc, copiii aceștia nu sînt frați între ei, căci sînt înscrși cu numele de familie *Miți*, *Miți*, *Mița*, *Mițu*, iar unul din ei este chiar *Mața*". Comentariile sînt de prisos.

În general, schimbările în sistemul antroponimic sînt inevitabile, căci numele de persoană, se știe, au un caracter dinamic. Astfel, în anii postbelici sub influența unor factori social-politici și culturali în antroponimia basarabeană au apărut multe nume rusești și ucrainene ca *Svetlana*, *Tatiana*, *Igor*, *Oleg*, *Aliona*, *Veaceslav*, *Iurie* ș.a. care au intrat în sistemul antroponimic local și s-au supus cu timpul legilor fonetice și morfologice interne ale limbii. Aceste prenume noi, adaptate în antroponimia noastră, au creat unități antroponimice după aceleași legi ca și prenumele tradiționale. Prin alipirea diferitelor sufixe diminutive la aceste prenume sau la radicalele lor s-a creat un șir întreg de unități antroponimice care le sporesc viabilitatea din an în an. De exemplu, pentru *Oleg* au fost înregistrate în timpul unor anchete pe teren următoarele diminutive: *Olegaș*, *Oleguț*, *Oleguțu*, *Oleguță*, *Oleguș*, *Olegușor*, *Lecu*, *Lecuță*, ș.a.; pentru *Igor* - *Igoraș*, *Igoreț*, *Igorică*, *Igoruță*, *Igorunea*, *Goruță*

, *Grunea s.a.*; pentru *Svetlana* — *Sveta*, *Sfetica*, *Sfetlunea*, *Sfetluța*, *Sfetica*, *Sfetuța*, *Sfetulica s.a.* Aceste unități antroponimice ajunse la noi prin intermediul limbii ruse au început să fie folosite alături de cele tradiționale, fără a mai fi percepute astăzi ca prenume străine...

Din punctul de vedere al științei, ar fi o greșală să ne opunem schimbărilor care se produc în patrimoniul onomastic. Și totuși, pe de altă parte, este o crimă, un sacrilegiu cînd un popor impune altui popor nu numai ideologia sa, ci chiar și prenumele sale. Vine părintele la biroul de înregistrare a actelor stării civile să-și înregistreze nou-născutul și să obțină certificatul de naștere. Vine cu *Ștefarsaulon* în gînd și pleacă cu *...StepansauIvanin* certificatul copilului. Decenii de-a rîndul "ne-au botezat" conștopiștii după placul și voința lor! Această moștenire o mai suportăm și astăzi, prin aceiași *Oleg*, *Oleguși* chiar... *Alejca*, *Igor*, *Igoraș* și *...Igarioc*. E greu să găsești acum basarabeni înregistrați în actele oficiale cu numele noastre neaoșe, tradiționale *Ion*, *Toader*, *Tudor*, *Ștefan*, *Ileana*, *Ștefana s.a.* În schimb avem puzderie de *Ivani*, *Feodori*, *Stepani*, *Stepanide s.a.m.d.*, cu fel de fel de forme dezmiardătoare, tot rusești: *Vanea*, *Fedea*, *Fediușa*, *Steopa*, *Jora*, *Jorjic*, *Deniska*, *Artiomcik*, *Ghenocika*, *Vanicka*, *Iurka...* Dar cu ce sînt mai frumoase aceste diminutive decît formele noastre tradiționale: *Ionel*, *Ionuț*, *Onica*, *Tudorel*, *Toderică*, *Rică*, *Ștefănel*, *Fănel*, *Fănică*, *Fănuț*, *Lenuța*, *Nuța*, *Ileana...*

Deci e o datorie a noastră, a tuturor, inclusiv a pedagogilor să propagăm pe toate căile frumoasele noastre nume tradiționale, în forma lor corectă, așa cum le-am moștenit de la strămoși. Să ne fie călăuză în permanență sensul versurilor lui Grigore Vieru: "...Adînc trăiește-ți graiul/ Cu tot ce-n el ți-e dat". Si să nu mai căutăm vinovatul, ci să purcedem la acțiuni concrete, adică să începem corectarea numelor...

Bineînțeles, reglementarea

scrierii numelor de familie trebuie efectuată treptat și cu precauție. Mai întîi, credem, ar fi indicat să se facă ordine în certificatele de naștere ale nou-născuților. Va urma apoi corectarea numelor adulților, la schimbarea sau reînnoirea actelor lor.. Principalul este însă ca fiecare dintre noi să se pătrundă de necesitatea corectitudinii propriului său nume, ca apoi să opteze pentru forma corectă.

SĂ NE CUNOAȘTEM NUMELE

Fiecare popor își are numele sale. Astfel, prenumele nostru *Ion*, care provine din ebraica veche (*Iohanan*), are echivalente în multe limbi, de exemplu în italiană - *Giovanni*, în spaniolă - *Juan*, în franceză - *Jean*, în engleză *John*, în cehă și poloneză - *Jan*, în rusă - *Ivan*, în armeană - *Hovhannes s.a.m.d.* Prin urmare nu avem nici un drept să-l traducem pe *Jan* sau pe *Juan* prin *Ion* sau *Ivan*, cum s-a procedat pînă nu demult la noi, cînd mai toți *Ionii* sau *Ștefanii* au devenit peste noapte *Ivani* sau *Stepani*.

Începînd cu acest număr, intenționăm să propagăm în paginile revistei o serie de nume folosite cîndva de toți conaționalii noștri, dar care în ultimele decenii au fost ignorate voluntar sau involuntar, precum și un șir de nume mai noi pentru antroponimia noastră, dar proprii, în general, limbii române și populației basarabene. Sperăm că aceste nume vor căpăta o răspîndire mai largă.

* A *

ADELA. Prenumele *Adela* este de origine germanică, provenind de la *Adel* "nobilime", *Edel* "nobil", *Adeln* "a innobila". Se presupune că *Adela* ar fi o formă trunchiată a prenumelor *Adelaida*, *Adelinda*, *Adelina*. Astăzi însă toate aceste patru prenume sînt cunoscute ca unități antroponimice

independente. Ele corespund firii limbii noastre, deși au deocamdată o frecvență mică. Le sînt proprii și un șir de hipocoristice (diminutive): *Ada, Aduța, Adeluța, Adelușa, Adelina, Lica, Licuța ș.a.* În Moldova mai des sînt întîlnite prenumele *Adela* și *Adelina*.

ADRIAN, ADRIANA. Aceste prenume au apărut nu demult în antroponimia noastră. Atragem atenția asupra ortografierii lor: în nici un caz să nu se confunde cu prenumele *Andrei*, formele *Andrian* și *Andriana* fiind incorecte. *Adrian* și *Adriana* reproduc numele latin *Hadrianus* care provine de la toponimul *Hadria*, denumire de localitate din Italia antică, adică "om de la Hadria" (de aici și numele Mării Adriatice). Probabil din cauză că este un prenume nou, au fost înregistrate puține hipocoristice: pentru *Adrian* — *D(r)inul, D(r)inel*, iar pentru *Adriana* — *Dina, Diana, Dana, Dinuța, Dănuța, Drina, Drinuța*.

AGNES (A). Reproduce un nume vechi grecesc (*H*) *agnescare* provine dela adjectivul [*h*] *agnos*, [*h*] *agne*, [*h*] *agnon* "pur, curat, sfînt". Au fost fixate hipocoristicele *Anesica, Nisa*.

ALEXANDRA, ALEXANDRINA, ALEXANDRU. *Alexandra* reproduce numele vechi grecesc *Aleksandra*. *Alexandra* are și o frumoasă variantă *Casandra*. Această unitate antroponimică — *Casandra* — a fost foarte frecventă și destul de populară în trecut la moldoveni. Fiind un nume popular și bine cunoscut, de la el au derivat nai multe diminutive. Enumerăm aici o parte din ele spre a ne convinge de bogăția acestui prenume: *Alixandra, Alisandra, Casandra, Lixandra, Alixandrela, Alixandrica, Lisandra, Sanda, Sandra, Sandrica, Lisandruța, Lisandica, Duța, Sănduța, Săndica, Săndița, Sănduca ș.a.*

Alexandrina este o variantă modernă, devenită azi prenume independent, care își are și hipocoristicele sale proprii: *Sandrina, Sandina, Drina, Dina, Dinel, Dinuța, Dinica ș.a.*

Prenumele *Alexandru* are o tradiție veche și o mare

popularitate la toate popoarele europene. El reproduce numele vechi grecesc *Aleksandros*, care este compus din *Alexo* "a apăra, a proteja" și *Andros* "bărbat, om", adică "apărătorul oamenilor", "care apără pe oameni". Prenumele *Alexandru* este foarte răspîdit în zilele noastre, avînd și multe forme populare, hipocoristice: *Alixandru, Alisandru, Casandru, Lixandru, Lisandru, Sandu, Sandru, Alecu, Alexa, Alixândraș, Alixăndrel, Alixăndrică, Alixăndruță, Alisăndraș, Lixandraș, Lisăndraș, Duca, Duță, Lică, Săndel, Sănduță, Săndică, Săndișor, Sănducu, Sănducă, Sănduț, Druță, Ducu, Duțu, Duțel, Sandrin, Drinu, Sănduleț ș.a.*

ALINA. Este un prenume modern. Se presupune că ar fi de origine germanică și ar proveni din radicalul *al* "tot, întreg". Acest radical îi este propriu și prenumelui *Ala*. E posibil ca *Alina* să fie un derivat al acestui prenume, devenit mai tirziu prenume independent. Au fost înregistrate următoarele forme hipocoristice: *Alinuța, Alinuca, Linuța, Lina ș.a.*

ANA. Prenumele feminin *Ana*, foarte frecvent în antroponimia moldovenească, este de origine ebraică și reproduce numele biblic *Hannah*. Se presupune că ar proveni de la cuvîntul *hanah* "a avea milă, a binevoi", dar prenumele ar avea semnificația "milă, bunăvoință". Acest prenume are și astăzi o frecvență foarte mare. Conform unor calcule statistice prenumele *Ana* ocupă unul dintre primele locuri în onomastica internațională, deși la noi, din păcate, el pierde în ultimii ani din popularitatea sa de odinioară. Cele mai uzuale forme populare și hipocoristice ale acestui prenume sînt *Anela, Aneta, Anica, Anicuța, Anița, Anișoara, Anuța, Anca, Anuțița, Nana, Nanișoara, Neta, Netuța, Neti, Nicuța, Nuța, Nuțița, Nușă, Nița, Nica* și multe altele.

EXPRIMAREA PLEONASTICĂ

O greșeală de exprimare cauzată de necunoașterea sensurilor unor cuvinte (mai ales al neologismelor) este pleonasmul, care constă fie în imbinarea unor cuvinte cu același sens, fie în reluarea, prin alți termeni, a noțiunii cuprinse implicit într-un cuvânt.

Imbinările pleonastice de tipul «*moșneag bătrîn*» sau «*ghiuț bătrîn*» sînt destul de frecvente, avînd mai mult o nuanță stilistică. Deci, din punct de vedere stilistic, unele imbinări pleonastice pot fi justificate, deoarece au menirea de a accentua ceva. Se întîmplă, de exemplu, să spunem: «lucrul acesta l-am pus aici cu mîna mea proprie», deși «*mîna mea este, bineînțeles, mîna proprie*»...

Pleonasmul ca greșeală de exprimare ia naștere atunci cînd reluarea aceleiași noțiuni nu se face în scop stilistic, fiind rezultatul neatenției sau al necunoașterii sensurilor fiecărui cuvînt. Acest lucru se întîmplă mai ales la folosirea neologismelor care, puse pe lingă cuvinte cu același sens, existente demult în limbă, dublează noțiunile și încarcă exprimarea. Iată doar cîteva dintre cele mai frecvente pleonasmе:

— *inclusiv și* — «inclusiv» are sensul de «împreună cu», «și»;

— *repet a doua oară* — «a repeta» înseamnă «a spune încă o dată, a spune a doua oară»;

— *reluăm din nou* — «a relua» înseamnă «a face ceva din nou»;

— *prefer mai bine* — «a peferă» îl conține implicit pe «mai bine»;

— *urmează în continuare* — ceea ce urmează nu poate fi decît în continuare;

— *avansăm înainte* — «a avansa» înseamnă «a merge înainte»;

— *a revedea iarăși, a redobîndi din nou, a reveni a doua oară* — prefixul «re» conține ideea de reluire, repetare;

— *protagonist principal* — «protagonist» înseamnă «figură, personaj principal»;

— *primul debut* — «a debuta» înseamnă «a apărea, a se produce prima oară»;

— *relații amicale de prietenie* — «amical» înseamnă «de prietenie».

În majoritatea cazurilor, pleonasmеle pot fi lichidate prin omiterea unuia din cele două cuvinte. Astfel, putem spune: «lucrăm toată săptămîna, inclusiv duminică»; «repet pentru cei care au întîrziat»; «reluăm programul»; «prefer să merg pe jos (nu cu troleibuzul)»; «urmează rubrica sport»; «trebuie să facem totul ca să avansăm»; «am revenit în satul natal și mi-am revăzut prietenii»; «protagonistul spectacolului este un tînăr actor»; «debutul său scriitoricesc a avut loc în 1966»; «ei întrețin relații amicale (sau de prietenie)».

Expresii pleonastice pot să apară și în cazul cînd sensurile cuvintelor sînt, în general, cunoscute, dar vorbitorii, dintr-un exces de zel, vor «să spună totul». Sînt condamnabile sub aspectul corectitudinii imbinările: *exemplu pilduitor, obstacol care împiedică, sentimente sufletești, dar însă, dar în schimb, (faptul) vorbește grăitor ș.a.* Din păcate, atît emisiunile radiofonice, cit și presa pun în circulație un mare număr de pleonasmе în cele mai diferite contexte. Iată cîteva exemple: «Prințul a asistat la *funerariile de înmormîntare*» (funerariile nu pot fi decît de înmormîntare); «Aici se află multe *vestigii ale trecutului*» (vestigii sînt... urme din trecut); «Acum acești tineri au o *clarviziune limpede* despre viață» («clarviziunea» e clară și fără «împede»); «Ascultătorii noștri ne *solicită* multe melodii *la cerere*» (dacă solicită, înseamnă că cer); «*Totul* se bazează *în întregime* pe inițiativa activiștilor» (ceea ce este «totul» este «în întregime»).

Prin folosirea imbinărilor pleonastice, vorbitorii nu fac decît să bată pasul pe loc, lăsînd o falsă impresie de bogăție sau varietate a vocabularului. Așa că,... atenție la pleonasme!

Alexei PALII,
candidat în filologie

SĂ CONSULTĂM MAI DES DICTIONARUL

Sentimentul de dragoste față de limba maternă, destul de firav încă, înseamnă în primul rînd grijă față de curățirea limbajului nostru de barbarisme și mai ales de rusismele inutile ce ne împeștrîiează vorbirea la tot pasul. Înlăturarea cuvintelor condamnabile din vocabularul fiecăruia dînte noi cere, desigur, anumite cunoștințe de ordin lingvistic, fără de care nu vom putea determina ce este recomandabil. Din păcate însă cunoștințele lingvistice ale unor vorbitori sînt prea reduse, fapt care uneori îi pune în situații dificile. Mai deunăzi, bunăoară, l-am auzit pe un cetățean protestînd împotriva cuvîntului *magazin*. După părerea lui, noi trebuie să spunem *prăvălie*, fiindcă *magazin* e un cuvînt...rusec. Într-un alt caz, similar, o femeie se căznea să găsească un echivalent pentru cuvîntul *mașină* care, după părerea ei, ne este străin...

Nu-i exclus să mai avem puriști de felul acesta care nu numai că-și sărăcesc propriul vocabular, dar și îi induc în eroare pe cei din jur. De aceea am dori să atragem aici atenția asupra faptului că nu toate cuvintele care se aseamănă după aspectul sonor cu cele rusești

sînt condamnabile. Iată cîteva explicații în acest sens.

Multe cuvinte românești se aseamănă cu cele rusești fiindcă au fost cîndva împrumutate din slavă. De exemplu: *zori*, *poveste*, *strașnic* ș.a. O altă serie de cuvinte au fost împrumutate de-a lungul anilor din limba rusă și de aceea e firesc ca ele să semene cu cele rusești. De exemplu: *bragă*, *troică*, *taiga*, *ceașcă*, *ceainic* ș.a. Unele cuvinte românești se aseamănă cu cele rusești pentru că și noi, și rușii le-am împrumutat din limbile europene, adică din sursele comune. De exemplu: *gazetă*, *jurnal*, *magazin*, *soldat*, *profesor* etc. Aceste cuvinte au devenit de fapt internaționalisme, fiindcă se întîlnesc aproape în toate limbile europene. În sfîrșit, o parte de cuvinte noi le-am moștenit, iar rușii le-au împrumutat din latină — direct sau prin filiera altor limbi —, de aceea e firesc ca ele să fie asemănătoare. De exemplu: *medic*, *medicină*, *republică*, *împărat* etc. (De altfel în ultimul timp purtătorii limbii ruse fac o sumedenie de împrumuturi din latină și mai ales din limbile romanice...)

Problema mai are un aspect pe care îl vom elucida pe baza cuvîntului *rețetă* care, după cum știm, se aseamănă cu cuvîntul rusec *rețept*. E cunoscut faptul că unele cuvinte rusești de tipul *medicina*, *vaccina*, *rețenzia*, *țeluloid*, *țisterna*, *țement*, ș.a. au echivalentele românești *medicină*, *vaccină*, *recenzie*, *celuloid*, *cisternă*, *ciment*. Altfel spus, se observă o legitate: lui *ț* rusec îi corespunde *ce* sau *ci* românesc. Această legitate e aplicată de unii vorbitori care pronunță greșit *rețetă* în loc de *rețetă*. Deci, nu e corect să pronunțăm *rețetă*, ci *rețetă*, ca în neogreacă — *retseta*, de unde a și provenit cuvîntul nostru.

O greșeală similară se comite adesea la utilizarea cuvîntului *ghips*. E și aici vorba de o legitate asemănătoare cu cea pomenită mai sus. Pentru cuvintele de tipul *ghimnazia*, *ghigant*

ș.a. avem echivalentele *gimnaziu, gigant*. De aceea mulți cred că e corectă forma *gips*, dar de fapt e corectă forma *ghips*.

O concluzie generală: să nu ne ferim în mod nejustificat de cuvintele care se aseamănă după aspectul sonor cu cele rusești. În multe cazuri e vorba de un fenomen firesc, obiectiv. Cînd avem însă anumite îndoieli în privința utilizării vreunui cuvînt, să consultăm dicționarul!

Alexandru GROMOV

SINDROMUL FIRMEI INVECINATE

Ce vremuri de poveste s-au dus pe apa simbetiei...

Îți ieșea înainte, bunăoară o preafrumoasă firmă:

Casa de stat de păstrare de muncă. Rebus? Șaradă? Persiflare? Nicidecum! Căci avea chiar alături descifrarea: «*Gosudarstvennaia trudavaia sberegatelnaia kassa*. Vedeți acum cu cită pioasă fidelitate a fost tradusă denumirea? Nici un cuvîntel omis, pină și ordinea lor a fost respectată întocmai, pină la absurd.

Vremuri de poveste, zic, fiindcă pe atunci nu exista nici o dificultate în arta traducerilor tehnico-administrative. Se cereau întrunite cele două condiții arătate mai sus: să fie prezente toate cuvintele și nu cumva să le fie inversată ordinea. Ia încearcă să spui, scurt și cuprinzător: *casa de economii*! Dar unde-i, mă rog matală, apartenența statală? Și de unde ai mai luat și aceste «*economii*»? Stă scris negru pe alb: *sberegatelnaia*, de la verbul *sberegati*, adică a păstra. Cu asta ne-am lămurit. Iar în ce privește *trudovaia*, cum

să-i spui altfel decît *de muncă*?

Aha, păi asta-i!

Și-mi mai amintesc cum jubilam atunci cînd breasla traducătorilor a obținut o nemaivisată concesiune din partea stăpînirii: să se scrie, totuși, *casa de stat de păstrare a economiilor truditorilor*. Acesta, în fond, era sensul enigmaticei *trudovaia*. După cum vedeți, s-a ajuns la un compromis: n-a fost sacrificată *păstrarea*, în schimb au fost admise *economiile*...

Lamentabilă victorie!

Mi-am permis această digresiune istorică nu spre a demonstra, o dată mai mult, în ce hău azvîrliseră limba prigonitorii ei. Trecutul ne furnizează destule exemple de felul acesta... Alta este intenția mea: de a demonstra că nici prezentul nu se lasă mai prejos.

Citesc în zilele noastre pe o firmă, de astă dată în grafie latină: *Farmacia didactică-de producție*. Ați priceput ceva? Nici eu!

Dar încerc să înțeleg, recurgînd la vechiul și încercatul procedeu: mergînd către sursă.

Bineînțeles, am găsit-o alături: *Ucebno-proizvodstvennaia apteka*. Exact fenomenul «casei de păstrare», triumfînd peste decenii, sfîdînd orice legi. Viguros, longeviv, nemuritor!

Remarcabila operă publicitară dă prilej de reflecție în cel puțin trei direcții.

Primo: ce-o fi vrînd, totuși, să însemne? Probabil, o farmacie care servește, concomitent, drept bază didactică. Pentru ce, atunci, să se mai specifice *de producție*? E clar că orice farmacie prepară sau, dacă insistăți, «*produce*» medicamente. O fi așa poate, dar cine ne va permite să neglijăm unul din sacrele cuvinte de pe firma de alături?

Secundo: cum rămîne în general cu adjectivele compuse de tipul *naucino-proizvodstvennii*? (După cum vedeți, sînt nevoit să mai citez o dată versiunea... de alături.) Nimic mai oribil, după mine, decît formula adoptată cu fatalistă resemnare: *științific-de producție*.

O avem multiplicată în zece, poate sute de exemplare și riscăm să perpetuăm această destoinică activitate. Pe cînd există o soluție mult mai acceptabilă: *de cercetare și producție*. Adică și în cazul acesta rămînem cuminți, proverbiali de cuminți, nu omitem nimic, nici nu inversăm măcar, atîta doar că aducem construcția mai aproape de firescul limbii.

Am spus mai sus «acceptabilă» și nu altfel, deoarece — tertio — se mai impune o întrebare: pînă cînd o să tot traducem? Cît o să mai tragem cu ochiul la firma învecinată?

Sau poate că ne încintă nespus monstruoasele abrevieri de tipul *Moldplodoovoșciprom-torg* și dorim să înălțăm pentru ele o pepinieră? Oare n-ar fi mai rezonabil să găsim pentru fiecare cel mai adecvat echivalent, cum s-a procedat, de pildă, în cazul *Ruralproiect* și în alte citeva? În fond e o modalitate perfect ajustată la legile și realitățile limbii noastre, încetînd de a mai fi calc, și revendicîndu-și dreptul la independență.

Calapodul însă nu depune armele cu atîta ușurință.

Admitem, mai în silă, ca în adjectivele *materialno-tehniceskii* sau *naucino-tehniceskii* să inversăm componentele, căpătînd astfel *tehnico-material* și *tehnico-științific*. Dar nici în ruptul capului nu vrem s-o acceptăm pentru *tehnico-profesional*. Din ce considerente, aș fi curios s-o aflui? Poate, deoarece se referă la școli, deci, la minori, e lăsat să se mai coacă?

Calcurile se deosebesc prin alese calități adezive, ca să ne menținem în sfera termenilor tehnici, prin lipire se țin scai. Cum s-a întîmplat cu *uzina*. Am inventat uzine de olane și pietriș, de sticlă și placaj, de frigidere și televizoare... Pe cînd toate, plus multe altele similare, intră fără doar și poate în categoria fabricilor. Uzina, după cum se știe, produce de regulă utilaje, semifabricate sau materii prime pentru alte industrii, de unde, evident, uzina metalurgică, mecanică sau de mașini-unelte.

Explicația acestei confuzii atît de persistente o găsim (ați ghicit) tot pe tabla de alături — aceea pe care scrie *zavod*. Pare-se, am scăpat de «uzina» de vinuri sau cea de conserve, dar mă tem că mai au mult de trăit cea de anvelope sau de mașini de spălat...

«Sindromul firmei învecinate», oricît ar fi el de durabil și recalcitrant, de la un timp, totuși, începe să piardă teren. Însă constatarea e valabilă doar în ceea ce privește presa, producția tipărită. (În cazul cînd redacția respectivă își permite luxul de a... redacta textele.) După cum am văzut, mult mai rău stăm cu producția afișată, expusă, etalată în văzul tuturor. Dar dacă referitor la aceasta din urmă putem cel puțin nutri speranța că își va spune cuvîntul centrul nostru terminologic, cum rămîne cu expunerile orale, în special televizate? Un spectator cît de cît avizat are adesea senzația de a fi pur și simplu strivit de avalanșa calapoadelor terminologice, luate direct de pe «zavod» sau «proizvodstvo»...

Dar aceasta, desigur, constituie o temă aparte.

V. BOGREA ȘI CLASICISMUL ANTIC

Patriae et scientiae sacrum.

Vasile Bogrea a fost un remarcabil apologet al clasicismului antic. Pe linia unei celebre tradiții europene și a unei bogate tradiții românești argumentele sale privitoare la importanța culturii clasice în societatea modernă și, implicit, în spiritualitatea românească au profunzime impresionantă. Pledoarea sa, pătrunsă de o înțelegere istorică și dialectică a valorilor clasice în civilizația contemporană, se înfățișează ca într-un diptic, în articolele apologetice *Pentru învățămîntul clasic* (1925) și *Reflecții asupra anticlasicismului* (1926). Dintre argumentele sale varii, ne vom opri acum, îndeosebi, la cele de ordin național și cultural.

În articolul *Pentru învățămîntul clasic*, argumentele de ordin cultural se referă la influența civilizației greco-latine asupra celei moderne. Numeroși oameni de știință, printre care matematicieni, fizicieni, chimiști, au arătat că la temelia spiritualității moderne stă cultura antică și că «umanitățile greco-latine nu sînt de lux arhaic, ci contribuie esențial la formația omului de știință». Întrucît «cultura noastră contemporană» nu e decît «o fază evolutivă» a culturii greco-latine, V. Bogrea concludă logic că «a transporta în domeniul învățămîntului concepția absurdă, susținută de unii, potrivit căreia tot ce precede actualitatea noastră e indiferent pentru cunoașterea și pătrunderea ei, ar însemna un dezastru, pentru că ea ar osîndi spiritul tineretului nostru la o deplorabilă superficialitate, răpindu-i unicul mijloc de a înțelege și a judeca prezentul,

perspectiva trecutului, sacrificînd astfel aparențelor și contingențelor actuale sensul permanent și profund al evoluției istorice». Așadar, în concepția lui V. Bogrea, umanitățile clasice dezvoltă simțul dialectic al istoriei și sprijină cunoașterea profundă a prezentului.

Pe lingă argumentele de ordin cultural, V. Bogrea insistă asupra argumentelor de ordin național: «Ceea ce face, în adevăr, grandoarea trecutului României și ceea ce constituie garanția nezguduită a viitorului ei, aceasta e romanitatea noastră. Izolați de marea familie a Romaniei occidentale, între seminții străine, pe cît de diferite ca origine, pe atît de agresive ca tendințe «Latinii de la Dunărea de Jos au, pentru a nu-și uita strămoșii, motive mai vitale decît alte popoare». În consonanță cu afirmația marelui lingvist A. Meillet, V. Bogrea subliniază rolul culturii latine în unitatea popoarelor romanice și în istoria spiritualității românești. «Nu rupînd firele ce ne leagă de occidentul romanic și, solidari cu el, de antichitatea romană, ci înmulțindu-le, întărindu-le, stringindu-le, ne vom păstra și dezvolta mai repede, mai departe, potrivit firii noastre, în cadrul istoric și geografic, în care ne-a așezat destinul. În simfonia culturii universale, nota contribuției noastre trebuie să aibă timbru latin; direcția firească în care ne vom putea manifesta cîndva, cu maximum de răsunset, nu poate fi decît aceasta». Ideea de mai sus, care îi aprinde mintea și inima, V. Bogrea o ilustrează printr-o frază vibrantă, cu exemple din istoria umanismului nostru. «Și cînd, în vechi timpuri de zbucium și întuneric au putut răsări dintre noi umaniști ca M. Costin, N. Milescu și, coroana lor, D. Cantemir, iar smeriții corifei ai renașterii noastre din binecuvîntatul Blaj și de aiurea au putut aprinde, în noaptea unei stăpîniri dușmănoase, lumina gîndului latin, n-ar fi oare o crimă și rușine să-l stingem și

să-i micșorăm strălucirea astăzi precupețind untdelemnul candeliei ce luminează cea mai sfântă icoană din biserica sufletului românesc?»

Argumentele sale de ordin național și cultural consună cu realitățile din marile culturi apusene. În Anglia și Germania, limbile clasice au loc de frunte în învățămînt, iar în Franța și Italia, după polemici trecătoare, s-a înțeles că «filiția culturală și genialică nu e numai o problemă de pietate și blazon, ci una de viață intelectuală și rațională». Observațiile scriitorilor A. France, E. Faguet, sau ale lingviștilor M. Breal, J. Marouzeau au relevat elocvent relațiile dintre cultura latină și cea neolatină. «Latina nu e pentru noi o limbă străină, spunea scriitorul Anatole France, este o limbă maternă; noi sîntem latini», iar filologul M. Breal susținea că «cei care încearcă să explice gramatica franceză fără lumina latinei, orbecăiesc în întuneric și ajung la nonsensuri».

Popoarele neolatine, prin înălțurarea studiilor clasice din învățămînt, considera V. Bogrea, «abdică de la glorioasa suveranitate intelectuală» și «aruncă din mină cea mai puternică armă» prin care își asigură individualitatea lor spirituală. În corelație cu argumentele învățaților români, valabile și pentru noi, V. Bogrea redactează această frază în care cuvintele se aprind ca o torță în mers: «Oare un popor ca al nostru care a păstrat credincios fondul moștenirii latine, rezistind influențelor străine cu aceeași forță elementară cu care au rezistat pînă azi stilpii împărătescului pod de la Severin apelor care-i lovesc și trec; un popor care reprezintă acolo unde se găsește douăzeci de secole de latinitate, care rezumă în el întreaga romanitate a răsăritului și continuă, la gurile Dunării, istoria și civilizația romană,... oare un astfel de popor își poate îngădui luxul de a-și ignora părinții, de a tăia și de a seca rădăcinile milenare din care ființa sa și-a tras toată vîlaga

pentru a le înlocui cu cine știe ce rădăcini adventive?»

Observăm că în concepția lui V. Bogrea învățămîntul și cultura sînt legate indisolubil de istoria spirituală și de existența noastră națională. Finalul acestui articol reflectă limpede cerințele stringente ale țării noastre întregite după sfîrșitul primului război mondial: «convorbirea cu cei mai de seamă oameni ai veacurilor trecute care pentru noi, romanicii, sînt niște contemporani mai mult ca pentru alții, e mai necesară acum, ca oricînd, pentru formarea spiritului tinerimii noastre...; nu expropriind pe cei mai nobili înaintași de miserabilul peculium la care au fost reduși ci, dimpotrivă, făcînd lecții în care gîndul lor etern s-a cristalizat cel mai larg loc posibil în întreg cursul liceului, vom izbuti să asigurăm României întregite sufletul de care are nevoie viitorul ei național și cultural».

În al doilea articol apologetic, alcătuit dintr-o suită de cugetări cu titlul Reflecții asupra anticlasicismului argumentele de ordin cultural și național prezentate anterior sînt sporite și exprimate polemic.

Civilizația modernă s-a înălțat pe temelia civilizației antice, dar anticlasicismul uită acest adevăr elementar: «În prefața poeziilor lui Hrisoverghi, marele Kogălniceanu stigmatiza pe numitul Belibou din Tirgu-Neamț, care-și zidise un han din pietre din Cetatea Neamțului. Cu pietre din Cetatea antică e construită însă, în bună parte, Cetatea modernă și Beliboi contemporani, cărora nimene nu le cere să-și dărîme clădirea, făcută din și pe numele unei civilizații de-atîtea ori superioară, tîin să distrugă pînă și amintirea vechilor proprietari. Brutală damnatio memoriae»

În perspectiva vremii, clasicismul antic oferă un model formativ dialectic în care prezentul își descoperă coordonatele sale creatoare: «Concepția statică a clasicismului a făcut loc de mult concepțiunii istorice. Clasicism nu mai înseamnă pentru noi un

«extract de trecut» pe care l-am opune prezentului, ci un generos ferment de viață și un imens capital de experiență pe care elita spirituală a omenirii antice îl pune la dispoziția generațiilor moderne spre a le feri de rătăcirii periculoase și de a îndrepta activitatea lor creatoare.

Studiul valorilor antice trebuie conectat cu necesitățile culturii contemporane. «Grădinarul cu-minte îngrijește rădăcinile pomului, nu pentru că s-ar hrăni cu ele, ci pentru că, altfel, roadele înseși sînt în primejdie... Nu antichitatea clasică în sine, ci antichitatea pentru prezent, pentru nevoile viitorului — aceasta vom».

Pentru V. Bogrea clasicismul antic are valoare perenă, dar adversarii săi nu pot disocia perenul de efemer. «Anticlasiciștii au aerul să spună că clasicismul e mort. Ce-a fost muritor din antichitate nu e clasic, iar ceea ce e în adevăr clasic, nu e mort, ci supraviețuiește, acum și pururea». Alteori, anticlasiciștii confundă metoda cu obiectul. «Înțelepții care pretind în-lăturarea clasicismului din școală pe motiv că profesorii de limbi clasice n-au totdeauna pregătirea necesară, seamănă cu nebunul care doboară o splendidă marmură antică, pentru că a descoperit pe ea impurități de ciori».

Valorile clasice trebuie cultivate în societatea modernă și pentru funcția lor estetică. Frumusețile artei antice, decetate ca «sublimă inutilitate», ridică «ochii adolescentului modern» spre ideal și au, mai ales, un rol terapeutic, vindecă sufletele rănite prin spiritul lor robust și senin. «Sînt nenumărate rănile pe care ni le-a făcut războiul. Din fiecare strigă o durere. Pentru fiecare se cere un leac și mina de samaritean care-l aduce e totdeauna bine-cuvîntată. Mais parmi toutes ces choses blesees est l'Esprit (P.Valery). Și acest spirit rănit nu trebuie să respingă amfora de aur, plină de balsamul sănătății și seninătății, pe care i-o întinde romanismul».

Clasicismul antic stabilește un echilibru între chipul național și internațional al culturii. După V. Bogrea «clasicismul împacă, la noi, toate antinomiile; el are indoitul avantajul de a corespunde deopotrivă și naționalismului și umanitarismului. Ființa noastră etnică își are originea în viața romană, iar civilizația Romei transmițătoare, cînd nu e creatoare, a civilizației antice — e terenul comun pe care se întîlnesc popoarele de cultură ale lumii și vremii noastre».

La capătul acestei lecturi comentate din articolele lui V. Bogrea consacrate apologiei clasicismului în societatea modernă și, implicit, în cultura și învățămîntul românesc, concluziile se impun de la sine. Dipticul Pentru învățămîntul clasic (1925) și Reflecții asupra anticlasicismului (1926) au îmbogățit cu argumente convingătoare, mai ales de ordin cultural și național, apologia valorilor antice în spiritualitatea românească. În consonanță cu tradiția apologetică europeană, de la Schopenhauer la Meillet, precum și cu tradiția românească, de la Odobescu la Maiorescu și de la Lovinescu la Pirvan, argumentele apologetice ale lui V. Bogrea, scrise în ultimii ani ai vieții sale, reprezintă un epilog simbolic al cugetului său îndrăgostit de cultura și patria noastră latină.

Vasile BOGREA (26 septembrie 1881 — 6 septembrie 1926), lingvist și filolog român. A fost profesor de filologie clasică la Universitatea din Cluj, și intemeietorul Muzeului Limbii Române (condus de Sextil Pușcariu). Din 1920 este membru corespondent al Academiei Române.

Umanist de vastă cultură europeană, a scris peste trei sute de studii și articole (cele mai multe publicate în "Dacoromania") de istoria limbii, lexicologie, semantică, antropologie, etimologie.

Postum, au apărut volumele: *Pagini istorico-filologice*, Cluj, Dacia, 1971; *Sacra via*. Pagini literare și publicistică, Cluj, Dacia, 1973. La comemorarea a zece ani de la moarte s-a publicat o *Bio-bibliografia lui V. Bogrea. 1881-1926*, Cluj, 1937 (de I. Naghiu).

Maxime și cugetări

1. **ACTA, NON VERBA** (pronunțat: acta non verba) — "fapte, nu vorbe", adică să acționăm mai mult și să vorbim mai puțin, căci acțiunile întotdeauna sînt mai convingătoare decît vorbele.

2. **BIS DAT QUI CITO DAT** (pronunțat: bis dat qui cito dat) — "Cine dă repede (la timp), dă îndoit". Aforismul a fost lansat de poetul latin Publius Syrus. Echivalentul românesc ar fi: "Lucrul la timp dăruit, prețuiește îndoit", adică e necesar să ajuți pe cineva la prima lui rugămintă, fără întîrziere. În caz contrar ajutorul nu are efectul scontat.

3. **LABOR OMNIA VINCIT** (pronunțat: labor omnia vincit) — "Munca învinge totul". Expresia îi aparține celebrului poet latin Publius Vergilius Maro (70 — 19 î.e.n.). Ea îndeamnă oamenii să muncească cinstit, căci numai prin muncă omul se poate afirma, devenind util societății.

4. **LAPSUS LINGUAE** (pronunțat: lapsus lingve) — o greșeală de limbă comisă din neatenție; utilizarea improprie a unui cuvînt, a unei îmbinări de cuvinte etc.

5. **MANUS MANUM LAVAT** (pronunțat: manus manum lavat) — "O mînă spală pe alta". Acest aforism a fost lansat de filozoful

pitagorician, poet grec din Siracuză Epiharm (c. 595 — c. 450 î.e.n.) și preluat mai tîrziu de scriitorii latini Seneca, Petroniu ș. a. Maxima redă ideea unei colaborări în plan pozitiv, dar și într-un sens negativ. O întîlnim și în alte limbi: fr. Un main lave l'autre; it. Una mano lava l'altra; sp. Una mano lava la otra; rus. Pyka pyky moer.

6. **MENS SANA IN CORPORE SANO** (pronunțat: mens sana in corpore sano) — "O minte sănătoasă într-un corp sănătos". Maxima îi aparține poetului roman Decimus Junius Juvenalis (c. 60 — c.140), care scria că omul înțelept nu cere altceva cerului decît sănătatea spiritului și a corpului. A trecut timpul... și odată cu dezvoltarea sportului, maxima lui Juvenalis a căpătat și următoarea interpretare: "Sănătatea trupeză condiționează și asigură pe cea a minții". Maxima se utilizează și în alte limbi: sp. Mente sana in corpore sano; fr. Une ame saine dans un corps sain; rus. Здравый ум в здоровом теле.

7. **REPETITIO EST MATER STUDIORUM** (pronunțat: repetitio est mater studiorum) — "Repetiția este mama învățăturii" — precept profesoral din școlile vechi de limbă latină, dar care a căpătat o valoare generală și anume: "prin repetare cunoștințele se fixează mai temeinic". Se credea că aforismul îi aparține lui Marcus Fabius Quintilianus (c. 35 — 96 î.e.n.), vestit retor și pedagog roman, dar această ipoteză nu s-a confirmat.

8. **VENI, VIDI, VICI** (pronunțat: veni, vidi, vici) — "Am venit, am văzut, am învins". Aceste cuvinte îi aparțin eminentului om politic, general, scriitor și orator roman Caius Julius Caesar (100—44 î.e.n.) cînd în anul 47 î.e.n. a obținut la Zala o victorie fulgerătoare asupra lui Faranse, regele Pontului. Cu prilejul acestui succes, Cezar a expediat la Roma o scrisoare conținînd numai cele trei cuvinte devenite aforistice.

9. VERBA VOLANT, SCRIPTA MANET (pronunțat: verba volant, scripta manet) — "Vorbele zboară (se uită), iar ceea ce e scris rămîne ". Cuvîntul scris este o probă materială mult mai convingătoare și de lungă durată, pe cînd cel rostit nu dispune de aceste calități. Așadar, e nevoie să meditam și să chibzuim îndelung înainte de a așterne un cuvînt (o propoziție, o frază) pe hîrtie.

10. VOX POPULI, VOX DEI (pronunțat: vox populi, vox Dei) — "Vocea poporului e vocea lui Dumnezeu". Expresia îi aparține lui Alcuin Albinus Flacus (c. 735—804), un învățat anglo-saxon, cunoscut colaborator al lui Carol cel Mare, rege al francilor (768—814) și împărat al Occidentului (800—814). Sensul global al maximei e că glasul celor mulți trebuie să fie și voia (decizia) conducătorilor.

Comentariu de
Anatol CIOBANU

Edgar QUINET

LIMBA ROMÂNĂ

Cel dintîi drept al românilor, cel mai izbitor, este în mod incontestabil limba lor. După ce multă vreme au disprețuit-o, sînt mindri de ea, și au dreptate. E adevăratul lor însemn de noblețe [...]. Se mindresc că au păstrat-o cu sfințenie. Cîtă perseverență, cîtă tenacitate nu presupune o moștenire atît de bine păzită! Trézindu-se la viață după o moarte îndelungată, nu au găsit în jurul lor nici un monument scris, nici un mare scriitor național care să stea mărturie trecutului lor. Înconjurați de noaptea adîncă a istoriei lor, nu au aflat pentru a se orienta printre semînțele omenești decît ecoul cuvîntului antic în gura țaranilor, a muntenilor, a plăeșilor (vinători). Studiul obîrșiei, care în cazul nostru nu prezintă decît o valoare literară, pentru ei este însăși viața. Aserviți în toate celelalte privințe, nu au păstrat decît libertatea de a alege între elementele vocabularului lor pe cele care le sînt pe plac.

Viață națională, avuții, bunuri — totul le-a fost luat sau smuls,

în afară de limba obirșiei, pe care străinul se străduiește s-o nimicească sau s-o denatureze. Cum să ne mai mirăm, așadar, dacă oamenii aceștia se leagă de un asemenea monument viu și popular, singurul care le reprezintă pe toate celelalte și le suplinește? Cum să ne mirăm dacă se înversunează să-l purifice de orice întinare străină, dacă în activitatea aceasta pun un soi de superstiție pătimasă, dacă fiecăruia cuvânt slav sau austriac înlăturat li se pare un semn de victorie; dacă fiecăruia cuvânt indigen cules de pe buzele poporului li se pare o cucerire; dacă ura, disprețul, dezgustul, repulsia atita timp adunate și care nu se pot revărsa asupra dușmanului de secole, prezent încă sau amenințător, se îndreaptă cel puțin împotriva cuvintelor, silabelor, întorsăturilor de vorbire, până și împotriva literelor prin care li s-a necinstit și contaminat idiomul național? Și-atunci, ce-i de mirare dacă niște oameni ținută atât de mult cu călușul în gură, înăbușiți, azvirle, ca pe tot atâtea infierări ale servituții, vocabularul impus de invazii, izgonind până și accentul asupritorilor? Chiar și dacă ar merge prea departe în ura lor față de rămășițele limbii dușmanului, cine i-ar putea condamna?

Totul rămâne de făcut de-acum încolo. Fără îndoială, cea dintâi necesitate este aceea de-a se regăsi pe ei înșiși.

CĂRȚI PARTICIPANTE LA FRĂMÎNTĂRILE, CĂUTĂRILE, LUPTELE ȘI IZBÎNZILE POPORULUI NOSTRU:

POVARĂ SAU TEZAU SFÎNT

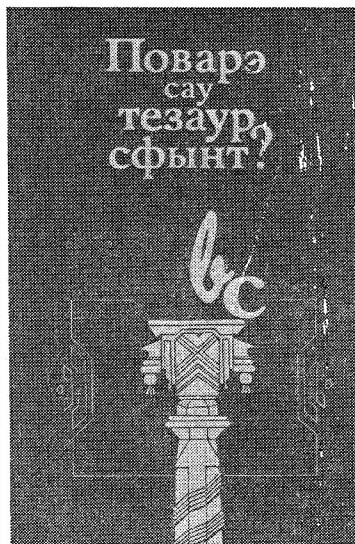
Alcătuită din 3 compartimente relativ independente — "Climatul", "Conștiința lingvistică și bilingvismul" și "Vesmintul ființei noastre" —, cartea în cauză este o istorie în miniatură a luptei începute de scriitori și susținute, mai apoi, de savanți, jurnaliști, alte categorii de intelectuali, iar până la urmă de majoritatea absolută a concetățenilor noștri pentru dobândirea conștiinței lingvistice juste de către românii de dincoace de Prut. Climatul lingvistic de-a dreptul infect, creat în Republică în continuarea politicii de rusificare a poporului nostru promovate de țarism este reconstituit pe viu, concret și convingător de Valentin Guțu, Ion Ciocanu, Ștefan Melnic, Constantin Tănase, Arcadie Evdoșenco și Vasile Bahnaru. Ce se făcea, în 1988, la Hincești, pe atunci poreclit Kotovski, era o neiertată bătaie de joc la adresa băștinașilor, de vreme ce în centrul raional funcționau 6 grădinițe rusești și numai una românească (moldovenească). Dar la Tiraspol? Dar în alte localități? Dar chiar în inima Chișinăului, la cantina unde casierii i se plîngea jurnalistului Valentin Guțu că n-avea... toc, nedîndu-și seama că pentru *curent* există alte sinonime decît denumirea lui rusească?...

Tocmai înțelegerea clară și adîncă a impasului în care se pomenise limba românească în Basarabia și în Transnistria ne-a ridicat la luptă în condițiile inaugurale de epoca restructurării și

publicității. Ce urma să facem cînd domina climatul acela infect?

În primul rînd a fost nevoie să trezim cele mai largi pături ale populației în apărarea dreptului limbii noastre la o existență reală și demnă. Lucru înfăptuit, în paginile cărții prezentate, de Constantin Tănase, Boris Vieru, Nicolae Negru, Ion Ciocanu, Emil Mindicanu și Ilie Lupan (acesta din urmă este și alcătuitorul florilegiului). Ce este bilingvismul? Ce cale să alegem? — se întreabă autorii, ca să răspundă mai apoi că "dacă omului rus sau de altă naționalitate i-i dragă viața în Moldova, el trebuie să știe limba locului...", că "limba nu este numai a scriitorilor și învățătorilor", că "semilingvismul trebuie omorît din fașă"... Ba bine că s-a găsit un cetățean rus care ne-a susținut și chiar ne-a îndemnat: "Dezvoltarea personalității e de neconceput fără cunoașterea profundă a limbii materne" (Victor Grebensciov).

Pentru necesitatea cunoașterii adînci a originii și istoriei limbii noastre, a alfabetului nostru autohton pledează eseurile, articolele și studiile lui Vasile Bahnaru, Constantin Tănase, Gheorghe Rusnac, Vlad Pohilă, Arcadie Evdoșenco, Raimond Piotrovski, Nicolae Mătaș, Ion Buga, Ion Dumeniuk, Emil Mindicanu, Viorel I. Ciubotaru și, mai ales, ale Leonidei Lari ("Cuvîntul scris nu se trece"), Valentin Mindicanu ("Veșmintul ființei noastre") și Vladimir Beșleagă ("Scriitorul și destinele limbii materne"). Întemeiate în majoritate pe combaterea neroziilor deitate de un pseudosavant pseudomoldovean (A. Borșci), articolele incluse în cartea "Povară sau tezaur sfînt?" ne inițiază în multe probleme, unele extrem de dificile, ale limbii și alfabetului nostru. Limba de stat e un imperativ al vremii, susținea — încă în 1988 — un lingvist tînăr și talentat. Limba maternă este "un drept constituțional, nu o mănă cerească", îl completa un coleg. "Numai cei de aceeași limbă așezați între hotarele predestinate din străbuni, au dreptul să hotărască cu ce semne grafice să scrie și în ce veșmînt sonor să se as-

culte", spune răs-picat Leonida Lari. Iar eseuul "Veșmintul ființei noastre" de Valentin Mindicanu este de-a dreptul epocal. Numărul 4 al revistei "Nistru" (1988), în care a fost tipărit iniția dată, a devenit — chiar atunci — imposibil de găsit; eseuul circula în copii făcute la xerox, era discutat cu aprindere și... lucra la sporirea cunoștințelor și a patriotismului nostru. De aceea n-avem nici o îndoială că el e actual și acum, de vreme ce problemele puse de autor, adevărurile dezvăluite de el, îndemnurile ce transpar din și dintre rîndurile eseuului nu sînt pe deplin conștientizate de toți concetățenii noștri.

După cum mult timp va mai rămîne actual studiul "Scriitorul și destinele limbii materne", în care Vladimir Beșleagă se dovedește un cercetător lingvist și istoric pătrunzător la esența lucrurilor.

Întreaga carte "Povară sau tezaur sfînt?" rămîne și astăzi actuală, și e de mirare că ea continuă să stea necumpărată în librării. N-o fi cumva la mijloc faptul că e tipărită cu litere rusești?

Am revenit, în sfîrșit, la grafia specifică limbii și scrisului nostru. Dar cărțile în măsură să ne împodobească ne vor fi de folos întotdeauna, chiar dacă au fost culese cu caractere grafice rusești.

Printre acestea se află și cartea "Povară sau tezaur sfînt?".

ACTE OFICIALE: MODELE ȘI TERMINOLOGIE (I)

MODEL DE CERERE DE ANGAJARE LA SERVICIU

DOMNULE DIRECTOR,
Subsemnatul, Ion Grădinaru, domiciliat
în Chișinău, str. Viilor, nr. 100, ap. 15, rog
să fiu angajat în funcția de economist
pentru planificare.

La cerere, atănez următoarele acte:
— diploma de economist nr. 13456
— adeverința de la locul de trai.

15 aprilie 1991 (semnătura)

Domnului Director al Institutului de
Cercetări Medicale.

MODEL DE ORDIN DE ANGAJARE LA SERVICIU

Grădinaru Ion este angajat de la
16.04.91 cu termen de încercare de o
lună în secția de planificare a economiei în
funcția de economist pentru planificare cu
un salariu lunar de 275 rub.

Baza: cererea dlui Grădinaru Ion.
Am luat cunoștință de ordin.

CENTRUL REPUBLICAN DE TERMINOLOGIE RECOMANDĂ
Serviciul limbii: tel. 26-05-15

MODEL DE ÎNREGISTRARE ÎN CARNETUL DE MUNCĂ AL PERSOANEI ANGAJATE

Angajat în secția de planificare a
economiei în funcția de economist pentru
planificare.

16.04.91

Semnătura

MODEL DE ORDIN DE ELIBERARE DE LA SERVICIU

Grădinaru Ion, economist în secția de
planificare, este eliberat din proprie
inițiativă de la 15.05.91.

Baza: cererea dlui Grădinaru Ion.
Am luat cunoștință de ordin.

MODEL DE ÎNREGISTRARE ÎN CARNETUL DE MUNCĂ AL PERSOANEI CONCEDIAȚE

Eliberat din proprie inițiativă.

15.05.91

Semnătura

MODEL DE SCRISOARE DE COMANDĂ

Către Tipografia «Știința» 277028,
Chișinău, str. Academiei, nr. 3

Vă rugăm să ne eliberați contra cost
următoarele formulare tipizate:

1. Foaie de observație clinică medicală
— 500 buc.
2. Fișă sanitară de obiectiv
— 150 buc.
3. Fișă de tratament balnear
— 400 buc.

Plata se face prin virament din contul
nostru nr. 11042 la Banca Industrială.

Director
C. Sirbu

Contabil - șef
G. Sandulache

MODEL DE CERERE DE DESCHIDERE A UNUI CONT

Redacția revistei «Munca» 277028
Chișinău, str. Miorița nr.72
Nr. 18 din 12 aprilie 1991

Către Banca Agroindustrială a
Republicii Moldova

Vă rugăm să aprobați deschiderea
unui cont de decontare pe numele nostru.
Persoanele autorizate să dispună de
cont sînt:

1. Corbu Viorel, director
2. Iancu Vasile, contabil-șef.

Declarăm că am luat cunoștință de
normele și regulamentul Băncii Agroin-
dustriale și ne obligăm să le respectăm.

Pentru ridicarea extraselor de cont
delegăm pe Mocanu Petru, contabil, și
pe Șchiopu Victor, casier.

Director
V. Corbu

Contabil-șef
V. Iancu

TERMINOLOGIA CORESPONDENȚEI OFICIALE

Vă oferim în continuare o serie de
cuvinte din terminologia uzuală a
corespondenței oficiale, precum și
echivalentele lor rusești.

Act(sau *document*) — акт, документ.

Adeverință — справка

Alineat — абзац

Anexă — приложение

Aviz (punct de vedere, opinie comu-
nicată în scris de către un organ competent
asupra unor probleme) — заключение

Borderou — ведомость

Ciornă (lucrare scrisă provizoriu) —
черновик

Circulară — циркулярное письмо

Căsuță poștală — почтовый ящик

Contract — договор

Decizie — решение

Deplasare (*delegație*) — командировка

Dispoziție — распоряжение, предпи-
сание

Dosar — дело

Dosar cu șină — скоросшиватель

Emitent — исполнитель

Expeditor — отправитель

Extras — выписка

Formular — бланк, форма

Fraht (scrisoare de trăsură) — товаро-
транспортная докладная

Hotărîre — постановление, решение

Imprimat — бланк

Informare — записка, справка
информация

Instrucțiune — инструкция, предпи-
сание

Înțelegere — договоренность

Mandat poștal — почтовый перевод

Multiplicare a documentelor — размно-
жение документов

Nomenclator — номенклатура

Notă (însemnare scrisă; document prin
care se cere, se explică, se consemnează
fapte, operații etc.) — записка; докладная;
нота; ордер; счет.

Ordin — приказ

Post-restant — до востребования

Proces-verbal — протокол, акт

Raport — доклад

Recipisă — квитанция

Recto (prima pagină a unei foi scrise)
— лицевая сторона (листа)

Referat — краткое содержание;
краткая информация; справка

Rezoluție — резолюция; *a pune
rezoluția* — наложить резолюцию

Sigilare — запечатывание (сургучной
печатью), опечатывание

Șampilă (*sigiliu, pecete*) — печать,
штамп

Teleimprimator (*teletip* sau *teletype,
telex*) — телетайп

Telefax (*fax*) — телефакс

Titlu — заголовок

Verso (a doua pagină a unei foi
scrise) — оборот страницы

«Consider că problemele de cuvinte încrucișate constituie o distracție folositoare, care merită cultivată. Cuvintele încrucișate sînt un excelent prilej de exercițiu în domeniul limbii, util atît celui care compune care urile, cit și celui care le dezleagă.»

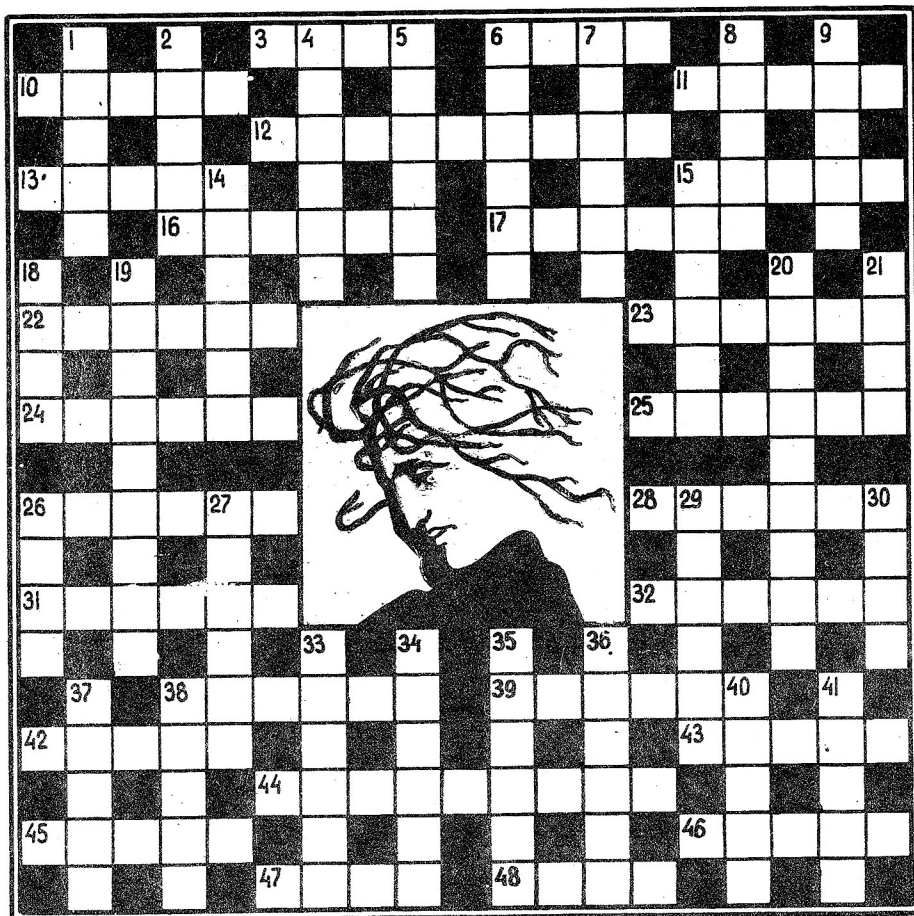
AI. PHILIPPIDE

LIMBA ROMÂNĂ

Orizontal: 3. Carte care cuprinde informații pentru orientarea într-o regiune, într-un muzeu sau într-o... limbă. 6. Pronume specific graiului moldovenesc pe care M. Eminescu îl întrebuița în loc de "dumneata". 10. Autorul poeziei ce se termină cu cuvintele: "Mi-i dor de doine haiducești, / De graiul strămoșesc mi-e dor". 11. Denumirea unui produs alimentar pe care mai înainte o scriam cu patru litere. 12. Obiectul de care lui Trăsnea din "Amintirile" lui Ion Creangă i se înăcrise sufletul. 13. A lăsa mai... — a nu se pripi. 15. Pluralul cuvîntului "aba" (stofă de lînă). 16. A se da pe gheață. 17. Sătească. 22. A. Mateevici, așa cum îl numea mama sa. 23. A înceta să mai fie valabil. 24. Expresie banală, repetată prea des. 25. Ți-oi da fin din finărie / Și orzul din orzărie, / Ți-oi da apă strecurată / De la... din găleată" (folc.). 26. "Si-acuma, iată-ne acasă: să scoatem... străbună, să spunem doinei / că-i frumoasă, să-ncărungi toți împreună". (N. Dabija). 28. Timp al verbelor care exprimă o acțiune să

virșită. 31. Paronimul verbului "a reciti" cu care adesea este confundat. 32. Fiecare dintre cuvintele identice din strofele: "S-așează bruma peste vii, / De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?" (M. Eminescu). 38. A da de știre. 39. Scutește sacul cit ii..., nu după ce ai dat de fund (folc.). 42. Pronume nehotărît pe care mulți îl înlocuiesc din greșeală cu "careva". 43. Voința inimii dă... picioarelor. (folc.). 44. Explicații directe sau figurative pe care le dă autorul cuvintelor încrucișate (sing). 45. Fără îndoială. 46. "Conservatorul" marelui nostru rapsod Nicolae Sulac. 47. Tras ca prin... — zvelt. 48. Polonezul de altădată.

Vertical: 1. Persoana care creează o operă artistică. 2. "Stringeți piatra lucitoare, / Ce din soare se aprinde / Și-ți avea în revărsare / Un... nou de cuvinte". 4. A înnegri... — a scrie mult. 5. "În limba asta mă-nțeleg / Cu via și ogorul. / În limba asta știu să cînt / Dacă mă prinde dorul" (autorul poeziei). 6. "Preamăriți al limbii nume / Și Luceafărul etern. / Dacă e dreptate-n lume, / Ea se cheamă: grai ..." (G. Vieru). 7. Pauza într-o discuție. 8. "De-aș fi gramatic, aș călători pe toate malurile românești și aș culege..." (A. Russo). 9. Publicație științifică periodică. 14. Caracterul literelor de pe prima monedă moldovenească — groșul (sec. XV). 15. Părintele "istui grai, împovărat de doruri, de cîntări și litanii" (N. Dabija). 18. Cîrd de pești, îngrămădire de nisip, postament, masă de lucru sau o... glumă. 19. Știință care ne-a ajutat să demonstrăm că trecerea la alfabet latin ne aduce și o economie de hirtie de II procent. 20. Omul pe care Mihai Cîmpoi l-a numit "paznic la farul limbii noastre". 21. "Fără de grai — ca fără... / În ce trăiești? Cu ce respiri?" (V. Romanciuc). 26. Poetă căreia G. Vieru și A. Chiriac i-au dedicat cîntecul "Patria și graiul". 27. A ține minte. 29. "Hai să dăm mină cu mină / Cei cu inima..." (V. Alecsandri). 30. "Limba română" în lucrarea de față. 33. "Cînd vorba

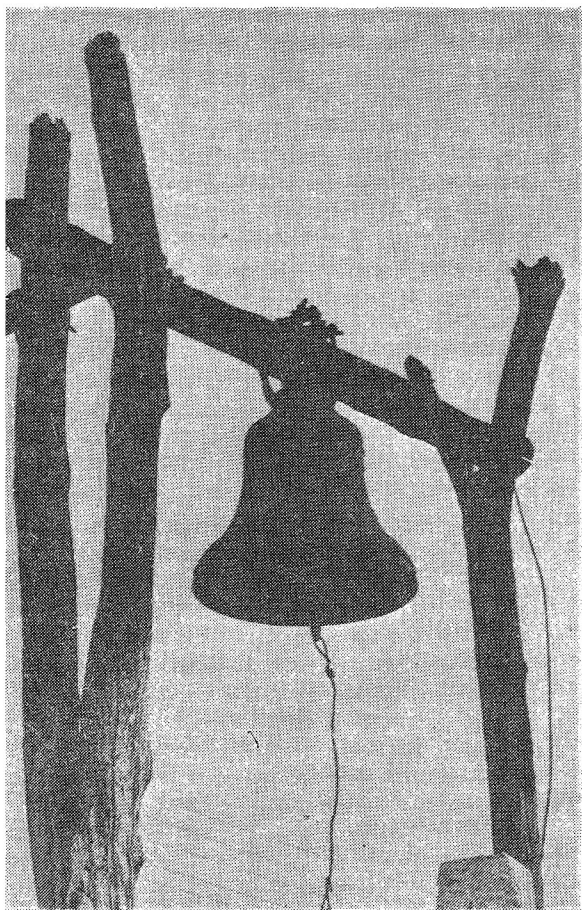
mă minte, alunec în minte/ Și
 intru supus în.../ Decit să vîntur
 pe vînt cuvintele/ Din marele verb
 matern" (L. Damian). 34. Cîntec
 haiducesc (prima publicație a tex-
 tului îi aparține lui V. Alecsandri).
 35. "Cîți dușmani aveam pe
 lume! /... ni-l cereau anume, / Să-l
 lăsăm!" (G. Coșbuc). 36. A chema
 pe cineva să vină. 37. A lua pe
 cineva de suflet. 38. Culoarea care
 domină în cromatica eminesciană
 (art.) 40. "...fiecare dintre noi să
 se lămurească în taină, în sufletul
 lui, ce este limba maternă: o
 povară sau un tezaur sfînt" (auto-
 rul cuvintelor). 41. A exprima un
 gînd prin viu grai.

Andrei CAȘENCU

"...noi, Românii, citi ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, "una singură" ca ne-alte popoare și aceasta în oceane de popoare străine, ce ne inconjoară, e dovadă destulă că așa voim să fim noi, nu altfel..."

Da, de la Roma venim, scumpi și iubiți compatrioți — din Dacia Traiană! Se cam ștersese diploma noastră de noblete: limba, însă, am transcris-o din buchiile voastre gheboșite de bătrînețe în literele de aur ale limbilor surori."

Mihai EMINESCU

Redactor de limbă:

Maria TEODOROVICI

Redactor artistic și prezentare grafică:

Vlad ATANASIU

Fotografii de *Mihai POTÎRNICHE*

Tehnoredactor:

Svetlana MAIOROV

Dat la cules: 20.05.91.

Bun de tipar 08.07.91.

Format: 70x108/16. Hirtie ofset

Garnitură «Times».

Imprimare ofset.

Coli de tipar convenționale: 10,0.

Coli editoriale: 11,6. Tiraj 18000.

Comanda nr.

Prețul 80 cop.

Tipografia Editurii «Universul»

277012, Chișinău, str. Vlaicu Pircălab, 45.

Adresa redacției: 277005, Chișinău,

str. Antonov, 4

tel. 22-92-94, 22-92-24.

Din sumarul nr.2

Ion CONTESCU. De ce moldovenii sînt români (II)

Gheorghe I. FLORESCU. LUCEAFĂRUL în enciclopediile lumii.

Anatol CIOBANU. Normele de punctuație în vigoare (II).

Ion APETROAIE. Romanul lui Lucian Blaga.

Vlad PÎSLARU. Unitatea și integritatea literaturii naționale române.

Adrian TURCULEȚ. Raportul dintre graiuri și limba literară.

80 cop.

LIMBĂ—LITERATURĂ—
METODICĂ

Indicele 77075